

Huumausaineiden käytön dekriminallisoinnista

Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta

Maisterintutkielma

Tekijä: Lotta Honkaniemi

Ohjaaja: Kimmo Nuotio

Toukokuu 2021

Tiedekunta		Koulutusohjelma
Oikeustieteellinen tiedekunta		Oikeustieteen maisterin koulutusohjelma
Tekijä		
Lotta Honkaniemi		
Työn nimi		
Huumausaineiden käytön dekriminisoinnista		
Opintosuunta		
Rikosoikeus		
Työn laji	Kuukausi ja vuosi	Sivumäärä
Maisterintutkielma	5/2021	X + 74
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkielman tarkoituksena on arvioida huumausaineiden käytön dekriminisointia ja sen mahdollisia toteutustapoja ja tavoitteita. Samalla tarkasteltavaksi tulevat kriminalisoinnin mahdolliset ongelmakohdat ja perusteltavuus erityisesti kriminalisointiperiaatteiden ja ihmisoikeuksien valossa. Kysymystä tarkastellaan erityisesti terveydellisestä näkökulmasta ottamatta kantaa esimerkiksi yksilönvapautta ja valintaa koskeviin kysymyksiin. Tarkoituksena on myös oikeusvertailun kautta arvioida eri maiden politiikkojen mahdollista toimivuutta keskittyen kuitenkin erityisesti Portugalissa vuonna 2001 toteutettuun lainsäädäntömuutokseen, jolla kaikkien huumausaineiden käyttö dekriminisoitiin.</p> <p>Dekriminalisointi tarkoittaa, että jonkin yksilöidyn toiminnan rikosoikeudellista statusta muutetaan. Huumausaineista puhuttaessa tarkasteltavana on usein käyttö tai hallussapito henkilökohtaiseen käyttöön. Sen sijaan huumausaineiden ostoa voidaan pysyttää rangaistavana, huumausaineita voidaan takavarikoida ja myös erilaisia sanktioita voidaan asettaa. Dekriminalisointi merkitsee näin ollen siirtymää rikosoikeudellisesta järjestelmästä toiseen viitekehukseen. Dekriminalisoinnin yhteydessä puhutaan toisinaan myös depenalisaatiosta. Depenalisaatiolla tarkoitetaan sitä, että toiminta on rikosoikeudellisen sääntelyn piirissä, mutta tuomioita joko kevennetään huomattavasti tai ne poistetaan kokonaan. Tutkielmassa tarkastellaan myös tämän kaltaista toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta sekä sitä, millaiseksi käytäntö on tosiasiallisesti muodostunut. Depenalisaatiota toteutettaessa asia kuitenkin säilyy rikosasiana, jolla saattaa olla esimerkiksi stigmatisoivaa vaikutusta. Pääasiallisena rangaistuksena huumausaineen käyttörikoksesta kuitenkin seuraa useimmiten sakkorangaistus.</p> <p>Tutkielmassa havaitaan myös se, että huumausainepolitiikassa ei aina ole nojaututtu empiiriseen tietoon. Lainsäädäntöä on näin ollen usein pidetty periaatteellisena kannanottona huumausaineiden käyttöä vastaan tarkastelematta kattavasti muiden yhteiskunnan politiikkojen mahdollista toimivuutta. Pohjimmiltaan kysymys on siitä, halutaanko käyttöä käsitellä rikosoikeudellisesta vai terveydenhuollon näkökulmasta. Tämän vuoksi huumausaineiden käytön dekriminisoinnista käytävää keskustelua tulisi edelleen jatkaa.</p>		
Avainsanat		
huumausaineet, huumausaineen käyttörikos, dekriminisaatio		
Säilytyspaikka		
Helsingin yliopiston kirjasto		
Muita tietoja		

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Tutkielman tausta ja johdatus aiheeseen	1
1.2. Tutkielman aihe ja rajausta	3
1.3. Tutkimuksen menetöt, lähdeaineisto ja tutkielman rakenne.....	4
2. Huumausaineiden oikeudellisen sääntelyn historiallinen kehitys.....	6
2.1. Suomen ensimmäisen huumausainelain säätäminen.....	6
2.1.1. Käsittely huumausainekomiteassa.....	7
2.1.2. Hallituksen esitys ja käsittely lakivaliokunnassa.....	8
2.1.3. Käsittely talousvaliokunnassa ja suuren valiokunnan äänestys.....	9
2.2. Rikoslain kokonaisuudistus ja rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönotto huumausaineiden käyttörökoksissa.....	10
2.3. Nykyinen huumausaineita koskeva lainsäädäntö	12
2.3.1. Mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen.....	13
2.3.2. Toimenpiteistä luopuminen käytännössä.....	14
2.4. Ilmi tullut huumausainerikollisuus ja huumausaineiden käyttö Suomessa.....	16
2.4.1. Huumausaineiden käyttö ja huono-osaisuus	17
3. Kriminalisointiperiaatteista.....	19
3.1. Ihmis- ja perusoikeudet	19
3.1.1. Stigmatisaatio.....	20
3.1.2. Oikeus riittävään terveydenhuoltoon.....	22
3.2. Oikeushyvien suojelun periaate	23
3.2.1. Käyttäjä suojeluobjektina.....	24
3.2.2. Yhteisölliset oikeushyvät.....	26
3.3. Hyöty-haitta -periaate	27
3.4. Ultima ratio -periaate	29
3.5. Kootusti kriminalisointiperiaatteista	31
4. Mitä dekriminalisoinnilla tarkoitetaan?	32
4.1. Dekriminalisointi vs. laillistaminen.....	33
4.2. Dekriminalisoinnin toteutustapoja.....	34
4.2.1. Ei seuraamuksia.....	34
4.2.2. Sakot ja muut hallinnolliset seuraamukset.....	35
4.2.3. Hoitoonohjaus ja sosiaalipalvelut	36
4.3. Portugalin vuoden 2001 reformi.....	38
4.3.1. Reformin seuraukset: käytön yleisyys.....	39

4.3.2. Käyttö nuorten keskuudessa.....	41
4.3.3. Ongelmakäyttö ja tartuntataudit.....	42
4.3.4. Huumekuolleisuus ja muita yleisiä huomioita.....	43
4.4. Miksi Portugalin politiikka onnistui?.....	44
4.5. Poliitiikan tavoitteiden valinta.....	46
4.5.1. Toteutuspaikan erityispiirteiden huomiointi.....	48
5. Dekriminalisoinnin vaikutuksia	49
5.1. Käytön yleisyys ja porttiteoria	49
5.2. Vaikutukset hintaan	51
5.2.1. Käyttäjien reagointi hintojen muutoksiin.....	53
5.3. Asenteet.....	54
5.4. Terveysvaikutukset.....	55
5.5. Rikollisuus.....	56
6. Kansalaisaloite kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamiseksi.....	59
6.1. Kansalaisaloitteen perustelut	59
6.2. Eduskunnan mielipiteitä lähete keskusteluissa.....	60
6.3. Lakivaliokunnan julkinen kuuleminen.....	64
6.3.1. Aloitteen tekijöiden edustajan kanta.....	64
6.3.2. Poliisin kanta	65
6.3.3. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen näkökulmia.....	66
6.3.4. Rikosoikeuden professoreiden näkökulmia.....	67
6.4. Huomioita käydyistä keskusteluista	70
7. Lopuksi.....	73

Lähteet

Virallislähteet

Kotimaiset

HE 128/1970. Hallituksen esitys Eduskunnalle huumausainelaiksi.

HE 180/1992 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain täydentämisestä huumausainerikoksia koskevilla säännöksillä.

HE 213/2000 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain ja pakkokeinolain 5 luvun 11 §:n muuttamisesta.

HE 100/2017 vp, Hallituksen esitys alkoholilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi / kuuleminen 23.11.2017. Eduskunnan lakivaliokunta, LsN Jussi Matikkala.

HE 180/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tieliikennelaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. KM 1969. Huumausainekomitean mietintö. Helsinki: Komitean mietintö 1969:B 53.

LaVL 2/1971. Lakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä Eduskunnalle huumausainelaiksi.

PTK 152/2020 vp. Eduskunnan täysistunto 26.11.2020. Lähetekeskustelu kansalaisaloitteesta KAA 5/2020 vp.

PTK 156/2020 vp. Eduskunnan täysistunto 2.12.2020. Lähetekeskustelu kansalaisaloitteesta KAA 5/2020 vp.

TaVL 12/1971. Talousvaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä Eduskunnalle huumausainelaiksi.

Oikeuskäytäntö

KKO:2003:62

Ulkomaiset

CM (1999). Portugal's National Drug Strategy 1999 (English version). Portugal: Council of Ministers.

Portugal's Law no. 30, 29.11.2000.

Portugal's Decree-Law no. 183, 21.6.2001.

Portugal's Decree-Law no. 15/93, 22.1.1993.

United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988.

Kirjallisuus

Adam, C., & Raschzok, A. (2017). Cannabis policy and the uptake of treatment for cannabis-related problems. *Drug and Alcohol Review*, 36(2), 171- 177. Wiley-Blackwell.

Ahern, Jennifer, Stuber, Jennifer & Galea, Sandro (2007). Stigma, discrimination and the health of illicit drug users. *Drug and Alcohol Dependence* 88(2-3), 188-196. Elsevier.

- Aitken C., Moore D., Higgs P., Kelsall JG. & Kerger MJ. (2002). The impact of a police crackdown on a street drug scene: evidence from the street. *International Journal of Drug Policy* 2002, 13(3), 192–202. Elsevier.
- Aust, Rebecca, Sharp, Clare & Goulden, Chris (2002). *Prevalence of Drug Use: Key Findings from the 2001/2002 British Crime Survey, Findings 182*. London: Home Office.
- Babor, T., Caulkins, J., Fischer, B., Foxcroft, D., Humphreys, K., Medina-Mora, M. E., Obot, I., Rehm, J., Reuter, P., Room, R., Rossow, I. & Strang, J. (2018). *Drug policy and the public good* (Second ed.). Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Balsa, C., Farinha, T., Urbano, C. & Francisco, A. (2004). *Inquérito Nacional ao Consumo de Substâncias Psicoativas na populacxã o portuguesa—2001*. Lisboa: CEOS, Investigacxões Sociológicas, Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
- Balsa, C., Vital, C., Urbano, C. & Pascueiro, L. (2007). *II Inquérito Nacional ao Consumo de Substâncias Psicoativas na Populacxã o Portuguesa—2007*, Lisboa: CEOS, Investigacxões Sociológicas, Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
- Barrett D. (2010). Security, development and human rights: Normative, legal and policy challenges for the international drug control system. *International Journal on Drug Policy* 21(2), 140–4. Elsevier.
- Barton, Adrian (2011). *Illicit Drugs: Use and Control*. Taylor & Francis Group.
- Benfer, I., Zahnw, R., Barratt, M. J., Maier, L., Winstock, A. & Ferris, J. (2018). The impact of drug policy liberalisation on willingness to seek help for problem drug use: A comparison of 20 countries. *International Journal of Drug Policy* vol. 56, 162–175. Elsevier.
- Carr, R.R. & Meyers, E.J. (1982). Marijuana and cocaine: the process of change in drug policy. Teoksessa *The Facts about Drug Abuse*. Drug Abuse Council.
- Darke, S., & Torok, M. (2013). Attitudes of regular injecting drug users towards the legal status of the major illicit drugs. *Drug and Alcohol Review*, 32(5), 483–488. Wiley-Blackwell.
- Domoslawski, A.; & Siemaszko, H. (2011). *Drug policy in Portugal: The benefits of decriminalizing drug use*. Warsaw: Open Society Foundations.
- DPA (2015). *Approaches to Decriminalizing Drug Use & Possession*. New York: Drug Policy Alliance.
- Eastwood, N., Fox Edward, & Rosmarin Ari (2016). *A quiet revolution: Drug decriminalisation across the globe* (Second ed.). London: Release Publication.
- EMCDDA (2000). *Annual Report on the State of the Drugs Problem in the European Union*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- EMCDDA (2009). *Annual Report on the State of the Drugs Problem in the European Union. Statistical Bulletin 2009*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- EMCDDA (2012). *EMCDDA Insights: New heroin-assisted treatment. Recent evidence and current practices of supervised injectable heroin treatment in Europe and beyond*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- EMCDDA (2014). *European Drug Report 2014: 'Data and Statistics'*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EMCDDA (2020). *European Drug Report 2020: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ervasti, Kaijus (2006). Oikeussosiologia tutkimusalanä. Teoksessa *Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa*. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946 – 24/4 – 2006 (toim. Timo Ahonen). Turun yliopisto.
- Feijão F. & Lavado E. (2004). *Inquérito nacional em meio escolar— 2001—Ensino secundário*. Lisboa: Instituto da Droga e da Toxicodependência.
- Feijão F. (2008). *Inquérito nacional em meio escolar—2006: Consumo de drogas e outras substâncias psicoativas: uma abordagem integrada: Resultados preliminares*. Évora: Instituto da Droga e da Toxicodependência.
- Frände, Dan (1989). *Den straffrättsliga legalitetsprincipen*. Tammisaari: Juridiska föreningen.
- Goldstein, P. J. (1985). The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of Drug Issues*, 15(4), 493-506. Sage Publications in association with the Florida State University College of Criminology and Criminal Justice.
- Greenwald, Glenn (2009). *Drug decriminalization in Portugal: Lessons for creating fair and successful drug policies*. Cato Institute.
- Grund, J. C. & Breeksema, J. J. (2017). Drug policy in the Netherlands. Teoksessa: *European Drug Policies: The Ways of Reform*, 128-148. Routledge.
- Gruca, R. A., Vuolo, M., Krauss, M. J., Plunk, A. D., Agrawal, A., Chaloupka, F. J., & Bierut, L. J. (2018). Cannabis decriminalization: A study of recent policy change in five US states. *International Journal of Drug Policy*, 59, 67-75. Elsevier.
- Hakkarainen, Pekka (1992). *Suomalainen huumeekysymys. Huumausaineiden yhteiskunnallinen paikka Suomessa toisen maailmansodan jälkeen*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 42.
- Hakkarainen, Pekka & Metso, Leena (2005). Märkä pilvi ja vuosi 2004. *Yhteiskuntapolitiikka* (70) 3/2005, 252–265.
- Hakkarainen, Pekka, Kainulainen, Heini & Perälä, Jussi (2006). Suomen kannabismarkkinat – paljonko pilveä palaa? *Yhteiskuntapolitiikka* (71) 6/2006, 583–595.
- Harding, G. (1998). Pathologising the Soul: The Construction of a 19th Century Analysis of Opiate Addiction, teoksessa (edit. Coomber, R.) *The Control of Drugs and Drug Users: Reason or Reaction?*. Harwood.
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. & Kraus, L. (2009). *The 2007 ESPAD Report: Substance Use Among Students in 35 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs.
- Hughes, C. E. (2006). *'Overcoming Obstacles to Reform? Making and Shaping Drug Policy in Contemporary Portugal and Australia'*. Melbourne: Department of Criminology, The University of Melbourne.

- Hughes, C.E. & Stevens, A. (2010). What can we learn from the Portuguese decriminalization of illicit drugs? *The British Journal of Criminology*, November 2010: 50(6). Oxford University Press.
- Hughes, C.E. & Stevens, A. (2012). A resounding success or a disastrous failure: Re-examining the interpretation of evidence on the Portuguese decriminalisation of illicit drugs. *Drug and Alcohol Review*, 31 (1). s. 101-113. Wiley-Blackwell.
- Hughes, C. E., Stevens, A., Hulme, S. & Cassidy, R. (2019). Depenalisation, diversion and decriminalisation: A realist review and programme theory of alternatives to criminalisation for simple drug possession. *European Journal of Criminology* (November 2019). SAGE Publishing.
- Husak, Douglas & de Marneffe, Peter (2005). *The Legalization of Drugs*. Cambridge University Press.
- Hyshka, E. (2009). Turning failure into success: What does the case of Western Australia tell us about Canadian cannabis policy-making? *Policy Studies* 30(5), 513-531. Wiley-Blackwell on behalf of the Policy Studies Organization and the American Political Science Association
- IDT (2009). *Relatório anual 2008: A situação do país em matéria de drogas e toxicodependências, Vol. I—Informação estatística*. Lisboa: Instituto da Droga e da Toxicodependência.
- IDT (2010). *2010 National Report (2009 data) to the EMCDDA by the Reitox National Focal Point. "Portugal" New Development, Trends and in-depth information on selected issues*. Instituto da Droga e da Toxicodependência.
- International Drug Policy Consortium (2016). *A public health approach to drug use in Asia: Principles and practices for decriminalisation*. United Kingdom: International Drug Policy Consortium Publication.
- Jones, E.E., Farina, A., Hastorf, A.H., Markus, H., Miller, D.T., Scott, R.A. & French, R.D.S. (1984). *Social Stigma: The Psychology of Marked Relationships*. W. H. Freeman and Company.
- Jääskeläinen, Petri (1997). *Syyttäjä tuomarina. Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistumääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa*. Helsinki: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 213.
- Kainulainen, Heini (2009). *Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 245, Helsinki.
- Karjalainen, Karoliina, Pekkanen, Niina & Hakkarainen, Pekka (2020). *Suomalaisten huumeiden käyttö ja huumeasenteet: Huumeaiheiset väestökyselyt Suomessa 1992–2018*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kilmer, B., & Pacula, R. L. (2017). Understanding and learning from the diversification of cannabis supply laws. *Addiction*, 112(7), 1128-1135. Wiley-Blackwell on behalf of the Society for the Study of Addiction.
- KRP (2018). Keskusrikospoliisin 27.4.2018 antama tiedote: *Huumausainerikosten määrä jatkaa kasvuaan - nettikaupasta tullut tärkeä välityskanava*.
- Lahti, Raimo (1994). Muuttuva rikollisuus – uudistuva rikosoikeus. Mistä 2000-luvulla rangaitaan ja minkälaisin rikosvastuun edellytyksin, s. 5–17 teoksessa Hirvonen, Ari (toim.): *Kohti 2000-luvun rikosoikeutta*. Helsinki: Rikos- ja prosessioikeuden laitos, Helsingin yliopisto: Lakimiesliiton kustannus (jakaja).

- Lappi-Seppälä, Tapio (1991). Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus I ja II. *Lakimies* (89) 7/1991, 902–928 ja 8/1991, 1202–1232.
- Laquer, Hannah (2014). Uses and Abuses of Drug Decriminalization in Portugal. *Law & Social Inquiry* 40(3). s. 746-781. Wiley-Blackwell on behalf of the American Bar Foundation.
- Legleye, Stéphane, Khlat, Myriam, Mayet, Aurélie, Beck, François, Falissard, Bruno, Chau, Nearkasen & Peretti-Water, Patrick (2016). From cannabis initiation to daily use: educational inequalities in consumption behaviours over three generations in France: transition to cannabis daily use. *Addiction*, vol. 111, No. 10 (lokakuu 2016), pp. 1856–1866. Wiley-Blackwell on behalf of the Society for the Study of Addiction.
- MacCoun, Robert (1998). Toward a Psychology of Harm Reduction. *American Psychologist* 53(11):1199-208. American Psychological Association.
- MacCoun, R. & Reuter, P. (2001). *Drug War Heresies: Learning from Other Vices, Times, and Places*. Cambridge University Press.
- MacCoun, R. (2011). What can we learn from the Dutch cannabis coffeeshop system? *Addiction*, 106(11), 1899-1910. Wiley-Blackwell on behalf of the Society for the Study of Addiction.
- Maier, S. L., Mannes, S., & Koppenhofer, E. L. (2017). The implications of marijuana decriminalization and legalization on crime in the United States. *Contemporary Drug Problems*, 44(2), 125-146. SAGE Publishing.
- Maloff, D. (1981). A review of the effects of the decriminalization of marijuana. *Contemporary Drug Problems* (1981), 307–22. Federal Legal Publications, Inc.
- Markkula & Rönkä (toim.). (2020). *Huumerikilanne Suomessa 2020*. Raportti 13/2020. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Marthinussen, H. F. (2018). Decriminalisation of drug Use – The outlook for reform in Norway. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*, 6(1), 53-67. The Faculty of Law, University of Bergen.
- Matos M., Simões C., Gaspar T, et al. (2008). *Consumo de substâncias dos adolescentes Portugueses: estilo de vida? À procura de um estilo?* Lisboa: Instituto da Droga e da Toxicodpendência.
- Melander, Sakari (2002). Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. *Lakimies* 6/2002 s. 938–961.
- Melchior, M., Nakamura, A., Bolze, C., Hausfater, F., El Khoury, F., Mary-Krause, M. & Da Silva, M. A. (2019). Does liberalisation of cannabis policy influence levels of use in adolescents and young adults? A systematic review and meta-analysis. *BMJ Open*, 9(7). BMJ.
- Murkin, George (2014). *Drug decriminalisation in Portugal: setting the record straight*. Transform Drug Policy Foundation.
- Negreiros, G. & Magalhães, A. (2009), ‘Estimativas da prevalência de consumidores problemáticos de drogas em Portugal com base em dados sobre o tratamento’, *Revista Toxicodpendências*, 15: 19–32.
- Nuutila, Ari-Matti (1996). *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

- Ohisalo, Maria (2017). *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla: Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus*. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, yhteiskuntatieteiden laitos.
- Pacula, R. L., Lundberg, R., Caulkins, J. P., Kilmer, B., Greathouse, S., Fain, T., & Steinberg, P. (2013). *Improving the measurement of drug-related crime*. Washington, DC: Executive Office of the President, Office of National Drug Control Policy.
- Pinto Coelho, M. (2010). *The 'resounding success' of Portuguese drug policy: the power of an attractive fallacy*. Lisboa: Associação para uma Portugal livre de Drogas.
- Reuband, Karl-Heinz (1998). Drug policies and drug prevalence: the role of demand and supply. *European Journal on Criminal Policy and Research* (6), 321-336. Springer.
- Rhodes, William, Johnston, Patrick, Han, Song & McMullen, Quentin (2002). *Illicit Drugs: Price Elasticity of Demand and Supply*. United States Department of Justice.
- Ronis, D. L., Yates, J. F. & Kirscht, J. P. (1989). Attitudes, decisions, and habits as determinants of repeated behavior. Teoksessa *Attitude structure and function* (edit. Pratkanis, A., Breckler, S., & Greenwald, A.) 1st edition. Psychology Press.
- Russoniello, K. (2012). The devil (and drugs) in the details: Portugal's focus on public health as a model for decriminalization of drugs in Mexico. *Yale Journal of Health Policy, Law, and Ethics*, 12(2), 371-432. Yale Schools of Law, Medicine, Epidemiology and Public Health, and Nursing.
- Rönkä, Sanna, Ollgren, Jukka, Alho, Hannu, Brummer-Korvenkontio, Henriikki, Gunnar, Teemu, Karjalainen, Karoliina, Partanen, Airi & Väre, Tiina (2017). *Amfetamiinien ja opioidien ongelmakäytön yleisyys Suomessa vuonna 2017*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Rönkä, Sanna, Brummer-Korvenkontio, Henriikki, Gunnar, Teemu, Hakkarainen, Pekka, Kailanto, Sanna, Karjalainen, Karoliina, Kriikku, Pirkko, Kuussaari, Kristiina & Partanen, Airi (2020). *Katsaus ajankohtaiseen huumeilanteeseen –Huumeiden käyttö ja haitat ovat kasvaneet 2000-luvulla merkittävästi. Tutkimuksesta tiiviisti 33/2020*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Salasuo, Mikko & Rantala, Kati (2002). Huumeiden viihdekäyttö ajankuvana. Teoksessa Hakkarainen, Pekka & Kaukonen, Olavi (toim.): *Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 38–67.
- Shanahan, M., Hughes, C., & McSweeney, T. (2017). Police diversion for cannabis offences: Assessing outcomes and cost-effectiveness. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, (532), 1-13. Australian Institute of Criminology.
- Shi, Y., Lenzi, M., & An, R. (2015). Cannabis liberalization and adolescent cannabis use: A cross-national study in 38 countries. *PloS One*, 10(11). Public Library of Science.
- SICAD (2016). *Relatório Anual 2016 - A Situação do País em Matéria de Drogas e Toxicodependências*. Serviço de Intervenção nos Comportamentos Aditivos e nas Dependências (SICAD).
- Smit-Rigter, Laura & van der Gouwe, Daan (2019). *Factsheet on drug checking in the Netherlands*. Netherlands Institute of Mental Health and Addiction.

- Tapani, Jussi, Tolvanen, Matti & Hyttinen, Tatu (2019). *Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuoppi*. 3 uud. painos. Helsinki: Alma Talent.
- THL (2019). *Suomalaisten huumeiden käyttö ja huumeasenteet 2018*. Tilastoraportti 2/2019. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- THL (2020). *Päihdehuollon huumeasiakkaat 2018*. Tilastoraportti 14/2020. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Tolvanen, Matti (2021). *Lakivaliokunnan julkinen kuuleminen kansalaisaloitteesta KAA 5/2020 vp* (17.2.2021).
- Touze, Graziela (2010). Argentina: reform on the way? TNI & WOLA: *Series on Legislative Reform of Drug Policies Nr. 6*. 2010. Transnational Institute (TNI) & Washington Office on Latin America (WOLA).
- UNAIDS (2016). *Do no harm: Health, human rights and people who use drugs*. Geneva: UNAIDS (Joint United Nations Programme on HIV/AIDS).
- UNAIDS (2019) *Health, Rights and Drugs: Harm reduction, decriminalization and zero discrimination for people who use drugs*. Geneva: UNAIDS (Joint United Nations Programme on HIV/AIDS).
- Unlu, Ali, Tammi, Tuukka & Hakkarainen, Pekka (2020). *Drug Decriminalization Policy, Literature Review: Models, Implementation and Outcomes. Report 9/2020*. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- UNODC (2020). *World Drug Report 2020*. United Nations Office on Drugs and Crime: United Nations publication.
- VKS (2018). *Seuraamuksen määrääminen huumausaineiden käyttörikoksesta*. Valtakunnansyyttäjän 14.12.2018 antama yleinen ohje syyttäjille.
- WHO (2003). *The World health report: 2003: shaping the future*. Geneva: World Health Organization.
- Wilson, Laura & Stevens, Alex (2008). *Understanding Drug Markets And How To Influence Them*. The Beckley Foundation Drug Policy Programme.
- Wogen, Jenifer & Restrepo, Maria Teresa (2020). Human Rights, Stigma, and Substance Use. *Health and Human Rights*, Vol. 22, No. 1, special section: Mental Health and Human Rights (kesäkuu 2020), sivut. 51-60.
- Woods, Jordan Blair (2011). A Decade After Drug Decriminalization: What Can The United States Learn From The Portuguese Model?, *University of the District of Columbia Law Review* 15(1). UDC Law.
- Ylikangas, Mikko (2009). *Unileipää, kuolonvettä, spiidiä. Huumeet Suomessa 1800-1950*. Atena Kustannus Oy.

Muut

Lakivaliokunnan julkinen kuuleminen kansalaisaloitteesta KAA 5/2020 vp (17.2.2021):

Aloitteen tekijöiden edustajan, Tapani Karvisen lausunto. Lausunto saatavilla osoitteessa https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/KAA5_20_LaV_170221_Karvinen.pdf?csf=1&e=6Y7BO9

Rikosylikomisario Jari Kinnusen lausunto. Lausunto saatavilla osoitteessa https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/KAA5_20_LaV_170221_Sisa_Suomen_poliisil_Kinnunen.pdf?csf=1&e=V3vC2q

Tutkimusprofessori Pekka Hakkaraisen (THL) lausunto. Lausunto saatavilla osoitteessa https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/KAA5_20_LaV_170221_THL_Hakkarainen.pdf?csf=1&e=bCAihH

Rikosoikeuden professori Kimmo Nuotion lausunto. Lausunto saatavilla osoitteessa https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/KAA5_20_LaV_170221_prof_Nuotio.pdf?csf=1&e=zEY60W

Rikos- ja prosessioikeuden professori Matti Tolvasen lausunto. Lausunto saatavilla osoitteessa https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/KAA5_20_LaV_170221_prof_Tolvanen.pdf?csf=1&e=upBAQF

Elektroniset lähteet

”Buprenorfiini päihdekäytössä” (päivitetty 1.4.2015). Haettu osoitteesta <https://paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tietoiskut/laakkeet/buprenorfiini-paihdekaytossa>, vierailtu 19.2.2021

”Huumausaineiden laillisuus ja käytön rangaistavuus” (päivitetty 13.1.2020). Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/huumeet/huumausainepolitiikka/huumausaineiden-laillisuus-ja-kayton-rangaistavuus>, vierailtu 25.2.2021

”Huumeiden käyttöhuoneet” (päivitetty 24.2.2021). Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/huumeet/huumeetutkimus/huumetyota-meilla-ja-maailmalla/huumeiden-kayttohuoneet>, vierailtu 4.3.2021

”Kansalaisaloite kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamiseksi”. Päiväty 1.5.2019. <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/4360>, vierailtu 13.3.2021

Tilastokeskuksen rikos- ja pakkokeinotilasto (2020). Viranomaisten tietoon tullut rikollisuus, 2020, 4. vuosineljännes (julkaistu 19.1.2021). Haettu osoitteesta http://www.stat.fi/til/rpk/2020/04/rpk_2020_04_2021-01-19_tie_001_fi.html, vierailtu 2.3.2021

1. Johdanto

1.1. Tutkielman tausta ja johdatus aiheeseen

Huumausaineiden käyttö on viime vuosikymmeninä yleistynyt niin maailmanlaajuisesti, kuin Suomessakin.¹ Kasvutrendi ei ole rajoittunut niin sanotusti liberaalimpaa huumausainepolitiikkaa toteuttaviin maihin, vaan kasvua on tapahtunut myös tiukkaa kieltopolitiikkaa noudattavissa paikoissa. Esimerkiksi tästä syystä myös kieltopolitiikan tehokkuus, vaikutukset ja myös mahdollinen oikeutus on enenevässä määrin tullut julkisen keskustelun ja uudelleenarvioinnin kohteeksi. Näin myös rikosoikeudelle vaihtoehtoisten lähestymistapojen toimivuuteen on yhä useammin alettu kiinnittää huomiota.

Kansainvälistä huumausainepolitiikkaa on myös kritisoitu siitä, että politiikkaa ovat pitkään muovanneet poliittiset ja moraaliset lähestymistavat.² Esimerkiksi käyttörikoksen hyväksyttävyydestä käydyt keskustelut ovat näin ollen usein tiivistyneet moraaliseksi keskusteluksi huumausaineiden käytön hyväksyttävyydestä sen sijaan, että keskusteluissa olisi tarkasteltu kysymystä esimerkiksi perusoikeuksien, kriminalisointiperiaatteiden tai terveydellisen näkökulman kannalta. Ankaru poliittinen suhtautuminen huumausaineisiin on usein myös koettu niin sanotusti poliittisesti turvalliseksi vastaukseksi negatiivisiin asenteisiin huumausaineita kohtaan.³ Negatiiviset asenteet ovat myös vaikuttaneet siihen, että kysymystä ei aina ole tarkasteltu esimerkiksi empiirisen tiedon valossa.

Erityisesti huumausaineiden käytön rikosoikeudelliseen rangaistavuuteen sisältyy kuitenkin tiettyjä ongelmia. Rangaistavuus saattaa esimerkiksi kasvattaa huumeiden käyttäjien yhteiskunnallista stigmaa ja tätä kautta nostaa hoitoon hakeutumisen kynnyksen. Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien UNAIDS-ohjelman puitteissa on lausuttu, että huumeiden käytön dekriminisaatio vähentää stigmaa ja syrjintää, joka vaikeuttaa pääsyä esimerkiksi terveydenhuollon palveluiden piiriin.⁴ Käytön kriminalisointi on osin ongelmallista myös nykyisten kriminalisointiperiaatteiden valossa, minkä lisäksi rangaistavuuden yleisestävään vaikutukseen voidaan suhtautua kriittisesti. Käytön rikosoikeudellisia sanktioita on kritisoitu

¹ Unlu, Tammi & Hakkarainen 2020, s. 13

² Unlu et al. 2020, s. 13

³ Hyshka 2009

⁴ UNAIDS 2016, s. 1

myös sanktioinnin paternalistisen luonteen vuoksi, sillä käyttö aiheuttaa normaalisti vain vähän haittaa muille.⁵ Tästä huolimatta rangaistavuutta on usein suosittu sen niin sanotusta symbolisesta vaikutuksesta johtuen, vaikka symbolisten rangaistussäännösten perusteltavuutta voidaankin kritisoida.

Muun muassa edellä esitetyt syyt ovat johtaneet siihen, että useissa maissa on toteutettu lainsäädännöllisiä muutoksia erityisesti huumausaineiden käyttöä koskien. Käyttö on voitu esimerkiksi siirtää hallinnolliseksi tai siviiliasiaksi rikosasian sijaan (näin on toimittu esimerkiksi Tšekissä, Portugalissa, Saksassa, Virossa, Espanjassa ja Sveitsissä).⁶ Tällöin kysymyksessä on niin sanottu de jure dekriminalisointi. Asia on voitu myös pysyttää rikosoikeudellisen sääntelyn piirissä, mutta käytännössä sanktioita ei aseteta (depenalisaatio). Tämän lisäksi yksittäisen huumausaineen, kannabiksen käyttö on laillistettu esimerkiksi joissakin Yhdysvaltojen osavaltioissa ja Kanadassa.

Muutoksen taustaideologiat ovat tosin olleet osin erilaisia. Joskus tarkoituksena on esimerkiksi voinut olla oikeuslaitoksen tai poliisin taakan keventäminen, jolloin muutosta ei pääsääntöisesti ole toteutettu käyttäjän oikeuksien näkökulmasta. Erityisesti laillistaminen on saattanut puolestaan voimakkaammin perustua yksilönvapautta painottavaan näkökulmaan, mutta laillistamisen tarkoituksena on voinut olla myös esimerkiksi markkinoiden erottelu tai käytöstä aiheutuvien haittojen vähentäminen. Lainsäädännöllinen muutos on voitu toteuttaa myös terveydenhoidollista näkökulmaa painottaen, jolloin huumausaineiden käyttöä on tarkasteltu mahdollista hoitoa edellyttävänä terveysongelmana rikosasian sijaan.

Ehkä tunnetuimpana esimerkkinä viimeksi mainitusta toteutustavasta toimii Portugali, jonka vuoden 2001 dekriminalisointiprosessin yhteydessä lisättiin erityisesti terveydenhuollon resursseja ja rangaistuksien sijaan alettiin painottaa tehostetumpaa hoitoon ohjausta. Portugalissa käytön dekriminalisointi koski kaikkia huumausaineita. Ensimmäisenä pohjoismaana myös Norjassa on valmisteltavana vastaavaan hoitoideologiaan pohjautuva muutos maan huume politiikassa. Muutoksen tavoitteena olisi ohjata huumeiden käyttäjät hoitoon rangaistuksien sijaan.

⁵ Unlu et al. 2020, s. 16

⁶ Unlu et al. 2020, s. 21

1.2. Tutkielman aihe ja rajaus

Tutkielman aiheena on tarkastella huumausaineiden käytön dekriminalisointia erityisesti edellä esiteltyyn hoitoideologiaan pohjautuvasta näkökulmasta. En näin ollen pääosin käsittele yksilönvapauteen liittyvää problematiikkaa tai laillistamiseen liittyviä erityiskysymyksiä. Aihe keskittyy erityisesti huumausaineiden käyttörikokseen, eikä esimerkiksi henkilökohtaiseen hallussapitoon, joskin myös hallussapidon (henkilökohtaiseen käyttöön) perusteet osin mukailevat käyttörikoksen perusteltavuutta. Hallussapidon yhteydessä olisi kuitenkin otettava huomioon myös esimerkiksi sallittavia määriä koskeva arviointi, jota tutkielmassa ei ole käsitelty.

Nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa toimenpiteistä luopumisen huumausaineiden käyttörikoksen kohdalla. Tarkastelen tutkielmassa myös toimenpiteistä luopumista koskevaa sääntelyä ja sen mahdollista riittävyttä myös yksilön oikeusturvan kannalta. Tarkoituksena on näin ollen tarkastella myös sitä, onko käytön käsittely nimenomaisesti rikosasiana riittävän perusteltua. Tällöin tarkasteltavaksi tulevat myös nykyiset kriminalisointieriaatteet. Tarkastelen myös aiheesta käytyä keskustelua lainsäädäntövaiheessa ja uusimpana kannabiksen rangaistavuuden poistamista koskevan lakialoitteen kohdalla.

Tutkielman tarkoituksena on näin ollen yleisesti kriittisesti tarkastella kriminalisoinnin perusteltavuutta huumausaineiden käyttörikoksen kohdalla. Tällöin tarkasteltavaksi tulevat esimerkiksi dekriminalisoinnin erilaiset toteutustavat. Tarkoituksena on näin yleisesti tarkastella eri politiikkojen toimivuutta ottamatta kantaa itse huumausaineiden puolustettavuuteen tai tuomittavuuteen. Tällöin erityistä huomiota voidaan kiinnittää rikosoikeudellisen rankaisemisen hyötyihin ja haittoihin. Tutkielman tarkoituksena on myös arvioida dekriminalisoinnin mahdollisia vaikutuksia, sillä haittavaikutuksiin on usein kiinnitetty huomiota erityisesti julkisessa keskustelussa.

1.3. Tutkimuksen metodit, lähdeaineisto ja tutkielman rakenne

Tutkielman lähestymistapa on monitieteellinen ja metodi on pääosin oikeuspoliittinen. Oikeuspoliittinen tutkimus on tutkimusta, jolla on pyrkimys vaikuttaa oikeuspoliittiseen päätöksentekoon tai esimerkiksi lainvalmisteluun.⁷ Näin voidaan tuottaa sellaista tutkimustietoa, josta on hyötyä oikeuspoliittisen päätöksenteon näkökulmasta. Poliitikkojen vertailussa käytän myös oikeusvertailevaa lähestymistapaa ja erityisesti dekriminialisoinnin vaikutuksia käsittelevässä osiossa olen hyödyntänyt aiheesta tehtyjä empiirisiä tutkimuksia.

Lähdeaineistona käytetään oikeuskirjallisuutta ja laajasti myös erilaisia vertaisarvioituja artikkeleja ja tutkimuksia. Tutkielmassa on myös hyödynnetty eri maissa tuotettuja tilastoja ja lainvalmisteluaineistoa, Suomen osalta erityisesti hallituksen esityksiä ja valiokuntien lausuntoja. Julkisen keskustelun ja mielipiteiden osalta on tarkasteltu esimerkiksi blogikirjoituksia sekä Eduskunnassa käytyjä keskusteluja. Lähdeaineiston pääpaino on kuitenkin tutkimusartikkeleissa.

Tutkielmassa tarkastellaan aluksi erityisesti Suomen huumausaineita koskevan lainsäädännön kehitystä ja ratkaisuihin vaikuttanutta keskustelua. Tämän tarkoituksena on hahmottaa nykyisen lainsäädännön kehityskulkua ja sitä, miksi ja miten lainsäädäntö on päätynyt nykyisen kaltaiseksi. Tämän jälkeen tarkastellaan nykyistä lainsäädäntöä ja erityisesti siihen sisältyvää toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta. Toimenpiteistä luopumista tarkastellaan myös käytännössä ja suhteessa ilmi tulleeseen huumausainerikollisuuteen, minkä lisäksi tarkastellaan erityisesti käyttörikoksen yhteydessä yleistynyttä sakottamista rangaistusmääräysmenettelyssä. Tämän tarkoituksena on arvioida sitä, onko nykyinen menettely tosiasiallisesti riittävää myös käyttäjän oikeuksien näkökulmasta.

Huumausaineen käyttörikoksen perusteltavuutta tarkastellaan erityisesti kriminalisointiperiaatteiden valossa. Tällöin erityistä huomiota voidaan kiinnittää ihmis- ja perusoikeuksiin sekä kriminalisoinnilla saavuttaviin hyötyihin ja haittoihin. Näin tarkasteltavaksi tulevat erityisilmiönä stigmatisaatio sekä terveydelliset näkökulmat. Oikeushyvien suojelun kannalta tarkastellaan erityisesti kriminalisoinnilla suojeltavaa oikeushyvää ja tämän määrittämiseen liittyviä mahdollisia ongelmia.

⁷ Ervasti 2006

Kriminalisointiperiaatteita koskevan osion jälkeen täsmennetään erityisesti dekriminoinnin merkitystä terminä ja tarkastellaan sen erilaisia toteutustapoja ja suhdetta esimerkiksi laillistamiseen. Kuten tutkielmassa todetaan, termien merkityseroista on toisinaan esiintynyt epäselvyyttä ja niitä on käytetty osin virheellisesti. Dekriminalisoinnin toteutustavoista tarkastellaan erityisesti Portugalin vuoden 2001 lainsäädäntömuutosta ja sen yhteiskunnallisia vaikutuksia, sillä aihetta on tutkittu laajasti jälkikäteen. Tarkastelen myös Portugalin muutoksen taustaideologiaa ja tämän ideologian vaikutuksia politiikan onnistumiseen. Tällöin tarkasteltavaksi tulevat myös yleisesti politiikan valintaan liittyvät kysymykset, joista tärkeimpänä erityisesti toteutuspaikan erityispiirteiden huomiointi.

Viimeisissä osioissa käsitellään dekriminoinnin mahdollisia muita vaikutuksia. Valitsin tarkasteltavaksi erityisesti sellaisia vaikutuksia, joihin on useimmin vedottu dekriminointia koskevissa keskusteluissa. Tätä keskustelua tarkastelen erityisesti kannabista koskevaa lakialoitetta käsittelevässä 6. luvussa. Kuten aiemmin todettua, en ole keskittynyt tutkielmassa yksittäisiin huumausaineisiin, mutta kannabista koskeva kansalaisaloite on aihepiirin kannalta huomionarvoinen siihen liittyvien kannanottojen vuoksi.

2. Huumausaineiden oikeudellisen sääntelyn historiallinen kehitys

Historiallisesti huumausaineiden oikeudellinen sääntely on verrattain uusi ilmiö ottaen huomioon, että nykyisin huumausaineiksi luokiteltavia aineita voidaan arvioida käytetyn jo esihistorian aikakaudella.⁸ 1800-luvulla useiden nykyään kiellettyjen huumausaineiden käyttö oli hyvin normalisoitua ja esimerkiksi oopiumia käytettiin yleisesti kipulääkkeenä ja mm. lapsille annettavana unilääkkeenä.⁹ 1800-luvun loppupuolella huumausaineiden terveyshaittoihin alettiin kuitenkin kiinnittää enenevässä määrin huomiota lääketieteellisen tiedon kehittyessä ja samalla pyrittiin saamaan kontrolli aiemmin pääosin sääntelemättömiin markkinoihin.

Samalla alettiin yhä painokkaammin esittää yleisiä näkemyksiä siitä, että addiktoitunut yksilö on ‘vastuuton henkilö, joka tarkoituksellisesti sitoutuu itselleen haitalliseen toimintaan’.¹⁰ Huumausaineiden käyttöä alettiin myös pitää moraalisesti paheksuttavana. Myöhemmin, erityisesti 1900-luvun alussa huumausaineet alkoivat myös aiheuttaa maailmalla niin kutsuttuja moraalisia paniikkeja (*moral panics*).¹¹ Yleistä erimielisyyttä vallitsi myös siitä, millaisena kysymyksenä huumeiden käyttöä tulisi pitää: osa katsoi kyseessä olevan hoitoa edellyttävä terveydellinen ongelma, kun toisena ääripäänä huumeet nähtiin yksinkertaisesti sellaisena paheena, joka tulisi kitkeä rikosoikeudellisin keinoin.¹²

2.1. Suomen ensimmäisen huumausainelain säätäminen

Suomessa huumausaineet alettiin määritellä sosiaalisesti ongelmaksi 1960-luvulla.¹³ Huumausaineiden käyttö kriminalisointiin ensimmäisen kerran vuonna 1966 annetulla asetuksella ja huumausainelain säätämiseen ryhdyttiin 1960-luvun lopulla. Tällöin huumeiden käy-

⁸ Barton 2011, s. 2

⁹ Barton 2011, s. 8

¹⁰ Harding 1998, s. 4

¹¹ Barton 2011, s. 14

¹² Huumausaineiden sääntelyyn liittyi myös maailmalla usein voimakkaita taloudellisia intressejä erityisesti 1900-luvun alussa. Itselääkinnän ja huumaavien lääkkeiden vapaan kaupan saaminen kontrolliin olisi hyödyttänyt erityisesti lääketeollisuutta. ks. Ylikangas 2009 s. 41, Barton 2011, s. 16

¹³ Hakkarainen 1992

tön yleistymisen seurauksena valtioneuvosto asetti erityisen huumausainekomitean selvittämään tilanteen kehitystä.¹⁴ Komiteassa jouduttiin ottamaan kantaa myös huumeiden käytön rangaistavuuteen, minkä yhteydessä se totesi kysymyksessä olevan vaikeasti ratkaistavan ongelman.¹⁵

2.1.1. Käsittely huumausainekomiteassa

Komitean mietinnössä todettiin, että useat käyttäjät eivät pitäneet huumausaineiden käyttöä rikoksena ja kriminalisointi tällaisessa tilanteessa saattaisi johtaa lain kunnioituksen heikkenemiseen. Komitean mielestä tällä ei kuitenkaan ollut suurta merkitystä siitä syystä, että samanlaisia kannanottoa voitiin esittää useista muistakin säännöksistä.¹⁶ Kriminalisoinnin pelättiin kuitenkin estävän käyttäjien vapaaehtoista hoitoon hakeutumista, minkä lisäksi komitea oli huolestunut mahdollisista vapausrangaistuksista, jotka lisääisivät uutta rasitusta vankeinhoitolaitoksille.

Huumausainekomitea päätyi lopulta ehdottamaan, että huumausaineiden käytön tulisi säilyä rangaistavana. Komitean mukaan käytön dekriminalisointi olisi voinut aiheuttaa yleisten mielipiteiden muutosta hyväksyvämpään suuntaan, mikä puolestaan voisi kasvattaa huumausainerikollisuutta huumausaineiden menekin kohotessa. Tämän lisäksi huumausainekomiteassa tuotiin esiin, että dekriminalisointi voisi synnyttää rajanveto-ongelmia sen arvioinnissa, milloin hallussa pidettävä määrä voitiin katsoa olevan omaa ja milloin levittämistarkeitä varten.¹⁷ Huumausainekomitea kuitenkin painotti, että käytön rangaistavuutta tarkasteltaessa pääsääntönä tulisi olla syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä koskevat säännökset aina silloin, kun lailliset edellytykset tälle olisivat olemassa.¹⁸

¹⁴ KM 1969

¹⁵ KM 1969, s. 144

¹⁶ KM 1969, s. 80-81

¹⁷ KM 1969 s. 143-146

¹⁸ KM 1969 s. 147. Huumausainekomitean jäsen Kettil Bruun jätti eriävän mielipiteen komitean mietintöön, missä tämä toi esiin näkemyksensä siitä, että huumausaineiden käytön ei tulisi olla rangaistavaa. Bruunin mukaan terveydenhuollon hoitohenkilökunnan vaitiolovelvollisuudesta huolimatta hoidon tarpeessa oleville voisi kehittyä erilaisia pelkotiloja, jotka voivat estää hoitoon hakeutumisen. Näitä pelkotiloja voisi myös entuudestaan kasvattaa rikolliseksi leimautuminen. Bruun myös totesi, että tavalliseen hoitoprosessiin voivat kuulua käyttäjän sortuminen huumeiden käyttöön uudelleen, mutta tekojen katsominen rikolliseksi voivat kasvattaa henkilön syyllisyydentuntoa ja vaikeuttaa hoitoon palaamista. ks. KM 1969, s. 208-210

2.1.2. Hallituksen esitys ja käsittely lakivaliokunnassa

Hallituksen esityksessä huumausainelaki (HE 128/1970) esitettiin, että huumausaineiden käyttö on seurausta yhteiskunnallisista ja yksilökohtaisista ongelmista eikä rikosoikeudellisilla toimenpiteillä yleensä pystytä vaikuttamaan jo riippuvuustilaan joutuneisiin huumausaineiden käyttäjiin. Hallituksen esityksessä käyttöä ei määritelty rangaistavaksi ja siinä myös todettiin, että käytön rankaisemisesta luopumalla voitaisiin edistää käyttäjien hoitoon hakeutumista ja siten rangaistuksia paremmin estää väärinkäytöstä aiheutuvia vahinkoja ja haittoja. Hallituksen esityksessä todettiin, että huumeiden käyttäjät tulisivat kuitenkin useissa tapauksissa tuomituiksi hallussapitoa koskevan sääntelyn kautta.¹⁹

Lakivaliokunta oli kriminalisoinnin puolella. Sen mukaan huumausaineiden käyttö oli Suomessa lisääntynyt jopa hälyttävällä tavalla, minkä vuoksi olisi ryhdyttävä kaikkiin käytettävissä oleviin toimenpiteisiin huumeiden väärinkäytön rajoittamiseksi ja haittojen vähentämiseksi.²⁰ Lakivaliokunta katsoi, että lain tehtävänä olisi myös osoittaa yhteiskunnan suhtautuminen huumausaineisiin ja lailla olisi näin ollen myös ennaltaehkäisevää vaikutusta. Valiokunnan mielestä päinvastainen ratkaisu voitaisiin tulkita hyväksyväksi erityisesti tilanteissa, jossa huumausaineiden käyttö oli runsaasti lisääntynyt. Myös lakivaliokunta kuitenkin painotti toimenpiteistä luopumista tilanteissa, joissa käyttö ja hallussapito ovat puhtaan henkilökohtaisia.

Käytön rangaistavuudesta jouduttiin lopulta äänestämään lakivaliokunnassa. Vähemmistöön jääneet henkilöt vastustivat kriminalisointia, sillä heidän mukaansa kriminalisointiin liittyviä negatiivisia vaikutuksia ei voitu jättää huomiotta. Heidän mukaansa huumausaineiden käyttö on seurausta erinäistä ongelmista, eikä riippuvuustilaan ajautunut enää kykene irrottautumaan käytöstä omatoimisesti. Eriävää mieltä olevat totesivat, että rankaisemisesta luopuminen tulisi pikemminkin nähdä kannustuksena hoitoon hakeutumiselle sen sijaan, että se väitetyksi lähettäisi hyväksyvän viestin huumausaineiden käytöstä.²¹

¹⁹ HE 128/1970 s. 1-2

²⁰ LaVL 2/1971 s. 9

²¹ LaVL 2/1971 s. 13

2.1.3. Käsittely talousvaliokunnassa ja suuren valiokunnan äänestys

Talousvaliokunta oli kriminalisointia vastaan. Talousvaliokunnan mukaan huumausaineiden käyttäjää tuskin saataisiin lopettamaan rankaisemisella ja tässä tapauksessa muut toimet olisivat tehokkaampia. Valiokunnan mukaan myös huumeiden väärinkäytön estämisen tavoite saavutettaisiin riittävästi valmistajiin, maahantuojiin ja levittäjiin kohdistetuilla rangaistuksilla. Valiokunta kuitenkin otti huomioon kriminalisoinnin mahdollisen yleisestävän vaikutuksen, vaikkakin se toi myös esiin, että erityisesti rikolliseksi leimautuminen voisi estää hoitoon hakeutumisen. Myös talousvaliokunnassa asiasta jouduttiin lopulta äänestämään. Vähemmistöön jääneet totesivat, että rangaistavuuden poistamisella voisi olla negatiivinen vaikutus ennen kaikkea kokeilunhaluisiin nuoriin.²²

Suuressa valiokunnassa asia ratkaistiin lopulta arvalla kriminalisoinnin puolesta (SuVM 168/1971) ja lopullinen esitys hyväksyttiin äänin 92 puolesta, 80 vastaan. Kriminalisointia pidettiin niin sanottuna periaatekieltona, jonka tarkoituksena oli edistää negatiivisia asenteita huumausaineita kohtaan. Päätöksenteossa myös nojaututtiin rangaistavuuden yleiseen pelotevaikutukseen ja vastuu huumeongelman hallinnasta asetettiin rikosoikeudellisen kontrollin vastattavaksi.²³ Lakivaliokunta oli kuitenkin erityisesti painottanut, että poliisin tulisi soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevaa säännöstä huumausaineiden käyttäjiin.²⁴

Kuten aiemmin esitetystä huomataan, asiasta vallitsi erimielisyyttä eri osapuolten keskuudessa ja käsittelyn kaikissa vaiheissa. Argumentit olivat usein moraalipainotteisia ja huolta heräsikin juuri lainsäädännön lähettämästä viestistä. Kuten Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on esittänyt, päihteiden ympärillä käytävä keskustelu on usein sekoittunut näkemyksiin käytön tuomittavuudesta tai hyväksyttävyydestä. THL:n mukaan kysymys ei kuitenkaan ole huumausaineiden puolustamisesta tai vastustamisesta vaan siitä, mikä olisi tehokkainta politiikkaa hallita jo vallitsevaa päihdeongelmaa.²⁵

²² Eriävissä mielipiteissä myös esitettiin erilaisia näkemyksiä huumausaineiden käytön syistä. Vähemmistöön jääneet esittivät, että huumausaineiden käyttö ei heidän näkemyksensä mukaan johdu yksinomaan yhteiskunnallisista ongelmista, vaan taustalla on myös esimerkiksi kokeilunhalua ja uteliaisuutta. Vähemmistössä myös esitettiin kannanottoja pakkohoidon puolesta sekä esitettiin, että käyttäjät eivät edes useinkaan tunne olevansa hoidon tarpeessa. ks. TaVL 12/1971 s. 7

²³ Hakkarainen 1992

²⁴ LaVL 2/1971, s. 11

²⁵ ”Huumausaineiden laillisuus ja käytön rangaistavuus” 2020

2.2. Rikoslain kokonaisuudistus ja rangaistusmääräysmenettelyn käyttöönotto huumausaineiden käyttörikoksissa

Rikoslain kokonaisuudistuksessa 1990-luvulla huumausainerikoksia koskevat rangaistus-säännökset siirrettiin osaksi rikoslakia. Myös tällöin rangaistavuuden perusteista käydyissä keskusteluissa oli vallinnut laajaa erimielisyyttä.²⁶ Kuten aiemminkin huumausainelakia säädettäessä, yleistä huolta herätti erityisesti lainsäädännön lähettämä viesti. Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä puolestaan oltiin huolissaan, sillä näiden aktiivisen soveltamisen katsottiin murentavan rangaistavuuden uskottavuutta, mikä puolestaan voisi heikentää yleistä lainkuuliaisuutta.

Huumausaineiden käyttö säilyi uudistuksessa rangaistavana, mutta esimerkiksi hallituksen esityksessä korostettiin toimenpiteistä luopumista.²⁷ Kainulainen esittää, että syyttämättä jättäminen todellisuudessa yleistyi 1990-luvulla, mutta käytäntö oli jokseenkin epäyhtenäistä. Syyttämättä jättämiseen vaikuttivat Kainulaisen tutkimusten mukaan hieman esimerkiksi syyttäjien omat asenteet ja eroja oli myös eri huumausaineiden kohdalla. Tällöin syyttämättä jättämiseen saatettiin suhtautua torjuvammin silloin, kun kysymyksessä olivat niin sanotusti vahvemmat huumausaineet. Kainulaisen mukaan laaja toimenpiteistä luopumisen käytäntö voisi luoda pohjaa myös käytön dekriminalisoimiselle, jos myös poliittista tahtoa tähän olisi.²⁸

Vuonna 2001 rikoslakia puolestaan muutettiin siten, että lakiin lisättiin rangaistusmääräysmenettelyn mahdollistava huumausaineen käyttörikos.²⁹ Tähän saakka asia oli aina jouduttu viemään tuomioistuimen käsiteltäväksi, eikä rangaistuksen määrääminen ollut ollut mahdollista rangaistusmääräysmenettelyssä. Tätä aiemmin huumausaineen käytöstä ja käyttöön liittyvästä huumausainerikoksesta oli voitu jättää syyte nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jollei teko olosuhteet huomioon ottaen ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta. Syyttämättäjättämiskäytäntö oli kuitenkin edellä esitetyin tavoin muodostunut epäyhtenäiseksi ja vaatimus yleisen lainkuuliaisuuden heikkenemisestä oli määritelmältään monitulkintainen.

²⁶ Kainulainen 2009, s. 107

²⁷ HE 180/1992, s. 13

²⁸ Kainulainen 2009, s. 122

²⁹ HE 213/2000 vp

Hallituksen esityksessä kaikkien huumausainerikosten käsittelyä käräjäoikeudessa oli pidetty liian raskaana menettelynä, minkä lisäksi rangaistusmääräysmenettelyn katsottiin yhtenäistävän syyttäjien käytäntöä.³⁰ Lakivaliokunta kuitenkin lausui, että uudistus ei saisi johtaa käyttäjien automaattiseen sakottamiseen eikä siihen, että toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä ei enää sovellettaisi.³¹ Eriävissä mielipiteissä puolestaan esitettiin, että lievien rikosten saattaminen laajemmin rangaistavaksi oli kannatettavaa, sillä näin pystyttäisiin osoittamaan yhteiskunnan kieltävää suhtautumista.³² Kainulainen (2009) on todennut, että keskusteluissa tuli esiin myös se, että käyttäjät pääsevät liian vähällä, jos heidät jätetään syyttämättä.

Rangaistusmääräysmenettelyllä tarkoitetaan prosessia, jossa poliisi usein oma-aloitteisesti päättää ensin rangaistusvaatimuksen antamisesta. Jos epäilty ei tätä vastusta, siirtyy vaatimus syyttäjälle, joka itsenäisen harkinnan perusteella päättää rangaistusmääräyksen antamisesta.³³ Käytännössä syyttäjä kuitenkin usein vahvistaa saamansa rangaistusvaatimuksen sellaisenaan, vaikka tällä onkin mahdollisuus tehdä myös erilaisia ratkaisua. Rangaistusmääräyksen antamisen jälkeen epäillyn tulee viimeistään maksaa poliisin antama sakko. Rangaistusmääräysmenettelyssä voidaan käsitellä rikoksia, joista voi seurata sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta, mikä käsittää esimerkiksi huumausaineen käyttörikoksen. Syyttäjä saa jättää rangaistusmääräyksen ja rikesakkomääräyksen antamatta, jos laissa säädetyt syyttämättä jättämisen edellytykset täyttyvät.³⁴

Esimerkiksi Jääskeläinen on tarkastellut rangaistusmääräysmenettelyn mahdollisia ongelmakohtia. Jääskeläisen mukaan oikeusturva rangaistusmääräysmenettelyssä riippuu siitä, kuinka aktiivisesti syyttäjät käyttävät harkintavaltaansa eri ratkaisuvaihtoehtojen punninnassa.³⁵ Rangaistusvaatimusten oikeellisuutta on kuitenkin kontrolloitava, koska kyse on rikosoikeudellisen tuomiovallan käytöstä. Syyttäjä ei kuitenkaan usein saa tietoa niistä seikoista, jotka voivat olla olennaisia rangaistusta määriteltäessä. Jääskeläinen on myös toden-

³⁰ HE 213/2000, 5, 15–16.

³¹ LaVL 213/2001

³² LaVL 213/2001, s. 12–13.

³³ Kainulainen 2009, s. 242–243

³⁴ Laki sakon ja rikesakon määräämisestä (27.8.2010/754)

³⁵ Jääskeläinen 1997, s. 478

nut, että syyttäjän toiminnan ollessa kaavamaisista merkittävä osa tosiasiallisesta päätösvalasta on poliisilla. Tällöin myöskään rikoksesta epäilty ei välttämättä tiedosta, mihin tämä sitoutuu esimerkiksi jättämällä vastustamatta vaatimusta. Kainulaisen mukaan huumeiden käyttäjä menettää rangaistusvaatimuksen saatuaan käytännössä mahdollisuuden saada päätös toimenpiteistä luopumisesta sekä edun yhteisestä rangaistuksesta.³⁶ Kaavamaisuus voi myös muodostua ongelmaksi edellä esitetyn oikeusturvan kannalta.

2.3. Nykyinen huumausaineita koskeva lainsäädäntö

Huumausainerikoksista säädetään rikoslain 50 luvussa. Luvun 1 §:n 1 mom. 5) kohdan mukaan, joka laittomasti pitää hallussaan tai yrittää hankkia huumausainetta on tuomittava huumausainerikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. 2 §:ssä puolestaan säädetään teon törkeästä tekemuodosta, joka tulee sovellettavaksi esimerkiksi silloin, jos huumausainerikoksen kohteena on erittäin vaarallinen huumausaine tai suuri määrä huumausainetta taikka jos huumausainetta levitetään alaikäisille tai muuten häikäilemättömällä tavalla. Tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää myös, että teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Rikoslain 50 luvun 2 a §:ssä säädetään huumausaineen käyttörikoksesta. Pykälän mukaan, joka laittomasti käyttää taikka omaa käyttöä varten pitää hallussaan tai yrittää hankkia vähäisen määrän huumausainetta, on tuomittava huumausaineen käyttörikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Tunnusmerkistön täyttymisen osalta aineen laadulla tai määrällä ei näin ollen ole merkitystä, vaan käyttö tulee aina rangaistavaksi huumausaineen käyttörikoksena. Määrällisesti saman aineen käyttöä kuitenkin arvioidaan lievemmin, kuin vastaavan määrän hallussapitoa.³⁷ Jos hallussapito kestää vain käytön ajan, kysymys ei myöskään ole erillisestä hallussapitorikoksesta. Kainulaisen mukaan huumausaineiden käytöstä seuraa yleensä sakkorangaistus.³⁸

³⁶ Kainulainen 2009, s. 393

³⁷ ks. esim. KKO:2003:62

³⁸ Kainulainen 2009, s. 177

2.3.1. Mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen

Rikoslain 50 luvun 7 §:n mukaan syyte voidaan jättää nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksesta epäilty tai tekijä on hakeutunut sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon. Huumausaineen käytöstä ja huumausaineen käyttöön liittyvästä rikoksesta voidaan myös jättää syyte nostamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos epäiltyä rikosta tai rikosta on huumausaineen määrä ja laatu, käyttötilanne sekä olosuhteet muutoinkin huomioon ottaen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä. Poliisi voi myös kaikkein vähäisimmissä tapauksissa luopua toimenpiteistä ja antaa huomautuksen esitutkintalain perusteella taikka rajoittaa esitutkintaa. Toimenpiteistä luopuminen on näin ollen osa rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää: henkilön katsotaan rikokseen syyllistyneeksi, mutta häntä ei tästä huolimatta rangaista.³⁹

Valtakunnansyyttäjänviraston yleisen ohjeen (2018) mukaan syyttäjän tulee erityisen tarkkaan harkita muiden toimenpiteiden kuin rangaistuksen määräämisen mahdollisuutta silloin, kun kysymyksessä ovat alle 18-vuotiaat nuoret ja huumeiden ongelmakäyttäjät.⁴⁰ Ohjeen mukaan ensimmäisen kerran kiinni jääneelle, alle 18-vuotiaalle nuorelle olisi säännönmukaisesti järjestettävä puhuttelutilaisuus, joka tähtää selkeään moitteeseen ja tarvittaessa terveydenhuollon toimenpiteisiin. Jos nuori ei saavu tilaisuuteen tai tilaisuudessa ilmenee toimenpiteestä luopumisen tarkoituksenmukaisettomuus, asia siirtyy syyteharkintaan. Jos nuori syyllistyy uudelleen huumausaineen käyttöön, asiassa toimitetaan esitutkinta ja juttu saatetaan nopeasti syyteharkintaan. Tällöin syyttäjä säännönmukaisesti järjestää nuorelle suullisen neuvottelun, joka tähtää harkinnanvaraiseen syyttämättä jättämiseen.

Kun kysymys on huumausaineiden ongelmakäyttäjistä, käyttäjää ei ohjeen mukaan tulisi sakkottaa ennen kuin hoitoon hakeutumiseen halukkuus on selvitetty ja hoitoon ohjaus annettu. Hoitoon hakeutuminen voi myös useammin kuin kerran olla toimenpiteistä luopumisen perusteena. Pääperiaatteena on kuitenkin rikosprosessioikeudellinen legaliteettiperiaate, jonka mukaan toimenpiteistä luopumisen tueksi tulee esittää painavampia vastasyitä, kuin rangaistuksen käyttämisen. Syyttämättä jättäminen ei saa näin ollen olla kaavamaista, vaan asiaa on harkittava tapauskohtaisesti.⁴¹

³⁹ Kainulainen 2009, s. 187

⁴⁰ VKS 2018

⁴¹ VKS 2018

2.3.2. Toimenpiteistä luopuminen käytännössä

Kainulainen on todennut, että vuoden 2001 käyttörikosuudistuksen myötä seuraamuskäytäntö todellisuudessa kiristyi, sillä sakottaminen rangaistusmääräysmenettelyssä yleistyi. Toimenpiteistä luopuminen hoitoon hakeutumisen perusteella on myös erittäin harvinaista eikä myöskään syyttämättä jättäminen ole muodostunut yleiseksi käytännöksi.⁴² Kainulaisen esittämän mukaan esimerkiksi vuonna 2004 seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on ollut noin kolmen prosentin luokkaa niin poliisin, kuin syyttäjän tietoon tulleista huumausainerikoksista. Käyttörikosuudistuksen jälkeen syyttämättä jättäminen ja käräjäoikeuksissa käsiteltävien huumausainerikosten määrä on vähentynyt, kun taas rangaistusmääräysmenettelyssä annettujen sakkojen määrä on lisääntynyt. Kuten edellä on esitetty, lakivaliokunta oli kuitenkin tällaista kehityskulkua vastaan.

Kainulaisen esittämän mukaan huumausainerikoksissa myöskään poliisi ei ole juuri halunnut ryhtyä soveltamaan poliisin yleissäännöstä toimenpiteistä luopumisesta.⁴³ Kainulaisen haastattelututkimuksien mukaan tähän vaikuttivat esimerkiksi poliisin näkemykset siitä, että huumausainerikos ei koskaan voisi olla lain tarkoittamalla tavalla vähäinen. Käyttörikosuudistuksen myötä myös syyttämättä jättäminen vähäisyysperusteella on entistä harvinaisempaa. Kainulaisen mukaan toimenpiteistä luopumiseen niin syyttäjien kuin poliisinkin taholta vaikuttivat myös yleiset asenteet säännöksiä kohtaan. Myös tämä voi tehdä seuraamuksista osin sattumanvaraisia.

Tutkielman tarkoituksena on arvioida mahdollista tarvetta huumausaineiden käytön dekriminialisoinnille. Dekriminalisointia koskevissa keskusteluissa⁴⁴ on kuitenkin usein vedottu siihen, että edellä esitetyt toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset mahdollistavat jo valmiiksi esimerkiksi sen, että hoidon tarpeessa oleva käyttäjä ei joudu rikosoikeudellisesti rangaistuksi. Puheenvuoroissa on myös esitetty, että tosiasiallinen depenalisaatio on jo käytössä erityisesti nuorten kohdalla. Tällöin tulisi kuitenkin voida kriittisesti arvioida sitä, ovatko edellä esitetyt toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset riittäviä erityisesti epäillyn oikeuksien kannalta. Ongelmana on, että säännöksiä ei vaikuteta sovellettavan ai-

⁴² Kainulainen 2009, s. 28

⁴³ Kainulainen 2009, s. 194

⁴⁴ ks. erityisesti luku 6: Kansalaisaloite kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamiseksi

nakaan siinä laajuudessa, kuin alun perin tarkoitettiin. Tämä voi tehdä soveltamisesta sattumanvaraista ja mahdollisesti asenteellisesti painottunutta, minkä lisäksi poliisille asetetaan huomattavasti niin sanottua todellista tuomiovaltaa. Poliisin rajallisten resurssien vuoksi on myös mahdollista, että sakottamiseen suhtaudutaan sen nopeudesta ja helppoudesta johtuen suopeammin, kuin alun perin on ollut tarkoitus. Tällöin myös yksilön henkilökohtaisen tilanteen arvioinnille saattaa jäädä vähemmän sijaa.

Esimerkiksi Lappi-Seppälä on esittänyt, että toimenpiteistä luopumista koskevan uudistuksen tarkoituksena oli, että toimenpiteistä luopumisessa ei olisi kyse harvinaisesta poikkeuksesta, vaan että se ymmärrettäisiin kiinteäksi osaksi asteittain ankaroituvaa seuraamusjärjestelmää.⁴⁵ Kainulainen on puolestaan esittänyt, että nykyinen rangaistusmääräysmenettely ei suosi yhteisen rangaistuksen määräämistä, mistä joutuvat kärsimään sellaiset huumeiden käyttäjät, jotka joutuvat sakotetuksi toistuvasti. Kysymyksiä oli myös herättänyt oikeusvarmuuden toteutuminen rangaistusmääräysmenettelyssä, vaikka sen etuina voidaankin pitää menettelyn nopeutta ja helppoutta. Kainulaisen mukaan erityisesti päihdeongelmaisten kohdalla voi olla vaikeaa tehdä oikeudenmukaista seuraamusharkintaa vain asiakirjojen perusteella, minkä lisäksi henkilön oikeusturva saattaa jäädä tämän omien toimien varaan.⁴⁶

Toimenpiteistä huolimatta kysymys myös pysyy pohjimmiltaan rikosoikeudellisena, millä saattaa olla erityistä leimaavaa vaikutusta. Rangaistusta koventavana seikkana voidaan myös soveltaa rikoksen uusimista, mikä saattaa huumeiden käyttäjien kohdalla olla erityisen ongelmallista. Toistuvasti huumausaineiden käyttörikoksiin syyllistyminen saattaakin viitata ongelmaksi muodostuneeseen käyttöön sen sijaan, että se väistämättä tarkoittaisi piittaamattomuutta lain käskyistä ja kielloista. Jos teosta puolestaan annetaan henkilölle huomautus, tästä jää merkintä poliisin rekistereihin, mikä puolestaan saattaa heikentää esimerkiksi tietyille aloille työllistymistä tulevaisuudessa. Sakon antamisen nopeus rangaistusmääräysmenettelyssä saattaa myös vähentää halua muiden toimien käyttämiselle.

⁴⁵ Lappi-Seppälä 1991

⁴⁶ Kainulainen 2009, s. 395

2.4. Ilmi tullut huumausainerikollisuus ja huumausaineiden käyttö Suomessa

Huumausainerikoksista suurin osa on käyttörikoksia: esimerkiksi vuonna 2017 kaikista poliisin kirjaamista huumausainerikoksista (27.795) yhteensä 17.048 oli käyttörikoksia.⁴⁷ Vuonna 2020 huumausainerikoksia kirjattiin lähes 37.000, joista käyttörikoksia oli noin kaksi kolmesta (23.700).⁴⁸ Ajalla 2017-2020 huumausaineiden käyttörikosten määrä on näin ollen kasvanut noin 39 prosenttia.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan vuonna 2017 Suomessa puolestaan arvioitiin olleen noin 31.000-44.300 amfetamiinien ja opioidien ongelmakäyttäjää, joista eniten 25-34 vuotiaita. Viidennes (21 %) oli nuoria, 15-24-vuotiaita.⁴⁹ Kuten tutkimuksessa todetaan, määrät ovat vain arvioita, sillä ongelmakäyttäjien tavoittaminen voi olla vaikeaa: käyttäjät pyrkivät usein piilottamaan käyttöönsä esimerkiksi sen laittomuuden ja stigmatisaation vuoksi. Huomionarvoista THL:n tilastossa on myös se, että päihdehuollon huumeasiakkaita vain 24 prosenttia kävi töissä tai opiskeli ja yleisesti asiakkaiden koulutustaso oli matala.

On toki huomattava, että läheskään kaikki huumausaineiden käyttö ei ole ongelmakäyttöä. Salasuo ja Rantala ovat jaotelleet huumausaineiden käyttäjät kolmeen luokkaan: kokeilukäyttäjiiin, viihdekäyttäjiiin ja ongelmakäyttäjiiin.⁵⁰ Kokeilukäyttäjien ryhmä on lukumääräisesti suurin, sillä tämän ryhmän käyttö ei etene muutaman kerran kokeilua pidemmälle.⁵¹ Ongelmakäyttäjien ryhmän voidaan arvioida olevan lukumääräisesti pienin, mutta esimerkiksi Hakkaraisen, Kainulaisen ja Perälän kannabiksen käyttäjiä koskevan tutkimuksen mukaan pienin ryhmä (päivittäiset käyttäjät) vastasi suurimmasta osasta kulutusta.⁵² Suurkuluttajat ovat merkittäviä toimijoita myös huumausainemarkkinoiden ylläpitämisessä.

⁴⁷ Keskusrikospoliisin tiedote 2018

⁴⁸ Tilastokeskuksen rikos- ja pakkokeinotilasto 2020

⁴⁹ Rönkä et al. 2017

⁵⁰ Salasuo & Rantala 2002, s. 42

⁵¹ Hakkarainen & Metso 2005, s. 255

⁵² Hakkarainen, Kainulainen & Perälä 2006

Euroopan unionin huumeurankikeskuksen vuoden 2020 raportissa on esitetty, että Suomessa on tuoreimpien tilastojen mukaan Euroopan unionin laajuisesti toiseksi eniten opioidien korkean riskin ongelmakäyttöä.⁵³ Myös huumausaineiden suonensisäinen käyttö oli Euroopan mittapuulla Suomessa viidenneksi yleistä. Huomionarvoista myös on, että Suomi oli tilastojen ainoa maa, jossa yleisin suonensisäisesti käytetty huumausaine oli buprenorfiini.⁵⁴ Suomi on myös tilastoissa korkealla (väkilukuun suhteutettuna) huumausaineiden aiheuttamissa kuolemissa Euroopan unionin laajuisesti. Tuoreimman datan mukaan kuolemat 15-64-vuotiaiden keskuudessa miljoonaa henkilöä suhteutettuna olivat korkeammalla vain Ruotsissa ja Yhdistyneessä Kuningaskunnassa.⁵⁵ On kuitenkin huomattava, että maiden välillä saattaa esiintyä eroavaisuuksia tilastoinnin yleisyydessä, mikä saattaa vaikuttaa esitettyihin lukuihin. Tilastoista voidaan kuitenkin huomata, että Suomessa ongelmakäyttöä esiintyy verrattain paljon.

2.4.1. Huumausaineiden käyttö ja huono-osaisuus

Esimerkiksi UNODC:n raportissa on todettu, että sosioekonominen eriarvoisuus, köyhyys, matala koulutustaso ja marginalisaatio voivat lisätä riskiä riippuvuussairauksille ja myös korostaa riippuvuuksien vaikutuksia.⁵⁶ Raportissa todetaan myös, että sosioekonomisen aseman vaikutus on joidenkin tutkimuksien mukaan suurempi yleisesti korkeamman tulotason maissa. Tällöin myös suurin riski riippuvuuden kehittymiselle on niillä ryhmillä, jotka ovat kaikista kauimpana niin sanotusti parhaiten toimeentulevien joukosta.⁵⁷

THL:n mukaan myös huumausaineliitännäiset kuolemat liittyvät vahvasti huono-osaisuuteen, sillä huumeriippuvuuden ja sosiaalisen huono-osaisuuden yhteys on vahva.⁵⁸ Väestötutkimuksissa on myös todettu huono-osaisuuden usein kasaantuvan.⁵⁹ Kuten edellä on todettu, vain osa huumausaineiden käytöstä on niin sanottua ongelmakäyttöä eli käyttöä, jota

⁵³ Käyttö 1000 henkilöä kohden ikähaarukassa 15-64 vuotta. EMCDDA 2020, s. 53

⁵⁴ EMCDDA 2020, s. 57. Buprenorfiini on alun perin ollut korvaushoitolääke, joka on sittemmin levinnyt myös valvomattomaan katukauppaan. Buprenorfiini tunnetaan erityisesti kauppanimellä Subutex. ks. ”Buprenorfiini päihdekäytössä” (2015).

⁵⁵ Suomessa esiintyvyys miljoonaa henkilöä kohden oli 72, kun koko Euroopan unionin keskiarvo oli 23.7. EMCDDA 2020, s. 80.

⁵⁶ UNODC 2020 s. 9

⁵⁷ Legleye et al. 2016, s. 1856–1866.

⁵⁸ Markkula & Rönkä 2020, s. 4

⁵⁹ Ohisalo 2017

henkilö ei niin sanotusti kykene itse sääntelemään. Voidaan kuitenkin arvioida, että ongelmakäyttäjät ovat yhteiskunnallisesti hyvin heikossa asemassa usein myös muiden syiden, kuin huumausaineiden ongelmakäytön vuoksi. Tällöin myös rikosoikeudelliset rangaistukset saattavat näyttäytyä kohtuuttomina tämän ryhmän jäsenille. Tämän lisäksi erityisesti ihmis-oikeuksien kannalta on ongelmallista, mikäli henkilö tulee rangaistuksi terveydellisen syyn vuoksi.

Kuten ensimmäisen huumausainelain valmistelua koskevassa osiossa todettiin, huumausaineiden käytön kriminalisointi oli suurilta osin periaatekielto, jonka tarkoituksena oli osoittaa yhteiskunnan kielteistä suhtautumista huumausaineiden käyttöön. Jotta kielteiseksi katsottu toiminta voidaan hyväksyttävästi kriminalisoida, on kuitenkin tarkasteltava myös rikosoikeudellisia kriminalisointiperiaatteita. Yleisesti pelkästään paternalistisiin kriminalisointeihin on suhtauduttava kriittisesti ja lainsäädännölle on näin ollen oltava myös kriminalisointiperiaatteiden valossa hyväksyttävät perusteet.

Kriminalisointiperiaatteiden tarkastelu huumausaineiden käyttörikoksen yhteydessä on olennaista erityisesti siksi, että vaikka käyttöön vaikuttamista voidaan pitää tärkeänä tavoitteena, tulisi lainsäädäntöä pystyä perustelemaan myös laajemmin. Rikosoikeuden käyttäminen on myös varsin järeä keino yksilöiden oikeuksiin puuttumisessa, minkä vuoksi sen käytön oikeutusta tulisi pystyä myös tarkastelemaan kriittisesti. Tällöin voidaan varmistua siitä, että oikeusvaltiollinen idea rangaistusten legitimitetistä toteutuu.

3. Kriminalisointiperiaatteista

Yleisesti kriminalisoinnilla on oltava hyväksyttävät perusteet, minkä lisäksi kriminalisoinnin on oltava demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä. Koska rankaiseminen myös tarkoittaa rangaistuksena ilmenevän pahan aiheuttamista sen kohteelle, rankaisemisen tulee olla hyvin perusteltua.⁶⁰ Kriminalisointeihin on sallittua turvautua vain silloin, kun käytettävissä ei ole kohtuullisin kustannuksin toista moraalisesti yhtä tehokasta ja hyväksyttävää järjestelmää.⁶¹ Kriminalisointiperiaatteilla pyritään näin ollen perustelemaan sitä, miksi rangaistusuhan liittäminen tiettyyn tekoon on perusteltua. Suomessa kriminalisointiperiaatteiksi on perinteisesti luettu oikeushyvien suojelun periaate, hyöty-haitta-punninnan periaate ja ultima ratio -periaate sekä tietyissä yhteyksissä myös ihmisarvon loukkaamattomuuden periaate ja laillisuusperiaate.⁶²

Kriminalisointiperiaatteet myös suodattavat valtiosääntöoikeudellisia periaatteita rikosoikeudelliseen keskusteluun. Tähän liittyy erityisesti perustuslain 22 §, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen niin kunnioittamalla ja suojeleamalla perusoikeuksia, kuin myös konkreettisesti takaamalla niiden toteutuminen.⁶³ Tämän lisäksi kriminalisointiperiaatteita tarkasteltaessa perusoikeusnäkökulmassa usein viitataan myös perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin. Myös perusoikeuksien rajoitusedellytykset on otettava huomioon rikoslakia säädettäessä, jos rikoslaki nähdään aina perusoikeuksiin puuttavana.⁶⁴

3.1. Ihmis- ja perusoikeudet

Perustuslain 1 §:n 2 momentin mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Nuutila on johtanut tästä kriminalisointiperiaatteisiin kuuluvan ihmisarvon loukkaamattomuuden

⁶⁰ HE 100/2017 vp alkoholilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi / kuuleminen 23.11.2017

⁶¹ Tapani; Tolvanen; Hyttinen 2019, s. 78

⁶² Melander 2002 s. 938

⁶³ Tapani et al. 2019, s. 77

⁶⁴ Melander 2002 s. 938

periaatteen.⁶⁵ Kyseisen periaatteen voidaan katsoa pitävän sisällään myös vaatimuksen rikosoikeudellisen järjestelmän humanisuudesta. Humanisuuden vaatimukseen puolestaan voidaan liittää vaade siitä, että rikosoikeudellinen järjestelmä on sopusoinnussa esimerkiksi ihmisarvon ja muiden ihmisoikeusperiaatteiden kanssa.⁶⁶ Huumausaineiden kohdalla voidaan kiinnittää huomiota erityisesti syrjinnän kieltoon.

Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien UNAIDS-ohjelman puitteissa vuonna 2016 julkaistussa raportissa *Do no harm: health, human rights and people who use drugs* todettiin, että huumeidenkäyttäjien terveyden ja ihmisoikeuksien suojelussa epäonnistutaan maailmanlaajuisesti. Ongelman todettiin jatkuvan myös tätä uudemmassa raportissa *Health, rights and drugs: harm reduction, decriminalization and zero discrimination for people who use drugs*. Raportissa esimerkiksi lausutaan, että huumeiden käytön ja henkilökohtaisen hallussapidon dekriminialisointi vähentää stigmaa ja syrjintää, jotka yhdessä vaikeuttavat avun piiriin hakeutumista ja haittojen vähentämistä.⁶⁷

Perustuslain 2 luvun 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei myöskään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Erityisesti voidaan kiinnittää huomiota siihen, kuinka henkilöä ei saa asettaa eri asemaan terveydentilan perusteella. Tällä hetkellä lainsäädäntö kuitenkin mahdollistaa sen, että yksilö saattaa tulla rangaistuksi terveydellisen syyn vuoksi. Toiminnan rikollisuus saattaa myös kasvattaa ongelmakäyttäjien jo valmiiksi kokemaa stigmaa ja syrjintää.

3.1.1. Stigmatisaatio

Stigmatisoituminen on sosiaalinen prosessi, joka tapahtuu useimmiten ei-marginalisoitujen ryhmien toimesta. Prosessin tarkoituksena on tällöin tietyn yhdenmukaisuuden saavuttaminen sulkemalla pois normista poikkeavat ryhmät.⁶⁸ Tämän seurauksena myös marginalisoitu ryhmä (esimerkiksi huumausaineiden käyttäjät) itse voivat sisäistää itseensä kohdistuvia negatiivisia stereotypioita ja ennakkoluuloja.

⁶⁵ Nuutila 1996, s. 77-78

⁶⁶ Lahti 1994, s. 17

⁶⁷ UNAIDS 2019

⁶⁸ Ahern et al. 2007, s. 189

Huumeiden ongelmakäyttäjiin kohdistuva stigma ja syrjintä voidaan nähdä olevan vastoin heidän ihmisoikeuksiaan ja ihmisarvoaan.⁶⁹ Huumausainepolitiikka voi aiheuttaa erityisesti niin sanottua rakenteellista stigmaa, jossa joltakin yksilöidyltä ryhmältä rajoitetaan yksilöiden yleisiä mahdollisuuksia. Rakenteellinen stigma voi ilmetä esimerkiksi syrjintänä tai avoimena negatiivisena suhtautumisena esimerkiksi terveydenhuollossa tai oikeudenhoidossa.⁷⁰

Huumeiden käyttäjillä esiintyy paljon myös niin sanottua itsemääritelyä stigmaa, jota toiminnan rikollisuus saattaa entuudestaan pahentaa. Itseen kohdistuva stigma kehittyy silloin, kun yksilö alkaa sisäistää itseensä kohdistuvia julkisia ennakkoluuloja tai stereotypioita.⁷¹ Tilaan liittyy myös usein halu välttää leimautumiselta (*label avoidance*) mikä tarkoittaa, että henkilö välttelee hakeutumasta tilanteisiin, jossa tämän tulisi paljastaa tilanteensa. Yksilön kannalta erityisen haitallista myös on, mikäli tämä kuuluu useampaan stigmatisoituun ryhmään. Päihteiden väärinkäyttäjällä stigmaa voivat jo entuudestaan aiheuttaa esimerkiksi asunnottomuus, työttömyys sekä mielenterveyden ongelmat, jolloin rikolliseksi määrittäminen ikään kuin lisää henkilön vielä edelleen yhteen stigmatisoituun ryhmään.

Kuten todettua, käytön kriminalisoinnin tarkoituksena oli olla myös periaatteellinen kannanotto huumausaineiden käyttöä vastaan. Kriminalisoinnilla kuitenkin väistämättä vaikutetaan asenteisiin myös huumausaineiden käyttäjiä kohtaan. Ihmisarvon vastaisena voidaan nähdä niin stigmaa ja syrjintää vahvistavat lainsäädännölliset ratkaisut kuin myös se, että yksilö tulee rangaistuksi terveydellisen syyn vuoksi. Lainsäädäntö ei kuitenkaan yksin pysty vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen koskien huumeiden käyttäjiä, mutta lainsäädännöllinen muutos voi auttaa muuttamaan kulttuurisia normeja ja suojelemaan jo valmiiksi syrjintää kokevia ryhmiä.⁷²

⁶⁹ Wogen & Restrepo 2020, s. 52

⁷⁰ Wogen & Restrepo 2020, s. 54

⁷¹ Wogen & Restrepo 2020, s. 55

⁷² Wogen & Restrepo 2020, s. 57

3.1.2. Oikeus riittävään terveydenhuoltoon

Perustuslain 19 §:n mukaan julkisen vallan on esimerkiksi turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Valtiolla on näin ollen aktiivinen velvollisuus edistää kansalaisten terveyttä ja riittävällä tasolla olevaa terveydenhuoltoa. Esimerkiksi Portugalissa (jonka dekriminialisointiprosessia tarkastellaan jäljempänä) on todettu huumausaineita koskevassa lainsäädännössä, että valtion nimenomaisena velvollisuutena myös kansainvälisten velvoitteitten takia on turvata myös huumeidenkäyttäjien terveys. Tämän velvollisuuden on todettu toteutuvan parhaiten esimerkiksi tukikeskuksilla, hoito-ohjelmilla ja valvotulla käytöllä rikosoikeudellisten rangaistusten sijaan.⁷³

Terveyden suojelun mahdollisimman korkea taso myös edellyttää, että jokaisella olisi todellisuudessa yhtäläiset mahdollisuudet saada tarvitsemaansa hoitoa. Rakenteelliset tai lainsäädännölliset ratkaisut eivät saa asettaa ketään erilaiseen asemaan. Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) UNAIDS-ohjelman julkaisuissa on esimerkiksi todettu, että vaikka terveyspalveluita olisikin saatavilla, kriminalisaatio saattaa vaikeuttaa niiden piiriin hakeutumista.⁷⁴ Myös useat muut YK:n elimet ovat todenneet, että käytön kriminalisointi voi vaikuttaa kielteisesti ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin, mistä syystä ne ovat suositelleet henkilökohtaiseen käyttöön liittyvien toimien dekriminialisointia.⁷⁵

Kriminalisointi saattaa myös osaltaan vaikeuttaa huumausaineiden niin sanottua turvallisempaa käyttöä tai rajoittaa huumausaineiden mahdollisen hyötypotentiaalin hyödyntämistä. Käyttöä turvaavia lähestymistapoja voivat olla esimerkiksi niin sanotut käyttöhuoneet, valvottu käyttö tai esimerkiksi huumausaineiden sisällön tarkastaminen ammattilaisella.⁷⁶ THL:n artikkelissa on esimerkiksi todettu, että mm. käyttöhuoneiden kohdalla yksi keskeisimmistä ongelmista on käytön ja hallussapidon laittomuus.⁷⁷ Laittomuus tarkoittaakin näin ollen myös sitä, että henkilön mahdollisuudet turvallisempaan käyttöön ovat rajatummat.

⁷³ Portugal's Decree-Law No. 183, 21.6.2001

⁷⁴ UNAIDS 2019, s. 5

⁷⁵ UNAIDS 2019, s. 5. Kannanottoja ovat esittäneet esimerkiksi CESCR (the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights) ja OHCHR (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights)

⁷⁶ Huumausaineiden sisällön voi tarkastaa esimerkiksi Alankomaissa erityisillä tarkastukseen erikoistuneilla DIMS-pisteillä (The Drugs Information and Monitoring System). Tarkastuspisteillä tutkitaan, vastaako tarkastettava aine tai tabletti sisällöltään sitä, jollaisena se on myyty. ks. Smit-Rigter & van der Gouwe 2019.

⁷⁷ ”Huumeiden käyttöhuoneet” 2021

Laittomuus myös ajaa toimintaa osin piiloon, mikä voi nostaa kynnystä avun hankkimiselle esimerkiksi yliannostustapauksissa.

Huumausaineiden hyötyjä koskien voidaan puolestaan tarkastella esimerkiksi korvaushoitona käytettävää heroiinia⁷⁸ tai lääkekannabista. Onkin huomattava, että useat huumausaineet on alun perin kehitetty lääkkeeksi, minkä vuoksi monilla huumausaineilla on myös lääketieteellisiä hyötyjä. Vaikka tämän tutkielman aiheena ei ole huumausaineiden lääketieteellisen käytön hyötyjen arviointi on todettava, että käytön laittomuus saattaa toimia esteenä myös esimerkiksi uusien (korvaus)hoitomuotojen käytölle ja kehitykselle.

3.2. Oikeushyvien suojelun periaate

Yleisesti kriminalisoinnin taustalla tulisi myös olla jokin suojeltava oikeushyvä, minkä lisäksi kyseisen oikeushyvän suojelulle on oltava jokin tarkoitus.⁷⁹ Näin ollen jos jokin toiminta säädetään rangaistavaksi, kriminalisoinnilla on myös uskottava olevan vaikutusta ihmisten käyttäytymiseen.⁸⁰ Oikeushyvienkään suojelun näkökulmasta perusteltuja eivät kuitenkaan ole niin sanotut symboliset rangaistussäännökset, joiden tarkoituksena on esimerkiksi vain osoittaa moraalista paheksuntaa taikka antaa negatiivista signaalia kysymyksessä olevaa toimintaa koskien.⁸¹ Oikeushyvien suojelun periaatteen tarkoituksena on rajoittaa lainsäätäjän toimintavaltaa laajentamalla perusteltuvollisuus oikeushyviin. Tarkoituksena on turvata yksilön maksimaalinen vapauspiiri sitomalla rankaisun legitimitetti ennalta sovituihin suojelutavoitteisiin. Tällöin myös moralistiset kriminalisoinnit voidaan sulkea rikoslain ulkopuolelle.⁸²

Oikeushyvien suojelun periaate edellyttääkin, että rikosoikeutta käytetään vain silloin, kun sääntelyn voidaan hyvin perustein olettaa suojaavaan jotakin nimenomaista oikeudellista intressiä.⁸³ Jotta rikosoikeudellinen säännös todellisuudessa ohjaisi ihmisten käytöstä täytyy

⁷⁸ Heroiinin käyttö korvaushoidossa on perustunut mm. ajatukselle, jossa käyttäjää ohjataan pois katukaupasta ja siihen mahdollisesti liittyvästä rikollisuudesta. ks. EMCDDA 2012

⁷⁹ Melander 2002 s. 946-947

⁸⁰ Frände 1989 s. 131

⁸¹ HE 100/2017 vp alkoholilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi / kuuleminen 23.11.2017

⁸² Tapani et al. 2019, s. 87

⁸³ Tapani et al. 2019, s. 83

myös olettaa, että yksilöillä on kyky ja tahto toimia säännösten edellyttämällä tavalla. Aina-kin ongelmakäyttäjien kohdalla voidaan arvioida, että toisintoimimisen mahdollisuudet voivat olla heikentyneet. On esimerkiksi tutkittu, että mitä enemmän jostakin (laittomasta) käytännöstä tulee tapa, sitä epärationaalisempaa toiminnasta tulee.⁸⁴ Tällöin myös kyky lain noudattamiseen voi heikentyä.

On myös mainittava, että anglosaksisessa kriminalisointiteoriassa on oikeushyvien suojelun periaatteen sijasta nojaututtu niin sanottuun haittaperiaatteeseen. John Stuart Millin ideologiaan pohjautuvan haittaperiaatteen ideana on se, että valtion tulisi sallia kaikki toiminta, josta ei aiheudu kohtuutonta haittaa toisille ihmisille.⁸⁵ Tällä pyritään estämään rikosoikeuden leviäminen sellaisille alueille, joita ei ole välttämätöntä rikosoikeudellisesti kontrolloida. Haittaperiaatteen kannalta huumausaineen käyttörikoksen legitimizeettiä voisi olla mahdoton puoltaa, ellei samalla nojaututtaisi esimerkiksi yleisen edun suojeluun.

3.2.1. Käyttäjä suojeluobjektina

Käyttäjään suojeluobjektina liittyy myös tiettyjä ongelmia. On kiistatonta, että huumausaineet saattavat olla käyttäjälle erittäin vaarallisia ja aiheuttaa esimerkiksi voimakasta riippuvuutta taikka yliannostuksen vaaraa. On kuitenkin jossain määrin ongelmallista esittää, että huumausaineiden käyttöä koskevalla kriminalisoinnilla pyrittäisiin suojaamaan käyttäjien terveyttä, sillä yksilöitä ei voida yleisesti kieltää satuttamasta tai vahingoittamasta itseään (kun toiminnasta ei aiheudu suoraa haittaa tai vaaraa toisille henkilöille). Väitän myös, että ilman kriminalisointiakin käyttäjä pääosin tiedostaa, että käyttö saattaa olla terveydelle haitallista, mutta käyttää huumausainetta tästä huolimatta. Husak ja de Marneffe ovat myös esittäneet, että vaikka valtiolla on keskeinen rooli kansalaisten terveyden suojelussa, se ei tavallisesti toteuta tätä funktiota rankaisemalla niitä henkilöitä, joita se pyrkii suojelemaan.⁸⁶

Kriminalisointia voidaankin pitää pääosin paternalistisena eli holhoavana. Paternalistisia kriminalisointeja voidaan kuitenkin puoltaa esimerkiksi silloin, jos toiminnan riskit voivat

⁸⁴ Ronis et al. 1989

⁸⁵ Tapani et al. 2019, s. 87

⁸⁶ Husak & de Marneffe 2005, s. 42

olla äkillisiä, vakavia tai hengenvaarallisia (tästä esimerkkinä esimerkiksi turvavyön käyttö).⁸⁷ Kuitenkin esimerkiksi 1990-luvun rikoslakiprojektin asettama huumausainerikostyöryhmä on aikanaan todennut, että yksilöllä on oikeus tietoisesti valitsemiinsa riskeihin, mistä syystä useissa oikeusjärjestelmissä huumeiden käyttäjän rankaisemisen katsottiin olevan vastoin rikosoikeudellisia periaatteita. Työryhmän mukaan oli kuitenkin mahdollista ajatella, että kysymys ei ollut vain yksilöä koskevasta asiasta, sillä henkilö aiheutti menettelyllään kustannuksia yhteiskunnalle. Tässä voitaisiin toki huomauttaa, että suuria kustannuksia aiheuttavat useat muutkin lailliset päihteet ja esimerkiksi niin sanotut elintasosairaudet. Päihteiden jaottelu laittomiin ja laillisiin ei yleisesti perustu tarkkaan analyysiin aineen aiheuttamista haitoista: Maailman terveysjärjestön mukaan esimerkiksi tupakka ja alkoholi aiheuttavat maailmanlaajuisesti enemmän kuolleisuutta ja taloudellisia kustannuksia, kuin laittomat huumausaineet.⁸⁸

Käyttäjän suojelun kannalta tulisi myös arvioida sitä, kuinka hyvin kriminalisointi todellisuudessa toteuttaa tätä suojelutavoitetta. Kriminalisoinnilla kuitenkin tähdätään usein lopulta yleisestävään vaikutukseen,⁸⁹ joten kysymystä voidaan tarkastella myös siltä kannalta, toteutuuko yleisestävyyden vaikutus huumausaineiden käytön kohdalla kriminalisoinnin vaikutuksesta. Kysymys on sinänsä hankala, sillä (erityisesti kotimaista) tutkimustietoa huumausaineista kieltäytymisen syistä on saatavilla niukasti. Käyttö on Suomessa yleistynyt laittomuudesta huolimatta runsaasti, vaikkakin on mahdotonta sanoa, minkälainen kehityskulku olisi ollut toisenlaisen lainsäädännöllisen ratkaisun jälkeen.

Joissakin tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että suurempi syy huumeista kieltäytymiselle on usein mahdolliset terveyshaitat, kuin sanktioiden pelko.⁹⁰ Käytön rikosoikeudellinen rangaistavuus myös korreloi heikosti itse käyttötilastojen kanssa. Muissa iäkkäissä tutkimuksissa on myös havaittu, että ei-käyttäjä vastaa todennäköisemmin “en ole kiinnostunut” kuin “pelko oikeudellisista sanktioista”.⁹¹ Jotkin tutkimukset myös osoittavat, että toimilla niin sanotusti katutasolla (*‘street level’*) on ollut vain vähän tai ei ollenkaan vaikutusta huumausaineiden hintaan, saatavuuteen tai käytön yleisyyteen.⁹²

⁸⁷ HE 100/2017 vp alkoholilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi / kuuleminen 23.11.2017 s. 2

⁸⁸ WHO 2003

⁸⁹ Melander 2002 s. 947

⁹⁰ Carr & Meyers 1982, s. 179

⁹¹ Maloff 1981

⁹² Aitken et al. 2002

Yleistä pelotevaikutusta vastaan voidaan esittää myös se näkökulma, että rikolliset eivät tavallisesti valitse laitonta tai laillista toimintaa rationaalisesti hyötyjä ja haittoja punniten.⁹³ Tämän lisäksi pelotevaikutus riippuu mahdollisesti tekijän itsekontrollin tasosta. Tapani, Tolvanen ja Hyttinen esittävät, että esimerkiksi korkeassa sosiaalisessa asemassa olevalla on tavallisesti enemmän menetettävää kiinni jäädessään sekä lähtökohtaisesti enemmän tietoja ja aikaa teon punnintaan. Näin ollen voikin olla, että kriminalisoinnilla voidaan vaikuttaa yleisesti paremmin sellaisiin henkilöihin, joilla on muutoinkin paremmat edellytykset huumausaineista kieltäytymiselle. Tällöin voitaisiin ajatella, että käyttäjän rankaiseminen pelotaisi muita potentiaalisia käyttäjiä toimimasta samoin.

Marthinussen on kuitenkin huomauttanut, että käyttäjien uhraaminen (eli sanktiointi) yleisen pelotevaikutuksen nimissä synnyttää tietyn moraalisen ongelman.⁹⁴ Käyttäjän saama rangaistus toimisi näin ollen varoituksena muille, vaikka toiminta itsessään ei olisikaan haitallista edes käyttäjälle itselleen. Marthinussenin mukaan ongelmaa kasvattaa entuudestaan se, että kriminalisoinnin vaikutuksista haittojen vähentämiseen on hyvin heikkoa tutkimusnäyttöä. Vaikka yleispreventio toimisikin erityisesti kokeilukäyttäjien kohdalla on huomattava, että samalla myös apua tarvitsevat yksilöt saattavat tulla sanktoiduiksi yleisen pelotevaikutuksen nimissä. Tämä on ongelmallista niin kriminalisointiperiaatteiden, kuin ihmisoikeuksienkin kannalta.

3.2.2. Yhteisölliset oikeushyvät

Edellä esitettyjen syiden vuoksi väitän, että yksilön suojan lisäksi kriminalisoinnin perusteltavuus käyttörikoksen kohdalla edellyttäisi taakseen myös muita oikeushyviä. Kriminalisoinnilla voidaankin suojata myös muita, kuin yksilöllisiä oikeushyviä. Tällöin voidaan esimerkiksi arvioida, että huumeiden käyttö aiheuttaa haittaa myös niin sanotusti yleiselle edulle esimerkiksi hoitokustannusten vuoksi, minkä vuoksi kriminalisointi on perusteltua. Tässäkin olisi kuitenkin voitava arvioida myös sitä, onko kriminalisointi tehokkain keino kustannusten hallinnassa tai esimerkiksi yleisen turvallisuudentunteen ylläpitämisessä.

⁹³ Tapani et al. 2019, s. 43

⁹⁴ Marthinussen 2018, s. 61

Lisäksi myös yhteisöllisenä oikeushyvinä pidetyn suojeleobjektin suojelun tulisi kyetä suojelemaan myös yksilöiden perusoikeuksia. Rikosoikeudelliseksi tavoitteeksi tulisikin asettaa se, että rikoslailla suojataan lähinnä arvoja, joiden suojeleminen turvaa mahdollisimman suoraan vapauden elää rauhassa toisten ihmisten loukkauksilta.⁹⁵ Yhteisöllisiin oikeushyviin viittaaminen voi myös lisätä riskiä siitä, että oikeushyväkäsite laajenee politiikkaluontoiseksi intressiksi.⁹⁶ Tällöin vaarana on, että rajoittamisen sijaan pyritään pikemminkin legitimoimaan rikoslailla sääntelyä. Tällöin myös oikeushyvien suojelun periaate voi muodostua niin sanotusti tyhjäksi periaatteeksi, jolla ei todellisuudessa ole kriminalisointeja rajoittavaa vaikutusta. Jos edellytetään, että kriminalisoinnit tulee voida oikeuttaa yksilön vapauspiirin suojelulla, periaatteella on selkeämmin rikoslainsäädäntöä rajoittavaa vaikutusta.

Kriminalisoinnin suojeleobjektia voidaankin pitää jossain määrin ongelmallisena. Jos suojeleobjektina on ainoastaan yksilö, voi kriminalisointia olla hankala sellaisenaan puoltaa. Kriminalisointipäätös on myös yleensä punnintakeskustelua, jossa vastakkain ovat rangaistusuhalla saavutettava preventiivinen hyöty ja ihmisten toimintavapauden rajoitukset.⁹⁷ Tämä myös tarkoittaa, että säädettävälle kriminalisoinnille on myös löydettävä perustelu juuri oikeushyvien suojelun näkökulmasta. Periaatetta ei kuitenkaan tulisi tulkita niin, että moitittavaksi katsottava menettely olisi välttämättä säädettävä rangaistavaksi, jos loukattava oikeushyvä kyetään määrittämään. Periaate on näin ollen kytköksissä erityisesti ultima ratio-periaatteeseen.

3.3. Hyöty-haitta -periaate

Erityistä huomiota huumausaineiden käytön kriminalisoinnin kohdalla voidaan kiinnittää hyöty-haitta -periaatteeseen. Hyöty-haitta -periaate pakottaa arvioimaan, aiheutuuko kriminalisoinnista enemmän haittaa kuin hyötyä, vaikka kriminalisoinnin legitimitettä voitaisiinkin puoltaa oikeushyvien suojelulla.⁹⁸ Hyöty-haitta -vertailua tehdään oletuksella kriminalisoinnin yleisestäävistä tehosta, joten kriminalisoinnin on myös oletettava vaikuttavan yksilöiden käytökseen siten, että rangaistavuus parantaa oikeushyvien suojelua.⁹⁹

⁹⁵ Tapani et al. 2019, s. 88

⁹⁶ Tapani et al. 2019, s. 89

⁹⁷ Tapani et al. 2019, s. 90

⁹⁸ Tapani et al. 2019, s. 99

⁹⁹ Tapani et al. 2019, s. 99

Ideaalina on, että jo lainsäädäntövaiheessa voitaisiin ainakin jossain määrin konkreettisesti arvioida, miten kriminalisoinnilla voidaan edistää tavoiteltujen hyötyjen saavuttamista.¹⁰⁰ Käyttörikoksen hyötynä voidaan katsoa olevan erityisesti se, jos lainsäädäntö toimii riittävässä määrin pidäkkeenä huumausaineiden käytölle. Huumausaineita koskevalla lainsäädännöllä onkin varmasti yleisestävää tehoa erityisesti kokeilukäyttäjiin. Hyötyihin voidaan lukea myös esimerkiksi säännöksen yhteiskuntamoraalia luova vaikutus. Tämän lisäksi käyttörikoksen hyötyihin on erityisesti kannabista koskevan kansalaisaloitteen puheenvuoroissa luettu se, että poliisi pääsee näin paremmin käsiksi myös laajempaan huumausainerikollisuuteen.

Haitat on kuitenkin ymmärrettävä laajasti.¹⁰¹ Tapani, Tolvanen ja Hyttinen ovat jaotelleet haitat esimerkinomaisesti neljään kategoriaan seuraavasti: rajoitukset yksilön itsemääräämisoikeuteen, yhteiskunnalliset sivuvaikutukset (esimerkiksi sosiaalisten ongelmien kasvu), taloudelliset kustannukset sekä tasa-arvohaitat (esimerkiksi rangaistusten kohdistuminen jo entuudestaan heikossa asemassa oleviin). Väitän, että huumausaineiden kohdalla erityistä huomiota tulisi kohdistaa juuri edellä esitettyihin liitännäisvaikutuksiin, kuten stigmatisaatioon, syrjintään ja siihen, että rangaistukset saattavat kohdistua jo entuudestaan vaikeassa tilanteessa oleviin. Tämän lisäksi esimerkiksi yksittäisestä kokeilukerrasta saadulla sakolla ja rikosmerkinnällä saattaa olla kohtuuttoman pitkälle ulottuvia seuraamuksia.

Kriminalisoinnista voi olla haittaa myös tasa-arvokysymysten suhteen, minkä lisäksi se voi entuudestaan kasvattaa sosiaalisia ongelmia esimerkiksi edellä mainitun syrjäytymisen vuoksi. Sen sijaan en pidä kysymystä itsemääräämisoikeuden vähentymisestä välttämättä kovin oleellisena, sillä käyttöön liittyy myös sellaisia elementtejä, jotka vievät käyttöä pois puhtaasta yksityisasiasta. Huumausaineilla voi esimerkiksi olla yllättäviä ja jopa kuolettavia seurauksia, minkä lisäksi huumausaineiden käytöllä rahoitetaan erityisesti järjestäytyneiden rikollisryhmien toimintaa. Muitakin lähestymistapoja kuitenkin on ja esimerkiksi Argentiinan korkein oikeus totesi vuonna 2009, että hallussapidon (henkilökohtaiseen käyttöön) kriminalisointi oli perustuslain vastaista, sillä se loukkasi henkilön oikeutta yksityisyyteen ja henkilökohtaiseen autonomiaan.¹⁰² Ratkaisua perusteltiin sillä, että toiminta oli puhtaan yksityistä, eikä se loukannut julkista moraalia tai muiden oikeuksia.

¹⁰⁰ Tapani et al. 2019, s. 99

¹⁰¹ Tapani et al. 2019, s. 100

¹⁰² Touze 2010, s. 2-3

Tapani, Tolvanen ja Hyttinen ovat käytännön lainsäädäntötyötä käsittelevässä esimerkissä tarkastelleet seksuaalipalvelujen oston mahdollisesta kriminalisoinnista käytyä keskustelua. Haittavaikutuksina tällöin pidettiin esimerkiksi sitä, että seksuaalipalvelujen oston kriminalisointi ei välttämättä vähentäisi prostituutiota, vaan päinvastoin johtaisi sen harjoittamiseen enemmän salassa. Tämän lisäksi kriminalisointi myös mahdollisesti heikentäisi palvelujen ostajien halukkuutta toimia yhteistyössä poliisin kanssa esimerkiksi paritusrikosten tutkinnassa. Puheenvuoroissa kuitenkin esitettiin, että kriminalisointi voisi tehdä seksin ostamisesta moraalisesti paheksuttavampaa, mutta tämä ei automaattisesti johtaisi prostituution vähentymiseen.

Rikollisuuden kontrollin oikeudenmukaisuuteen sisältyy myös ajatus siitä, että rangaistusjärjestelmä tulee kokea legitiimiksi.¹⁰³ Tapani, Tolvanen ja Hyttinen esittävät, että muussa tapauksessa rikoslain kiellot saattavat kokea inflaation. Kirjoittajat käyttävät esimerkkinä rikosoikeudellista reagointia pieniin ylinopeuksiin erityisesti nopeuskameroiden yleistyttyä. Käytäntö koettiin epäoikeudenmukaiseksi ja myös sattumanvaraiseksi. Kokemukset järjestelmän epäoikeudenmukaisuudesta myös osin johtivat siihen, että rikosoikeudellinen rikesakkojärjestelmä korvattiin hallinnollisella liikennevirhemaksulla.¹⁰⁴ Muutoksella koettiin olevan enemmän positiivisia vaikutuksia kansalaisten kokonaisvaltaiseen kokemukseen rikosoikeusjärjestelmän legitimitetistä, mikä voidaan lukea muutoksen hyötyihin.

3.4. Ultima ratio -periaate

Kriminalisointiperiaatteista ultima ratio -periaate edellyttää, että ennen kriminalisointiin turvautumista tulisi selvittää muiden yhteiskuntapolitiikan keinojen käyttökelpoisuus. Jos muista keinoista ja niiden tehokkuudesta ei ole tarkkaa tietoa, kriminalisointiin ei saisi turvautua ikään kuin varmuuden vuoksi.¹⁰⁵ Kuten Tapani, Tolvanen ja Hyttinen kuitenkin toteavat, rikoslakia kyllä todellisuudessa käytetään myös silloin, milloin se ei ultima ratio -periaatteen valossa olisi perusteltua. Äärimmilleen vietyinä voitaisiin myös aina ajatella ole-

¹⁰³ Tapani et al. 2019, s. 101

¹⁰⁴ HE 180/2017 vp.

¹⁰⁵ Tapani et al. 2019, s. 103

van rikosoikeutta inhimillisempiä keinoja jonkin asian käsittelemiseksi. Erityisesti on huomioitava, että vaihtoehtoisten toteutustapojen saatavuus riippuu aina taloudellisista resursseista.¹⁰⁶

Tapani, Tolvanen ja Hyttinen esittävät, että viime vuosina erityisesti sosiaalisesta mediasta alkaneet keskustelut voivat nopeastikin eskaloitua myös poliittisiksi kysymyksiksi.¹⁰⁷ Tämä voi puolestaan johtaa siihen, että yhteiskunnallisiin ongelmiin pyritään reagoimaan nopeasti rikosoikeudellisin keinoin miettimättä huolellisesti vaihtoehtoisia sääntelytapoja. Historiallisesti huumausaineiden kriminalisointi onkin usein ollut niin sanottu paniikkivastaus välittömään uhkaan sen sijaan, että kriminalisoinnin tueksi olisi esitetty laajaa näyttöä esimerkiksi terveydenhuollon näkökulmasta.¹⁰⁸

Huumausaineiden kohdalla muita yhteiskuntapoliittisia keinoja asiaan vaikuttamisessa voivat olla esimerkiksi yleisten elinolojen parantaminen, koulutus ja syrjäytymisen ennaltaehkäisy. Tämän lisäksi voidaan käyttää esimerkiksi hallinnollisia sanktioita ja tehostettua hoitoon ohjausta (Portugalin malli). Kuten aiemmin todettua, rikosoikeudellinen sääntely on järeä keino toimintaan puuttumisessa, joten sitä tulisi myös käyttää harkiten. Rikosoikeuden tulisi myös olla viimesijainen ratkaisu vasta sen jälkeen, kun muiden toimintamallien käytökelpoisuus on arvioitu.

Jotkut ankaraa huume politiikkaa kannattavat ovat tosin argumentoineet, että huumausaine politiikka ei ole aiemmin onnistunut, sillä keinot eivät ole olleet riittävän lujia. Heidän mukaansa liian lempeä suhtautuminen huumeiden käyttäjiin on haitallista ja erityisesti nuoret huumeiden käyttäjät tulisi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa pelottaa pois huumeiden vaikutuspiiristä.¹⁰⁹ Tällainen niin sanottu nollatoleranssijattelu on ollut voimassa esimerkiksi Yhdysvalloissa jo pitkään, vaikka maan huumausaine politiikka on väistämättä epäonnistunut. 1970-luvun jälkeen niin kutsuttu huumeiden vastainen sota (*war on drugs*) on johtanut lähinnä valtaviin vankilukuihin ja vähemmistöjen eristämiseen.¹¹⁰

¹⁰⁶ Tapani et al. 2019, s. 105

¹⁰⁷ Tapani et al. 2019, s. 104

¹⁰⁸ Barrett 2010

¹⁰⁹ Reuband 1998, s. 321

¹¹⁰ DPA 2015

3.5. Kootusti kriminalisointiperiaatteista

Edellä esitettyjen kriminalisointiperiaatteiden valossa huumausainekysymystä tulisi voida arvioida uudelleen ja näin tarkastella sitä, onko kriminalisointi tältä kannalta riittävän perusteltua. Suurimpana ongelmana pidän kysymystä ihmisoikeuksien toteutumisesta, mihin myös Yhdistyneet Kansakunnat on puheenvuoroissaan kiinnittänyt huomiota. Tämän lisäksi voidaan tarkastella sitä, kuinka hyvin kriminalisoinnilla todellisuudessa suojataan tarkoitettua oikeushyvää (ja mikä tuo oikeushyvä todellisuudessa on). On myös todettava, että rikoslakia ei tulisi käyttää vain tietyn viestin tai yleisen paheksuttavuuden ilmaisemiseen, sillä tämä ei ole perusteltua edellä esitettyjen kriminalisointiperiaatteiden valossa.

Lisäksi voidaan arvioida sitä, mitä kriminalisoinnin hyödyt ja haitat ovat. Selvää on, että mikäli kriminalisoinnin yleisestävä vaikutus todella toteutuu, on kriminalisoinnista yleisesti hyötyä. Tällöin kuitenkin myös kokonaishaittojen tulisi olla hyötyjä pienemmät. Jos esimerkiksi saatu sakko todellisuudessa estää käyttäjää syylistymästä huumausaineiden käyttörikköseen uudelleen, kriminalisointi voidaan nähdä toimivana. Yleisestävään vaikutukseen kuitenkin vaikuttaa myös osin se, kuinka legitiimiksi sääntely koetaan.

Ongelmallista on kuitenkin se, että rikosoikeudelle vaihtoehtoisten toteutustapojen arviointia ei ainakaan lainsäädäntövaiheessa ole juuri tehty. Kriminalisointi oli pääosin periaatekielto ja muunlaisen ratkaisun katsottiin osoittavan yhteiskunnan sallivaa suhtautumista huumausaineisiin. Yksinomaan moralistisiin kriminalisointeihin on kuitenkin suhtauduttava torjuvasti. Tämän lisäksi voidaan vielä mainita, että kansainväliset velvoitteet eivät edellytä huumausaineiden käytön kriminalisointia. Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien huumausaineita käsittelevissä yleissopimuksissa käyttöä ei edellytetä käsiteltävän rikoksena, mutta vuoden 1988 yleissopimuksessa hallussapito henkilökohtainen hallussapito katsotaan rikokseksi. Jäsenvaltioilla on kuitenkin tästä huolimatta päätäntävalta siitä, miten asiaa kansallisesti käsitellään.¹¹¹

¹¹¹ United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988

4. Mitä dekriminallisoinnilla tarkoitetaan?

Toisinaan erityisesti julkisessa keskustelussa vaikuttaa esiintyvän epäselvyyttä siitä, mitä dekriminallisoinnilla tosiasiallisesti tarkoitetaan. Dekriminalisointi tarkoittaa, että jonkin yksilöidyn toiminnan rikosoikeudellista statusta muutetaan. Huumausaineista puhuttaessa tarkasteltavana on usein käyttö tai hallussapito henkilökohtaiseen käyttöön. Sen sijaan huumausaineiden ostoa voidaan pysyttää rangaistavana, huumausaineita voidaan takavarikoida ja myös erilaisia sanktioita voidaan asettaa. Dekriminalisointi merkitsee näin ollen siirtymää rikosoikeudellisesta järjestelmästä toiseen viitekehykseen.¹¹²

Dekriminalisoinnin yhteydessä puhutaan toisinaan myös depenalisaatiosta. Depenalisaatiolla tarkoitetaan sitä, että toiminta on rikosoikeudellisen sääntelyn piirissä, mutta tuomioita joko kevennetään huomattavasti tai ne poistetaan kokonaan. Depenalisointi on usein toteutettu rajatusti huumausaineen laadun mukaan: esimerkiksi Alankomaissa rangaistuksista on luovuttu vain kannabiksen kohdalla.¹¹³ Kannabiksen hallussapito ei näin ollen ole laillista, mutta (pienen määrän) hallussapidosta ei käytännössä seuraa sanktiota. Depenalisaatiota toteutettaessa rikosasia päätetään ilman sanktiota viittaamalla esimerkiksi asian vähäiseen merkitykseen.¹¹⁴

Toisinaan on myös argumentoitu, että dekriminallisointi on tavallaan depenalisaatiota.¹¹⁵ Kummassakin mallissa toiminta pysyy usein kiellettyinä, mutta sanktiointia muutetaan useimmiten niin sanotusti vähäisempien tekojen osalta. Lopputulos saattaa myös näyttäytyä tekijälle todellisuudessa samanlaisena niin dekriminallisointia kuin depenalisaatiotakin toteutettaessa. Erona on kuitenkin teon oikeudellinen status, sillä depenalisaatiosta huolimatta teko säilyy rikosasiana. Sillä, käsitelläänkö asiaa rikosasiana saattaa puolestaan olla merkitystä erityisesti rikoksesta seuraavien rekisterimerkintöjen vuoksi.

¹¹² Unlu et al. s. 18

¹¹³ Hughes et al. 2019

¹¹⁴ Babor et al. 2018

¹¹⁵ Unlu et al. s. 17

4.1. Dekriminalisointi vs. laillistaminen

Dekriminalisaation ja depenalisaation eräänlaisena vastakohtana on laillistaminen, jossa aiemmin lainvastainen toiminta muutetaan lailliseksi.¹¹⁶ Huumausaineiden laillistaminen on maailmanlaajuisesti koskenut ainoastaan kannabista, joka on laillistettu esimerkiksi joissakin Yhdysvaltojen osavaltioissa ja Kanadassa. Toisin kuin laillistamisessa, dekriminalisoinnin filosofia pohjautuu ajatukselle, että huumausaineiden käyttö on haitallista ja epätoivottavaa ja että kysymyksessä ei ole vain yksilön henkilökohtainen valinta toimia haitallisella tavalla.¹¹⁷ Voidaankin argumentoida, että laillistaminen ilmentää osin positiivisempaa suhtautumista huumausaineeseen.

Laillistamisella saatetaan myös pyrkiä siihen, että aiemmin laittomilla markkinoilla harjoitettua toimintaa siirtyy laillisille ja näin ollen helpommin hallittaville markkinoille.¹¹⁸ Esimerkiksi Alankomaiden kannabistuotteita myyvät niin sanotut coffee shopit perustuvat ajatukselle siitä, että markkinoiden erottelulla katkaistaan kannabiksen käyttäjän linkki muihin huumausaineisiin.¹¹⁹ Laillistaminen tässä yhteydessä tarkoittaa, että (lisensoidut) toimipaiikat voivat myydä tuotteita kuin mitä tahansa muuta hyödykettä, vaikkakin myynnille voidaan asettaa esimerkiksi määrällisiä rajoja. Myynnistä kertyy myös tavanomaiseen tapaan valtion verotuloja.

Laillistamisen on joissakin tutkimuksissa todettu jossain määrin aiheuttaneen käytön yleistymistä, kun dekriminalisointi tai esimerkiksi lääkekannabiksen laajennettu saatavuus ei pääosin ole aiheuttanut samanlaisia tuloksia.¹²⁰ Laillistaminen saattaa myös aiheuttaa esimerkiksi niin sanottua kannabisturismia. Markkinoiden hallinta saattaa myös olla osin hypoteettista, sillä tarjontaa laittomilla markkinoilla on usein laillisuudesta huolimattakin. Kysymys laillistamisesta on näin ollen dekriminalisoinnista täysin erillinen eikä tässä keskustelussa ajankohtainen. Termejä laillistaminen ja dekriminalisointi on joka tapauksessa välitettävä sekoittamasta keskenään.

¹¹⁶ Unlu et al. 2020, s. 18

¹¹⁷ Domoslawski & Siemaszko 2011

¹¹⁸ Unlu et al. 2020 s. 35

¹¹⁹ MacCoun 2011

¹²⁰ Melchior et al. 2019

4.2. Dekriminalisoinnin toteutustapoja

Dekriminalisointi on myös niin sanottu kattotermi, joka käsittää useita mahdollisia toteutustapoja. Oikeudellisesti dekriminalisointi voidaan toteuttaa kahdella tapaa, de facto (käytännössä) ja de jure (lain mukaan). De facto -mallissa huumausaineiden käyttö ja henkilökohmainen hallussapito pysyvät rikosoikeudellisen sääntelyn piirissä, mutta käytännössä rangaistuksia ei langeteta.¹²¹ Teosta ei seuraa rikosoikeudellista seuraamusta eikä rikosmerkintää, mutta esimerkiksi hallinnolliset seuraamukset ovat mahdollisia. De facto -mallissa muutos voidaan hyväksyä (tai kumota) ja implementoida nopeasti.

De jure -toteutuksessa rikosoikeudelliset sanktiot poistetaan virallisesti lainsäädännöllisin muutoksin. Tällöin myös teko siirretään rikosasiasta hallinnolliseksi tai siviiliasiaksi ja mahdollista toki myös on poistaa se kaikenlaisen sääntelyn piiristä. Muutos on käytännössä tapahtuvaa dekriminalisointia selvästi hitaampaa juuri sen vuoksi, että lainsäädännön muuttaminen vie aikaa. Lainsäädännöllä voidaan myös päätyä eri ratkaisuihin sen suhteen, minkälainen seuraamus teosta seuraa ja kuka päättää mahdollisesta rangaistuksesta. On myös huomattava, että vaikka esimerkiksi huumausaineiden käyttö dekriminalisoitaisiin, käyttäjällä ei tässä viitekehyksessä ole siitä huolimatta laillisia keinoja huumausaineiden hankkimiseen.¹²²

4.2.1. Ei seuraamuksia

Rikosoikeudelliset seuraamukset voidaan korvata esimerkiksi hallinnollisilla sanktioilla, hoitoon ohjauksella ja mahdollista myös on, ettei mitään seuraamusta aiheudu.¹²³ Esimerkiksi käyttörikos voidaan yksinkertaisesti poistaa rikoslaista sillä seurauksella, että käytöstä ei seuraa mitään seuraamusta.¹²⁴ Sanktiottomuus perustuu ajatukselle, että käyttäjän minikäänlainen sanktiointi voi aiheuttaa tälle haitallisia seurauksia.¹²⁵ Lähestymistapa on myös sinänsä kustannustehokas, sillä muutos ei edellytä erityisiä investointeja esimerkiksi palveluihin.

¹²¹ Unlu et al. 2020 s. 19

¹²² Unlu et al. 2020 s. 17

¹²³ Hughes et al. 2019 s. 3

¹²⁴ Hughes et al. 2019, s. 7

¹²⁵ Hughes et al. 2019

Seuraamuksettomuuden ongelmana voi kuitenkin olla erityisesti ongelmakäyttäjien tavoittaminen, sillä tällöin ei huomioida eroja esimerkiksi viihde- ja ongelmakäytön välillä. Käyttäjän tilanteen huomioon ottaminen laajentaa hoitopalveluiden saavuttavuutta, jolloin myös resurssien lisääminen terveydenhuollon palveluihin on välttämätöntä. Esimerkiksi Saksassa on päädytty edellä esitettyyn sanktiottomuuteen, mutta tästä huolimatta vapaaehtoinen hoitoon hakeutuminen on lisääntynyt.¹²⁶ Osasyynä saattaa olla esimerkiksi edellä esitetyn stigman vähentyminen.

4.2.2. Sakot ja muut hallinnolliset seuraamukset

Yhtenä mahdollisuutena on myös hallinnollisten seuraamusten asettaminen. Hallinnollinen sanktiointi pohjautuu ajatukselle, että huumausaineiden käyttöä ei pidä yhteiskunnan taholta hyväksyä ja teosta tulee aiheutua jokin seuraamus siitä huolimatta, että tekoa ei katsota rikokseksi.¹²⁷ Pohjimmiltaan tavoitteena on näin ollen rankaiseminen. Hallinnollisten sanktioiden valikoima vaihtelee maittain, mutta yleisesti huumausaineiden kohdalla käytettyjä seuraamuksia ovat esimerkiksi sakko, varoitukset, konfiskaatio sekä pakollinen hoito-ohjelmaan osallistuminen.¹²⁸

Eri maissa on myös päädytty eri ratkaisuihin sen suhteen, kuka päättää lopullisesta seuraamuksesta. Päättävä elin voi olla esimerkiksi poliisi, syyttäjä tai erillinen hallinnollinen elin (esimerkiksi Portugalissa eri asiantuntijoista koostuva hallinnollinen paneeli).¹²⁹ Australiassa on puolestaan käytössä malleja, joissa poliisi käyttää erityisesti huomautuksia ja varoituksia (*police diversion program*). Tällöin tarkoituksena on sanallisin huomautuksin pyrkiä pitämään käyttäjät erillään rikosoikeusjärjestelmän piiristä.¹³⁰ Tutkimukset yleisesti osoittavat siihen suuntaan, että vähäiset sanktiot, kuten pienet sakot ja takavarikot voivat olla hyödyllisiä. Hallinnollisella sakolla saavutetaan budjettihyötyjä ja samalla ehkäistään huumeiden käyttäjien sosiaalista eristämistä.¹³¹

¹²⁶ Hughes et al. 2019

¹²⁷ Hughes et al. 2019

¹²⁸ International Drug Policy Consortium 2016, s. 15

¹²⁹ Unlu et al. 2020, s. 25

¹³⁰ Shanahan et al. 2017

¹³¹ Hughes et al. 2019

Esimerkiksi Eastwood, Fox ja Rosmarin ovat kuitenkin esittäneet, että sakottamisessakin saattaa olla omat ongelmansa. Kirjoittajat esittävät, että liian herkkä sakkojen antaminen saattaa aiheuttaa niin sanottua verkostojen laajentumista (*net widening*). Tämä tarkoittaa, että suurempi osa sellaisia henkilöitä, jotka eivät aiemmin olisi joutuneet sakotetuksi, saavat hallinnollisen seuraamuksen. Ilmiö voisi aiheutua ennen kaikkea silloin, jos poliisi helpon ja nopean ratkaisun vuoksi pyrkisi tarkastamaan yhä useampia henkilöitä antaakseen näille sakon paikan päällä. Läntisessä Australiassa asiaa vaikeutettiin edellyttämällä henkilö tulemaan poliisiasemalle maksamaan sakon, jolloin prosessista pyrittiin tekemään hieman byrokratisempi.¹³²

4.2.3. Hoitoonohjaus ja sosiaalipalvelut

Dekriminalisointi voidaan myös toteuttaa tavalla, jossa poliisi voi ensisijaisesti ohjeistaa henkilön hoidon tai muiden sosiaalipalveluiden piiriin. Hoitoonohjausta voidaan käyttää myös muiden toimenpiteiden ohella. Tässä lähestymistavassa huumausaineiden käyttö nähdään ensisijaisesti sosiaalisena ja terveydellisenä ongelmana.¹³³ Esimerkiksi joissain Australian osavaltioissa poliisilla on nimenomainen velvollisuus ohjata huumausaineiden hallussapidosta kiinni jäänyt henkilö terveydenhuollon palveluihin. Tällä pyritään välttämään poliisin liiallista harkintavaltaa, mistä voi seurata esimerkiksi rankaisemisen alueellisia eroja tai rangaistusten keskittymistä yksittäisiin ryhmiin.¹³⁴ Tällainen lähestymistapa kuitenkin välttämättömästi edellyttää taloudellisia panostuksia terveystalouteen.

Vaikka suurin osa huumausaineiden käyttäjistä ei ole hoitoa tarvitsevia ongelmakäyttäjiä voidaan katsoa, että toimien kohdistaminen juuri ongelmakäyttäjiin on hyödyllistä. Poliitikko on tutkitusti vähentänyt huumausaineiden ongelmakäyttöä ja sen liitännäishaittoja, kuten opiaattiliitännäisiä kuolemia ja infektioitauteja.¹³⁵ Hoito voi olla vapaaehtoista tai pa-

¹³² Eastwood et al. 2016, s. 11

¹³³ Hughes et al. 2019

¹³⁴ Hughes et al. 2019

¹³⁵ Hughes et al. 2019

kollista, mutta erityisesti niin sanotun pakkohoidon ei ole tutkimuksissa todettu olevan erityisen hyödyllistä käyttäjälle tai yhteiskunnalle. Pakkohoidon on todettu olevan kallista ja kustannustehokkuudeltaan heikkoa.¹³⁶

Pakollinen hoito on myös ihmisoikeuksien kannalta hyvin ongelmallista ja parhaita tuloksia saavutetaankin hoidon ollessa vapaaehtoista. Hoitomuotoja tulisi myös olla useita erilaisia. Hoidolla ei kuitenkaan tulisi tähdätä liian vaikeasti saavutettavaan lopputulokseen, kuten esimerkiksi nopeasti saavutettavaan ”huumeettomuuteen”. Tämä johtuu siitä, että addiktiolle sairautena on ominaista esimerkiksi uudelleen sortuminen, joka puolestaan ei saisi johtaa ankarampiin seurauksiin tai sanktiointiin.¹³⁷

Hoidon liittäminen rikosoikeuden seuraamusjärjestelmään on tullut myös Suomessa uudelleen keskustelun kohteeksi erityisesti osana päihderiippuvaisten kuntoutusta.¹³⁸ Tapanin, Tolvasen ja Hyttisen mukaan myös merkittävän osan rikoksista tekevät päihderiippuvaiset henkilöt: esimerkiksi merkittävä osa varkauksista tehdään huumausaineiden ostoon tarvittavien varojen hankkimiseksi ja moni myös rahoittaa huumausaineiden käyttöönsä huumausaineiden myynnillä. Perinteinen hoitoideologia myös lähti olettamasta, että rikollisuus on oire sairaudesta, jota tuli hoitaa.¹³⁹ Voimakas päihderiippuvuus määritellään myös lääketieteellisesti sairaudeksi, samoin kuin jopa syyntakeettomuuteen johtavat mielenterveyden häiriöt.

Tapanin, Tolvasen ja Hyttisen mukaan hoidon sovittamisella rikosoikeuden järjestelmään on kuitenkin omat ongelmansa. Kirjoittajat esittävät ongelmaksi erityisesti sen, miten ajatus järjestelmän moitteesta käy yhteen hoitoideologian kanssa. Tämän lisäksi olisi huomioitava yhdenvertaisuus, sillä kirjoittajien mukaan äärimmilleen vietynä hoidon ottaminen seuraamusjärjestelmän osaksi voisi johtaa yksilöityihin rangaistuksiin ja näin liialliseen irtautumiseen tekorikosoikeuden ideaalista. Ratkaisuna tähän he kuitenkin ehdottavat teon siirtämisen kokonaan pois rikosoikeudellisen järjestelmän piiristä, jolloin käyttäjät jäisivät systemaattisesti rikosoikeudellisesti rankaisematta.

¹³⁶ Eastwood et al. 2016

¹³⁷ Eastwood et al. 2016, s. 11

¹³⁸ Tapani et al. 2019, s. 73

¹³⁹ Tapani et al. 2019, s. 73

Portugalin mallissa dekriminialisointi toteutettiin siirtämällä huumausaineiden käyttö (ja henkilökohtainen hallussapito) hallinnollisiksi asioiksi. Keinovalikoimaan myös lisättiin aktiivinen hoitoon ohjaus huumausaineiden käytöstä kiinni jääneille henkilöille. Dekriminalisoinnilla ei näin ollen tavoiteltu sitä, että henkilölle ei seuraisi asiassa mitään seuraamuksia. Portugalissa havaittuja tuloksia on tarkasteltu paljon jälkikäteen ja ne vaikuttavat yleisesti positiivisilta.

4.3. Portugalin vuoden 2001 reformi

Portugalissa toteutettiin vuonna 2001 lakimuutos, jolla kaikkien huumausaineiden käyttö dekriminialisoitiin. Portugalissa huumeiden käyttö oli historiallisesti ollut verrattain alhaista¹⁴⁰, mutta erityistä huolta oli alkanut aiheuttaa suonensisäiseen käyttöön liittyvien infektiotautien (HIV, AIDS, tuberkuloosi ja hepatiitit B ja C) voimakas yleistymisen.¹⁴¹ Vuoteen 1999 mennessä Portugalissa oli esimerkiksi eniten suonensisäisiin huumeisiin liittyviä AIDS-tapauksia ja toiseksi eniten HIV-tartuntoja koko Euroopan unionissa.¹⁴² Tämän lisäksi monilla yhteiskunnan sektoreilla oli herännyt huolta huumeiden käyttäjien sosiaalisesta eristymisestä ja marginalisaatiosta.¹⁴³

Dekriminalisoinnin myötä huumausaineiden käyttö ja henkilökohtainen hallussapito siirrettiin rikosasiasta hallinnolliseksi asiaksi.¹⁴⁴ Huumausaineiden käytöstä voi hallinnollisena rikkeenä seurata esimerkiksi sakkoa tai yhteiskuntapalvelua, mutta pääpaino on ennen kaikkea hoitoon ohjauksessa rangaistuksen sijaan.¹⁴⁵ Reformiin liittyi näin ollen olennaisena osana resurssien lisääminen ennaltaehkäisyyn, haittojen vähentämiseen, hoitoon, sosiaaliseen integraatioon ja tarjonnan vähentämiseen.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Vuonna 2001 7,8 prosenttia 15-64 vuotiaista oli tutkimusten mukaan kokeillut laitonta huumausainetta. (Balsa et. al. 2004) Stevensin ja Hughesin kirjasta. Vertailun vuoksi, Iso-Britanniassa sama luku samana vuonna oli 16-59 vuotiaiden keskuudessa 34 prosenttia. ks. Aust et al. 2002

¹⁴¹ Hughes & Stevens 2010, s. 1001

¹⁴² EMCDDA 2000

¹⁴³ Hughes 2006

¹⁴⁴ Law no. 30, 29.11.2000. Henkilökohtaisen hallussapidon rajat on myös määritelty niin, että henkilökohtainen hallussapito saa pitää sisällään määrän enintään kymmeneksi päiväksi. Tätä suurempaa määrää hallussapitävän asia käsitellään tuomioistuimessa. Portugal's Decree Law no. 15/93, 22.1.1993.

¹⁴⁵ Greenwald 2009, s. 1

¹⁴⁶ Hughes & Stevens 2010, s. 1002

Seuraamuksesta päättää erityinen toimikunta (*Commissions for the Dissuasion of Drug Addiction*), joka ovat oikeudellisen alan, terveydenhuollon ja sosiaalityön ammattilaisista koostuva alueellinen paneeli.¹⁴⁷ Poliisi ohjaa henkilöt toimikuntaan, joka puolestaan keskustele henkilön kanssa syistä ja olosuhteista kyseiseen rikkomukseen liittyen. Pää tavoitteena on saada henkilö luopumaan huumeiden käytöstä ja jos henkilö todetaan riippuvaiseksi käyttäjäksi, tälle voidaan sanktion sijaan suositella hoitoon tai opetusohjelmaan osallistumista.¹⁴⁸

Komitea voi näin ollen hoitohalukkuuden perusteella jättää sanktion määräämättä, joskaan komitean suositusten noudattamatta jättäminen ei ole sanktioitua. Komitea ottaa arvioinnissaan huomioon esimerkiksi teon vakavuuden, huumausaineen laadun, tavan vaikutuksen sekä sen, tapahtuiko käyttö julkisella vai yksityisellä paikalla. Jos komitea puolestaan havaitsee merkkejä myös huumekaupasta, se siirtää asian tuomioistuimelle.¹⁴⁹

4.3.1. Reformin seuraukset: käytön yleisyys

Dekriminalisoinnin vaikutuksia on tutkittu paljon jälkikäteen. On kuitenkin aluksi todettava, että on mahdotonta sanoa varmasti, mitkä muutokset ovat juuri lainsäädäntömuutoksen seurauksia ja mitkä seurausta muista seikoista. Tämän lisäksi tutkimustuloksissa on jonkin verran vaihtelua riippuen käytetystä datasta sekä tutkijan mahdollisista omista tutkimuslähtökohdista ja näkemyksistä. Varmaa kuitenkin on ainakin se, että muutoksella lisättiin yhteiskunnan keinovalikoimaa huumausaineiden käyttöön vaikuttamisessa.

Ensimmäisenä voidaan tarkastella huumausaineiden niin sanottua elinaikana tapahtunutta käyttöä eli käyttöä, jota on tapahtunut vähintään kerran henkilön elinaikana. Tässä tilastot osoittavat melko yksiselitteisesti, että esiin tullut elinaikainen huumeiden käyttö Portugalissa on kaikkien huumausaineiden kohdalla hieman yleistynyt, kun tarkasteltavana on ollut ajanjakso 2001-2007.¹⁵⁰ Balsan esittämien tilastojen mukaan muutos 15-64-vuotiaiden keskuudessa oli kaikkien huumausaineiden kohdalla noin neljän prosentin luokkaa esitetyllä aikavälillä.¹⁵¹

¹⁴⁷ Murkin 2014, s. 1

¹⁴⁸ Hughes & Stevens 2010, s. 1002

¹⁴⁹ Greenwald 2009 s. 2

¹⁵⁰ Balsa et al.

¹⁵¹ Balsa et al. 2004 ja 2007

Esimerkiksi Greenwald on kuitenkin esittänyt, että kun tarkastellaan tilastoja raportoidusta koko elämän aikana tapahtuneista käyttökokemuksista, tilastollinen kasvu on väistämätöntä huolimatta huumausainepolitiikasta ja huolimatta siitä, onko käyttö todellisuudessa yleistynyt.¹⁵² Kun tarkastellaan esimerkiksi Suomen tilannetta, jotain huumausainetta elinaikanaan käyttäneiden osuus 15-69-vuotiaista oli vuonna 2002 noin 13 prosenttia kun vastaava luku vuonna 2010 oli noin 18 ja vuonna 2018 noin 25.¹⁵³ Sama kehityskäyrä on havaittavissa myös yleisesti Euroopan unionissa.¹⁵⁴ Portugalissa havaittu kasvu oli näin ollen melko maltillista siitä huolimatta, että kasvua oli tapahtunut.

Myös Stevens ja Hughes ovat esittäneet, että kasvun korrelaatiosta itse dekriminisaation kanssa voidaan esittää eriäviä mielipiteitä. Heidän mukaansa kriitikot ovat esittäneet, että kasvuun on vaikuttanut hyväksyvämpi suhtautuminen huumausaineisiin, kun puolustajat ovat esittäneet kannan siitä, että stigman vähentyessä myös huumausaineiden käytöstä on raportoitu enemmän.¹⁵⁵ Voidaan kuitenkin katsoa, että kasvu elinaikaisessa käytössä ei ole ollut Portugalissa kovin merkittävää. Jotkin tutkimukset esimerkiksi osoittavat, että rangastusten ankaruuden ja huumeiden käytön yleisyyden välillä ei ole juuri korrelaatiota, vaan huumeiden käyttö kasvaa ja vähenee pääosin laajempien kulttuuristen, sosiaalisten ja taloudellisten trendien mukaan.¹⁵⁶

On myös todettava, että elinaikainen käyttö ei välttämättä ole paras mittari tarkasteltaessa huumausaineiden käytön todellista yleistymistä. Esimerkiksi YK:n huumausaine- ja rikosasioiden toimiston (*UNODC*), Maailman terveysjärjestön (*WHO*) ja Euroopan huumausaineiden ja niiden väärinkäytön seurantakeskuksen (*EMCDDA*) mukaan elinaikaisen käytön tilastot mittaavat lähinnä vallitsevia trendejä erityisesti nuorten keskuudessa. Sen sijaan parempia tarkastelujaksoja aikuisten ja yleisen väestön keskuudessa ovat ennemminkin käytön yleisyys viimeisen 12 kuukauden tai viimeisen 30 päivän aikana.¹⁵⁷

¹⁵² Greenwald 2009

¹⁵³ Rönkä et. al 2020 s. 2

¹⁵⁴ Hibell et al. 2009

¹⁵⁵ Hughes & Stevens 2010, s. 1005

¹⁵⁶ Murkin 2014, s. 2

¹⁵⁷ Hughes & Stevens 2012, s. 104

Myös Hughesin ja Stevensin (2012) mukaan elinaikaisen käytön tilastot heijastelevatkin pääosin yleistynyttä kokeilukäyttöä. Heidän mukaansa Portugalissa juuri lyhyen aikavälin ja meneillään olevan käytön todettiin vähentyneen 15-24-vuotiaiden keskuudessa.¹⁵⁸ Balsa käyttämien tilastojen mukaan tarkastelujaksolla viimeiset 12 kuukautta käyttö oli kaikkien huumausaineiden kohdalla kuitenkin yleistynyt noin 0,3 prosenttia.¹⁵⁹ Kun samalla tarkastelujaksolla (2001-2007) tarkastellaan Espanjan ja Italian huumausaineiden käytön yleisyyttä viimeisen 12 kuukauden aikana, käyttötrendit noudattivat pitkälti samaa kehityskulkua.¹⁶⁰

4.3.2. Käyttö nuorten keskuudessa

Vuosina 2001-2006 huumausaineiden käyttö 13-18-vuotiaiden keskuudessa todettiin vähentyneen.¹⁶¹ Esimerkiksi Greenwald painottaakin tarkastelussaan erityisesti nuoria, sillä he ovat suurimmassa riskiryhmässä päätyä pidempiaikaisiksi käyttäjiksi. Greenwald myös esittää, että absoluuttisin termein mitattuna käyttö on laskenut merkittävässä väestöryhmissä, kuten nuorten keskuudessa.¹⁶² Pinto on kuitenkin löytänyt vastakkaisia tuloksia ja hänen mukaansa erityisesti kannabis yleistyi nuorten keskuudessa jopa 150 prosenttia.¹⁶³ Pinton mukaan myös edellä esitetty elämänaikainen esiintyvyys oli huomattavasti suurempaa, kuin Greenwald oli esittänyt.

Hughes ja Stevens (2012) kuitenkin esittävät, että esimerkiksi kannabiksen yleistvyys oli kyllä hetkellistä reformin jälkeen, mutta kääntyi myöhemmin taas laskuun. Myös Hughes ja Stevens toteavat, että tilastoista on havaittavissa vähentymistä erityisesti nuorten keskuudessa, sillä vähentymistä nuorten keskuudessa osoittavat useat eri tilastot.¹⁶⁴ Heidän mukaansa reformi aiheutti joka tapauksessa nettohyötyjä, sillä tilastojen mukaan niin sanottu lopetettu käyttö oli yleistynyt.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Hughes & Stevens 2012, s. 106

¹⁵⁹ Balsa et. al 2004 ja 2007

¹⁶⁰ Balsa et. al, EMCDDA 2009.

¹⁶¹ Greenwald 2009 s. 11

¹⁶² Greenwald 2009 s. 28

¹⁶³ Pinto Coelho 2010 s. 5

¹⁶⁴ Hughes & Stevens 2012, s. 104

¹⁶⁵ Hughes & Stevens 2012, s. 105

Tämä myös kertoo osin siitä, että käytöt jäivät usein yhden tai muutaman kerran kokeiluihin. Hughes ja Stevens viittaavat erityisesti tutkimuksiin, joissa todettiin viimeisen 30 päivän aikana tapahtuneen kannabiksen käytön vähentyneen nuorten keskuudessa reformin jälkeen noin 20-32 prosenttia lähteestä riippuen.¹⁶⁶ Kuten todettua, viimeaikaisempaa käyttöä kuvaavat tilastot antavat todennäköisesti tarkempaa kuvaa mahdollisesti pidempiaikaisesta ja toistuvasta huumausaineiden käytöstä.

4.3.3. Ongelmakäyttö ja tartuntataudit

Tutkimuksissa todettiin, että niin sanottu ongelmallinen käyttö (ennen kaikkea suonensisäinen huumeiden käyttö) on hieman vähentynyt.¹⁶⁷ Esimerkiksi Italiassa kasvu oli päinvastaista.¹⁶⁸ Vähentynyt ongelmakäyttö todettiin myös esimerkiksi Portugalin vuonna 2010 EMCDDA:lle toimittamassa raportissa.¹⁶⁹ Raportissa myös todettiin erityisesti huumausaineliitännäisten HIV ja AIDS-tartuntojen olleen tasaisessa laskussa vuodesta 2003 vuoteen 2009.

Vuonna 2001 Portugalissa diagnosoitiin 1.016 suonensisäiseen huumeiden käyttöön liittyvää HIV-tartuntaa, kun vuonna 2012 luku oli 38.¹⁷⁰ Syy ei toki ole yksin dekriminalisoinnissa, mutta kehityskulku on kuitenkin ollut pääosin positiivista. Pinto on kuitenkin kritisoinut edellä esitettyjä tuloksia todeten, että HIV ja AIDS-tapaukset todellisuudessa lisääntyivät reformin jälkeen.¹⁷¹ Esimerkiksi EMCDDA:n raportissa vuodelta 2007 kuitenkin todetaan, että määrän kasvu saattaa johtua raportoinnin lisääntymisestä sen jälkeen, kun Portugalissa oli keskusteltu HIV-tapauksista ilmoittamisen tekemisestä pakolliseksi.¹⁷²

Myös IDT:n raportissa esitetään, että vuonna 2005 tehty muutos pakollisesta HIV-tapausten ilmoittamisesta vaikutti raportoituuihin tapauksiin, joskin kehityskulku HIV:n kohdalla oli nousevaa vuoden 2005 jälkeen vain ei-huumausaineliitännäisissä HIV-tartunnoissa.¹⁷³ On

¹⁶⁶ Hughes & Stevens 2012, s. 103 ks. myös Feijão 2004 ja 2008 sekä Matos et al. 2008

¹⁶⁷ Negreiros & Magalhães 2009

¹⁶⁸ EMCDDA 2009b

¹⁶⁹ IDT 2010, s. 5

¹⁷⁰ EMCDDA 2014.

¹⁷¹ Pinto Coelho 2010 s. 7

¹⁷² EMCDDA 2010 s. 77

¹⁷³ IDT 2010, s. 77

myös mahdollista, että testausten yleistyminen terveydenhuollon toimesta on vaikuttanut yleisyyteen, mutta kehityskulku on joka tapauksessa ollut laskusuhdanteista. IDT:n raportissa puolletaan myös erityisesti vuoden 2001 reformin sekä myöhempien terveydenhuollon toimien vaikutusta kehitykseen.¹⁷⁴

4.3.4. Huumekuolleisuus ja muita yleisiä huomioita

Greenwaldin käyttämien tilastojen mukaan myös huumausaineisiin liittyvä kuolleisuus laski lainsäädäntömuutoksen jälkeen.¹⁷⁵ Pinto on kuitenkin esittänyt tästä vastakkaisia näkemyksiä, sillä hänen mukaansa kuolleisuus todellisuudessa kasvoi.¹⁷⁶ Greenwald sekä Hughes ja Stevens (2012) kuitenkin esittävät, että suoraan reformia seuraavaa muutosta voidaan perustella yleistyneillä ruumiinavauskäytännöillä, sillä Portugalissa tuotettiin informaatiota huumeiliitännäisistä kuolemista vasta vuonna 2010.¹⁷⁷ Huumausaineita tutkivat ruumiinavaukset myös yleistyivät voimakkaasti vuosina 2005-2009. Pinton käyttämissä tilastoissa on myös yleisesti käsitelty pääosin tapauksia, joissa henkilön verenkierrosta on löydetty huumausainetta tämän kuollessa, vaikka huumausaine ei välttämättä ole ollut pääasiallinen kuolinsyy.

Hughes ja Stevens kuitenkin toteavat, että yksiselitteisesti huumausaineiden aiheuttamat kuolemat vähentyivät.¹⁷⁸ Myös IDT:n raportissa todetaan, että kuolemat olivat laskusuhdanteessa erityisesti vuoteen 2005, jolloin tilastoissa huomattiin pientä nousua. On kuitenkin huomattava, että kuolemantapaukset Portugalissa ovat olleet joka tapauksessa vähäisiä, jolloin pienikin muutos saattaa näyttäytyä suurenakin prosentuaalisena muutoksena. Vuonna 2003 Portugalissa raportoitiin 23 huumausaineliitännäistä kuolemaa, kun luku vuonna 2005 oli 9 ja vuonna 2009 27.¹⁷⁹ Vuonna 1999 huumekuolemia tilastoitiin 369.¹⁸⁰

¹⁷⁴ IDT 2010, s. 78

¹⁷⁵ Greenwald 2009 s. 18

¹⁷⁶ Pinto Coelho 2010, s. 6

¹⁷⁷ Hughes & Stevens 2012, s. 107

¹⁷⁸ Hughes & Stevens 2012, s. 107

¹⁷⁹ IDT 2010, s. 83

¹⁸⁰ SICAD 2016

Hoitoon hakeutuneiden lukumäärä on Portugalissa ollut tasaisessa kasvussa.¹⁸¹ Tämä voi myös korreloida edellä esitetyn kanssa, sillä tutkimusten mukaan juuri ongelmallinen huumausaineiden käyttö on reformin myötä vähentynyt.¹⁸² Yleishuomiona esimerkiksi Greenwald on esittänyt, että kaikki liitännäishaitat ovat pysyneet hallinnassa tai huomattavasti vähentyneet. Kun kehitystä verrataan esimerkiksi muihin Euroopan unionin maihin, Portugalissa tilanne on useilla mittareilla parempi, kuin kriminalisointia toteuttavissa maissa.¹⁸³ Greenwald esittää myös, että tämän lisäksi edellä esitetystä maltillisesta kasvusta huolimatta Portugalissa erityisesti käytön elinaikainen yleisyys on matalampaa kuin ankaraa politiikkaa noudattavissa Euroopan unionin maissa.

Portugalin reformia onkin yleisesti pidetty hyvin onnistuneena. Tämä on myös osaltaan osoittanut, että muutos ei väistämättä johda niin sanotusti katastrofaalisiin tuloksiin. Lisäksi on huomattava, että huumeiden käyttöä ei voida koskaan saada kokonaan loppumaan. Yksi lähestymistapa onkin käsitellä kysymystä niin sanotusti väistämättömänä asiana, jonka haitallisuuteen voidaan kuitenkin osin vaikuttaa. Positiivisilla toimilla on myös mahdollista saada käyttö laskuun erityisesti niin sanottujen riskiryhmien keskuudessa, miten myös Portugalissa todettiin tapahtuneen.

4.4. Miksi Portugalin politiikka onnistui?

On kuitenkin huomattava, että Portugalin ainakin tilastojen valossa positiivisten tulosten on perusteltu johtuvan ennen kaikkea siitä, että muutoksen pääpaino oli terveydenhuollossa pitäen sisällään mahdollisuuden ohjata huumeriippuvaiset henkilöt tarpeelliseen hoitoon. Muissa tutkimuksissa (esim. MacCoun ja Reuter 2001) oli aiemmin todettu, että pelkästään rikosoikeudellisten sanktioiden poistamisella oli vain vähän tai ei ollenkaan vaikutusta huumausaineiden käytön yleisyyteen tai huumausaineliitännäisiin terveyshaittoihin. MacCounin ja Reuterin esittämän mukaan pelkästään sanktioiden poistaminen kevensi lähinnä rikosoikeudellisen järjestelmän kuormitusta ja kustannuksia.

¹⁸¹ Domoslawski & Siemaszko 2011

¹⁸² Hughes & Stevens 2010, s. 1017

¹⁸³ Greenwald 2009, s. 11

Näin ollen onkin todettava, että eri maissa toteutettujen dekriminalisointien vaikutukset voivat olla hyvin erilaisia riippuen siitä, minkälainen painotus toteutuksella on ollut. Kuten todettua, joissakin maissa tarkoituksena on ainoastaan ollut rikosoikeudellisten sanktioiden välttäminen.¹⁸⁴ Jos lähtökohtana on esimerkiksi vain oikeuslaitoksen tai poliisin taakan keventäminen, lähestymistapa ei myöskään ole kovin käyttäjälähtöistä eli toimilla ei välttämättä pyritä oikeudenmukaisuuteen erityisesti käyttäjiä kohtaan.

Portugalissa dekriminalisoinnin lähtökohdaksi otettiin politiikka, jossa painotettiin mm. ennaltaehkäisyn kautta tapahtuvaa kysynnän vähentämistä ja humaania periaatetta, jossa tunnustetaan huumeriippuvuus sairautena. Kun huumeriippuvuus tunnustetaan sairautena, tästä katsottiin seuraavan valtion velvollisuus vaalia huumeriippuvaisen henkilön perustuslaillista oikeutta terveyteen ja siihen, että tätä ei sosiaalisesti eristetä.¹⁸⁵ Strategiassa myös lausutaan, että käytön kriminalisointi ei ole oikeutettua, ehdottoman välttämätöntä eikä sopivaa esimerkiksi ultima ratio -periaatteen, suhteellisuusperiaatteen ja liiallisen rankaisemisen kiellon kanssa. Dekriminalisointiin ryhdyttiin, sillä huumausaineiden käyttö nähtiin merkittävänä ongelmana, jota kriminalisointi pahensi entisestään.¹⁸⁶ Katsottiin, että vain dekriminalisoinnilla ongelmaan voitaisiin hallinnollisella tasolla vastata riittävän tehokkaasti.

Portugalin strategian mukaan kansanterveyden tai turvallisuuden suojeleminen, eivätkä edes alaikäisten käyttäjien terveyteen liittyvät syyt ehdottomasti edellytä huumausaineiden käytön kriminalisointia. Tämä johtui erityisesti siitä, että tutkijoiden mukaan suurin osa käyttäjistä pitää hallussaan ja ostaa huumausaineita vain omaa käyttöönsä varten. Edellä esitetyt suojelutavoitteet voitiin puolestaan saavuttaa yhtä tehokkaasti huumekaupan kriminalisoinnilla yhdistettynä hallinnollisiin kieltoihin ja vahvempaan julkiseen politiikkaan ennaltaehkäisyssä ja haittojen vähentämisessä.¹⁸⁷ Strategiassa todettiin myös, että pelkästään huumausaineriippuvaisen henkilön joutuminen tekemisiin rikosoikeudellisen järjestelmän kanssa voi haitata huumeidenkäyttäjien toipumista ja takaisin yhteiskuntaan integroitumista.

¹⁸⁴ Hughes & Stevens 2010, s. 1001

¹⁸⁵ Portugal's National Drug Strategy 1999

¹⁸⁶ Greenwald 2009, s. 6

¹⁸⁷ Portugal's National Drug Strategy 1999, s. 39

Portugalissa politiikan onnistumista perusteltiin myös sillä, että jo ennen dekriminalisointia kansalliset asenteet olivat muuttuneet. Yleinen mielipide oli alkanut muuttua siihen suuntaan, että huumeiden käyttäjiä ei tulisi kohdella yhteiskunnan hylkiöinä, vaan avun tarpeessa olevina kansalaisina. Kansalaiset olivat myös tulleet skeptisiksi kriminalisoinnin mahdollisuuksista vaikuttaa vallitsevaan ongelmaan.¹⁸⁸ Seurauksena oli, että myös avun hakeminen koettiin vähemmän häpeälliseksi.

Kuten Woods esittää, muutoksen onnistuminen edellyttää myös työtä yleisen asennemuutoksen edistämiseksi, minkä lisäksi lainsäädäntömuutokselta voidaan edellyttää yleistä hyväksyttävyyttä ollakseen toimiva. Kuten Portugalissa, erityisesti eri termien merkityksiä tulisi tämentää väestön keskuudessa, sillä dekriminalisoinnin tarkoituksena ei ole laillistaa toimintaa vaan poistaa se rikosoikeudellisen järjestelmän piiristä. Erityisesti huumeaineita koskevassa keskustelussa termejä käytetään toisinaan virheellisesti ja sattumanvaraisesti, vaikka termeillä on suuri merkitysero.

Positiivista kehityskulkua ei toki voida selittää ainoastaan dekriminalisoinnilla, mutta kuten todettua, negatiivisia vaikutuksia ei tutkimuksissa juuri ole havaittu. Dekriminalisointi vaikutti kuitenkin epäilemättä positiivisesti ennen kaikkea siten, että huumeiden käyttäjät voivat ilman pelkoa mahdollisesta rikosoikeudellisesta sanktiosta hakeutua tarvitsemaansa hoitoon.¹⁸⁹ Kuten Greenwald toteaa, positiivisten tulosten myötä Portugalissa ei myöskään ole ollut poliittisia paineita palata vanhaan kriminalisointimalliin. Huumepolitiikkaa tekevien keskuudessa vallitsee myös yksimielisyys siitä, että dekriminalisointi on mahdollistanut huomattavasti tehokkaamman mahdollisuuden hallita huumeongelmaa ja siihen liittyviä rinnakkaishaittoja.

4.5. Poliitiikan tavoitteiden valinta

Ennen mahdollista lainsäädäntömuutosta tulisi kuitenkin arvioida, mitä ja miten jotakin tavoitellaan. Valittu toteutustapa vaikuttaa politiikan onnistumiseen ja ennen ratkaisupäätöstä

¹⁸⁸ Woods 2011, s. 27

¹⁸⁹ Greenwald 2009, s. 28

tulisi määritellä tavoitteet, joita kyseisellä politiikalla tavoitellaan. Esimerkiksi jos tarkoituksena olisi ainoastaan keventää oikeuslaitosten taakkaa, sanktioiden täysi poistaminen olisi väistämättä tältä kannalta tehokkain ratkaisu. Tällaista lähestymistapaa mukailtiin esimerkiksi Meksikossa, jossa esimerkiksi pienten määrien hallussapito on dekriminisoitu. Poliitiikan tarkoituksena oli kuitenkin erityisesti vapauttaa huumevalvontaresursseja kohdistamaan toimia laajamittaiseen huumekauppaan ja vapauttaa tilaa Meksikon vankiloissa.¹⁹⁰ Koska politiikkaa ei suunniteltu suojelemaan erityisesti käyttäjien oikeuksia eikä terveydenhuollollisiin resursseihin riittävästi panostettu, muutos johti todellisuudessa vangitsemisten lisääntymiseen. Tämä johtui myös siitä, että henkilökohtaiseksi katsotun määrän grammamääräinen raja asetettiin liian alhaiseksi, jolloin käyttäjät katsottiin yhä todennäköisemmin lain silmissä huumausaineiden myyjiksi.¹⁹¹

Alankomaissa politiikan päätavoitteena ei puolestaan ole käytön yleisyyden vähentäminen, vaan tarkoituksena on pyrkiä pienentämään sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja.¹⁹² Alankomaiden politiikassa kyse on näin ollen melko sallivasta politiikasta, jossa ikään kuin siedetään toimintaa, jota joka tapauksessa tapahtuu (*tolerance policy*). Koska ongelman täysi kontrollointi on mahdotonta ja epärealistista, normalisointi voi antaa asiaan tiettyä hallintaa.¹⁹³ Kuten myös aiemmin mainittua, säännelty kannabiksen myynti niin sanotuissa coffee shopeissa tähtää siihen, että kannabista ostava ei joutuisi väistämättä tekemisiin laittomien markkinoiden kanssa.

Portugalissa puolestaan käytettiin mm. lähestymistapaa, jossa politiikassa konsultoitiin erityisesti ulkopuolisia asiantuntijoita ilman, että ratkaisuja johdettiin poliisista ja oikeuslaitoksesta käsin.¹⁹⁴ Poliitiikassa näin ollen pyrittiin pidättymään niin sanotuista ideologisista ennakkoasenteista huumausaineita kohtaan. Huumausainelainsäädäntöjä onkin kritisoitu siitä, että ongelmaa on tarkasteltu moraaliselta kannalta tutkimukseen perustuvan näytön sijaan.¹⁹⁵ Tämä saattaa osin johtua siitä, että monissa maissa ankara poliittinen suhtautuminen huumausaineisiin on koettu myös niin sanotusti poliittisesti turvalliseksi vastaukseksi negatiivisiin asenteisiin huumausaineita kohtaan.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Russoniello 2012

¹⁹¹ Unlu et al. 2020, s. 30

¹⁹² Unlu et al. 2020, s. 24

¹⁹³ Grund & Brecksema 2017

¹⁹⁴ Adam & Raschzok 2017

¹⁹⁵ Unlu et al, 2020, s. 13

¹⁹⁶ Hyshka 2009

4.5.1. Toteutuspaikan erityispiirteiden huomiointi

Dekriminalisointi tulisi myös toteuttaa pitäen silmällä toteutuspaikan silloisia ongelmakohtia ja käyttötrendejä. Esimerkiksi Portugalissa yksi politiikan päätarkoituksista oli estää infektioautien (erityisesti HIV ja hepatiitti) leviämistä ja tässä tavoitteessa myös onnistuttiin. Tavoitteessa ei epäilemättä olisi kuitenkaan onnistuttu ilman terveydenhoidon resursseihin panostamista, eikä pelkkä rikosoikeudellisen statuksen muuttaminen olisi oletettavasti tuottanut toivottua tulosta.¹⁹⁷

Näin ollen ennen mahdollisia lainsäädäntömuutoksia tulisi kartoittaa ennen kaikkea Suomen nykyistä huumausainetilannetta ja sitä, mitkä tekijät nähdään suurimpina ongelmina ja uhkina. THL:n vuoden 2020 raportin mukaan ongelmia Suomessa aiheuttavat erityisesti opioidit (erityisesti Subutex) sekä runsaasti yleistynyt hepatiitti C, jota kaikista testatuista henkilöistä vuonna 2018 esiintyi 62 prosentilla.¹⁹⁸ Tällöin yksinomaisena tarkoituksena ei tulisi esimerkiksi olla vain rikosoikeudellisen järjestelmän kuormituksen keventäminen, sillä pelkällä sanktioiden poistamisella ei ole todettu olevan juuri vaikutusta käytön yleisyyteen.

Esimerkiksi Woods on esittänyt, että Portugalin malli ei välttämättä toimisi Yhdysvalloissa esimerkiksi sosiaalisista, kulttuurisista ja poliittisista tekijöistä johtuen. Tämä ei kuitenkaan Woodsin mukaan tarkoita, etteikö Portugalin reformia voitaisi hyödyntää tulevassa päätöksenteossa.¹⁹⁹ Tärkeimpänä huomiona Woods pitää sitä, että Portugalin reformi osoittaa dekriminoinnin voivan käytännössä toimia, eikä mallin enää tarvitse jäädä vain abstraktiksi ideaksi. Näin ollen ei voitaisi enää argumentoida, että tällainen politiikka esimerkiksi väistämättä epäonnistuisi. Huumausainepolitiikkaan on myös hyödyllistä suhtautua ilman ennakkollisia ideologisia painotuksia itse huumausaineista, sillä huumausaineeseen liittyy kiinteänä osana myös niiden käyttäjä ja tämän ihmisoikeudet.

¹⁹⁷ Unlu et al. 2020

¹⁹⁸ THL tilastoraportti 14/2020: Päihdehuollon huumeasiakkaat 2018

¹⁹⁹ Woods 2011, s. 25

5. Dekriminalisoinnin vaikutuksia

Useat maat ovat alkaneet arvioida uudelleen ankaraa huumausainepolitiikkaansa siksi, että politiikalla ei tosiasiallisesti ole kyetty vaikuttamaan huumausaineiden saatavuuteen ja käyttöön.²⁰⁰ Rikosoikeudellisen rankaisemisen vähentävästä vaikutuksista kysyntään ei myöskään juuri ole empiiristä tutkimusnäyttöä. Dekriminalisoinnin kohdalla on useimmiten oltu huolissaan käytön yleistymisestä ja asenteiden muuttumisesta sallivimmiksi. Tämän vuoksi tarkastelen seuraavaksi melko tiivistetysti siitä, minkälaisia vaikutuksia dekriminalisoinnilla on ollut ja minkälaisia vaikutuksia sillä mahdollisesti voi olla.

5.1. Käytön yleisyys ja porttiteoria

Kuten todettua, suurinta huolta huumausaineiden käytön dekriminalisoinnista käydyissä keskusteluissa näyttää aiheuttavan pelko siitä, että muutos aiheuttaisi käytön yleistymistä. Edellä on käsitelty tuloksia erityisesti Portugalista, jossa tällaista huolestuttavaa kasvua ei kuitenkaan ole lainsäädäntömuutoksen jälkeen havaittu. Käytön yleisyys itsessään ei kuitenkaan ole välttämättä hyödyllisin mittari vaikutusten arvioinnissa, sillä kasvu on yleisesti ollut maailmanlaajuinen trendi jo pitkään. Kasvua on näin ollen yleisesti tapahtunut lainsäädännöllisistä ratkaisuksista huolimatta erityisesti, kun tarkastellaan niin sanottua elinaikaista käyttöä. Tässä on myös todettava, että kokeilukäyttöä voidaan pitää pitkäaikaiseen ongelmakäyttöön verrattuna vähempiriskisenä ja vähiten hoitokustannuksia aiheuttavana. Tämän vuoksi voikin olla hedelmällisempää keskittyä erityisesti ongelmakäyttäjien ryhmään sekä nuoriin.

Esimerkiksi kannabista koskeneissa tutkimuksissa on indikoitu, että sanktion tyypillä on vain vähän korrelaatiota itse käytön kanssa.²⁰¹ Tutkimuksessa, jossa vertailtiin 38 maata ja niissä esiintyvää nuorten huumausaineiden käyttöä todettiin, että kannabiksen liberalisointi eli vapauttaminen tosin oli yhteydessä yleistyneeseen käyttöön nuorten keskuudessa.²⁰² Positiivista korrelaatiota todettiin olleen myös esimerkiksi depenalisaation ja säännöllisen käy-

²⁰⁰ Domoslawski & Siemaszko 2011 s. 7

²⁰¹ Unlu et al. 2020, s. 42

²⁰² Shi, Lenzi & An 2015

tön välillä. Joissakin tutkimuksissa on todettu, että dekriminalisointi ei puolestaan ole johtanut kasvaneeseen käyttöön nuorten keskuudessa.²⁰³ Tähän päätelmään päädyttiin myös Portugalissa pitkällä aikavälillä, minkä lisäksi samoihin tutkimustuloksiin päädyttiin tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin dekriminalisoinnin vaikutuksia nuoriin viidessä Yhdysvaltain osavaltiossa.²⁰⁴ Näin ollen on jokseenkin vahvoja viitteitä siitä, että dekriminalisointi ei väistämättä johda hälyttävästi lisääntyneeseen käyttöön erityisesti nuorten ryhmässä.

Olen käsitellyt käytön yleistyneisyyttä juuri kannabiksen kohdalla, sillä se on erityisesti nuorten kohdalla ehdottomasti yleisimmin käytetty huumausaine. Toisinaan onkin esitetty huolta siitä, että dekriminalisointi voisi lähettää erityisesti nuorille positiivista viestiä huumausaineista, mikä voisi johtaa erityisesti kannabiskokeilujen lisääntymiseen. On kuitenkin huomattava, että nuorten kohdalla ”kannabispositiivisutta” väistämättä edistävät erityisesti sosiaalinen ja muu media sekä esimerkiksi ystäväpiiri lainsäädännöllisiä ratkaisuja mahdollisesti painokkaammin. Myös haittojen kokeminen vähäisiksi voi tukea positiivisia asenteita laillistamista tai dekriminalisointia kohtaan.²⁰⁵ Dekriminalisointi ei myöskään estä puuttumasta nuorten huumausaineiden käyttöön samalla tavoin, kuin esimerkiksi alkoholin käyttöön voidaan puuttua.

Kannabiksesta on esitetty huolta myös niin sanotun porttiteorian kautta. Tällöin on argumentoitu, että miedomman huumausaineen käyttö saattaa johtaa vaarallisimpien huumausaineiden käyttöön. Porttiteorialle ei sinänsä saada tukea esimerkiksi Alankomaista, jossa on Euroopan laajuisesti hyvin salliva kannabispolitiikka. Alankomaissa on Euroopan unionin laajuisesti vähäisimpiä määriä esimerkiksi korkean riskin opioidien käyttöä 15-64-vuotiaiden keskuudessa sekä suonensisäistä huumausaineiden käyttöä.²⁰⁶ On myös huomattava, että edes kannabiksen yleisyys ei Alankomaissa ole vuoden 2020 raportin mukaan unionin suurinta. 15-64-vuotiaista kannabista kokeilleita vuonna 2018 oli 28,6 prosenttia.²⁰⁷ Suomessa vastaava luku vuonna 2018 oli 25,6 prosenttia.

²⁰³ Melchior et. al 2019

²⁰⁴ Grucza et al. 2018

²⁰⁵ Darke & Torok 2013

²⁰⁶ EMCDDA 2020

²⁰⁷ EMCDDA 2020

Jos tarkastellaan muitakin huumausaineita kuin kannabista, voidaan edelleen tarkastella esimerkiksi Portugalin tuloksia. Portugalissa viimeisen 12 kuukauden aikana tapahtunut huumausaineiden käyttö 15-64-vuotiaiden keskuudessa nousi Balsa tilastojen mukaan 0,3 prosenttia vuosina 2001-2007 (käyttänyt mitä tahansa huumausainetta).²⁰⁸ Muutos amfetamiinien ja heroiinin kohdalla oli samalla aikavälillä noin 0,1 prosenttia. Tilastot ovat toki vain suuntaa antavia, mutta niissä ei ole havaittavissa huomattavia muutoksia. Kuten todettua, mitä viimeaikaisempaa käyttöä tarkastellaan, sitä parempaa kuvaa tilastot antavat niin sanotusta pitkäaikaisesta käytöstä.

Dekriminalisoinnilla ei kuitenkaan voida odottaa saavutettavan käytön laskua esimerkiksi kaikissa ikäryhmissä ja kaikkien huumausaineiden kohdalla, sillä tällainen tavoite ei olisi kovinkaan realistinen. Tämän vuoksi keskusteluissa ei välttämättä tulisikaan keskittyä vain käytön tarkasteluun, ellei kyse ole esimerkiksi nuorista. Väite siitä, että rikosoikeudellisten sanktioiden poistaminen kuitenkin suoraan aiheuttaisi huolestuttavaa kasvua on sinänsä empiirisesti melko perustelematon. Muutosta tulisi myös tarkastella kokonaisuutena. Vaikka käyttökokeilut näin ollen nousisivat yleisten käyttötrendien mukaisesti, tulisi myös huomioida yleisesti esimerkiksi liitännäishaittojen vähentyminen. Poliitiikan onnistumista tai epäonnistumista ei näin voida tarkastella vain yhdeltä kannalta.

5.2. Vaikutukset hintaan

Toisinaan on myös esitetty huolta siitä, että dekriminalisointi voisi aiheuttaa hintojen laskua ja sitä kautta kysynnän kasvamista. Hintojen voitaisiin arvioida laskevan siitä syystä, että huumausaineiden hinnassa on useimmiten laskettu mukaan myyjän mahdollinen kiinnijäämisriski. On arvioitu, että esimerkiksi kokaiinin hinnasta noin 24 prosenttia on kompensatiota myyjille näiden ottamasta vangitsemisriskistä.²⁰⁹ Hintoja voidaan käyttää myös lainsäädännöllisten muutosten ja toteutettujen politiikkojen arviointiin.²¹⁰

Jos huumausaineiden tarkastelusta poistetaan kysymyksen moraalinen aspekti, huumeita voidaan tarkastella taloustieteen menetelmin kuten mitä tahansa vaihdettavaa hyödykettä,

²⁰⁸ Balsa et al. (2004; 2007)

²⁰⁹ Wilson & Stevens 2008, s. 7

²¹⁰ Kilmer & Pacula, 2017

jolla on tietty kysyntä ja siihen vastaava tarjonta.²¹¹ Näin ollen käytännössä tavanomaiset kysynnän ja tarjonnan lait pätevät myös huumausaineiden kauppaan. Kuten Barton esittää, ideaalitulanteessa hyödykkeen hinnan kohotessa riittävän korkeaksi myös kysyntä vähenee. Hinta voi tässä tapauksessa pitää sisällään niin huumausaineen hinnan katukaupassa, kuin myös ei-taloudellisen hinnan, kuten ankan tuomion tai terveystaiton.

Myös esimerkiksi laajat takavarikot voivat vähentää saatavilla olevien hyödykkeiden määrää nostamalla niiden hintaa. Teorian pohjalta potentiaalinen ostaja näin ollen ostohetkellä arvioi, onko tämä valmis maksamaan pyydetyn hinnan ottaen huomioon hyödykkeen arvon itselleen (yhdistettynä mahdolliseen rangaistukseen ja terveyshaittaan). Hinnat voivat myös nousta silloin, jos dekriminialisointi nostaa huumausaineiden kysyntää taikka kohottaa huumausaineiden myyjien riskiä jäädä kiinni.²¹²

Portugalissa huumausaineiden hintojen todettiin laskeneen vuoden 2001 lainsäädäntömuutoksen jälkeen.²¹³ Hughesin ja Stevensin mukaan tämä saattaa viitata kahteen ilmiöön: lisääntyneeseen tarjontaan ja laskeneeseen kysyntään. Edellä esitettyjen tulosten valossa muutokset saattaakin johtua erityisesti vähentyneestä kysynnästä, josta myös seuraa väistämättä hintojen laskua. Myös tarjonnan tulisi ennen pitkää mukautua vähentyneeseen kysyntään. Hintojen laskusta voidaan myös esittää huolta, sillä laskeneiden hintojen voitaisiin väittää houkuttelevan uusia käyttäjiä ja näin ollen ostajia markkinoille. Portugalin tilastoista huomataan, että hinnat ovat kuitenkin laskeneet suhteellisen tasaisesti vuosina 2001-2008, eli uutta kysyntäpiikkiä ei hintojen perusteella ole havaittavissa. Jos kysyntä olisi lisääntynyt hintojen laskettua, hintojen olisi oletettavasti tullut myös kääntyä uudestaan nousuun.

Hypoteesin mukaan silloin, kun resursseja ohjataan suurimmaksi osaksi tarjontaan vaikuttamiseen, tarjonta vähenee. Jos kysyntä pysyy samana, hinnat kohoavat. Näin ollen saattaakin olla ongelmallista, jos toimia kohdistetaan ainoastaan tarjontapuoleen pyrkimättä vaikuttamaan kysyntään esimerkiksi lainsäädännöllisin toimin. Kuten seuraavassa kappaleessa tar-

²¹¹ Barton 2003, s. 79

²¹² Laquer 2014, s. 16

²¹³ Tarkasteltavana tilastoissa oli heroiinin, kokaiinin, hasiksen ja ekstaasin hinta vuosina 1998-2008. ks. IDT 2009

kastellaan, hintojen kohoamisessa on myös erityisiä ongelmia. Väitän myös, että rikosoikeudellinen sääntely on ongelmallista juuri siitä syystä, että se jättää kysyntäpuolen jossain määrin ennalleen, mikäli edellä esitetty yleispreventio ei toimi halutulla tavalla.

5.2.1. Käyttäjien reagointi hintojen muutoksiin

Huumausaineiden kysynnän elastisuus eroaa ainakin jossain määrin tavanomaisista, laillisista hyödykkeistä. Esimerkiksi Fuller on esittänyt, että kysynnän elastisuuteen (eli missä määrin hinnan muutokset vaikuttavat kysyntään) vaikuttavat erityisesti neljä tekijää.²¹⁴ Näitä ovat korvaavien tuotteiden saatavuus, hinnan suhde henkilön tuloihin, tavan vaikutus ja se, onko kyseessä välttämättömyyshyödyke vai ei.

Fullerin jaottelussa ennen kaikkea tavan vaikutus sekä tuotteen kokeminen niin sanotuksi välttämättömyyshyödykkeeksi ovat väistämättä merkityksellisiä tekijöitä. Jos puhutaan ongelmakäyttäjistä, kohonneet hinnat saattavat saada käyttäjän siirtymään muihin aineisiin (esimerkiksi halvempiin muuntohuumeisiin) taikka keksimään uusia keinoja huumeiden käytön rahoittamiseen. Jotkin tutkimukset kuitenkin osoittavat, että hinnan muutokset ovat vaikuttaneet jopa heroisiin käyttäjiin, joiden on usein todettu reagoivan melko huonosti hintojen vaihteluun.²¹⁵ Hinnan muutoksilla on myös todettu olevan vaikutusta niin sanottuihin satunnaiskäyttäjiin ja kokeilukäyttäjiin.²¹⁶

Vaikka hintojen laskun vaikutuksesta kysyntään voidaan esittää huolta, voi myös kohonneilla hinnoilla olla negatiivisia vaikutuksia. Korkeat hinnat esimerkiksi houkuttelevat lisää toimijoita huumausainemarkkinoille.²¹⁷ Ongelmallista myös on, että niin sanotusti katutasolla toimivat ovat esittäneet, että yksi tapa välittää hinnankorotukset käyttäjille on heikentää myytävän tuotteen laatua.²¹⁸ Jotkin tutkimukset myös osoittavat, että huumausainemarkkinoille kohdistetut takavarikot voivat aiheuttaa lyhyellä aikavälillä hintojen kasvua, mutta pidemmällä aikavälillä vaikutukset kompensoituvat uusien toimijoiden tultua paikkaamaan kyseistä markkinaa. Interventiot voivat myös vaikuttaa siihen, mitä aineita on tarjolla: tällöin

²¹⁴ Fuller 1990, s. 59

²¹⁵ Reuband 1998, s. 325

²¹⁶ Rhodes et al. 2002, s. 89

²¹⁷ Barton 2003, s. 105

²¹⁸ Wilson & Stevens, s. 5

korvaaviksi tuotteiksi voidaan tarjota esimerkiksi voimakkaampia tai helpommin piilotettavia aineita.²¹⁹

Yhteenvedona voitaneen todeta, että laskeneet hinnat eivät väistämättä ole negatiivinen asia, mikäli muutos johtuu laskeneesta kysynnästä. Tämän lisäksi on huomattava, että hinnat ovat vain yksi mahdollinen toimijan päätöksiin vaikuttava tekijä. Kuten edellä on esitetty, myös korkeat hinnat voivat aiheuttaa tiettyjä ongelmia, vaikka niillä voikin olla vaikutusta erityisesti kokeilukäyttäjiiin. Myös kokeilukäyttäjiiin voidaan kuitenkin pyrkiä vaikuttamaan erilaisilla toimilla, mikä puolestaan edelleen voi vaikuttaa huumausaineiden kysyntäpuoleen.

5.3. Asenteet

Lainsäädäntömuutoksella voitaisiin vaikuttaa myös kansalaisten asenteisiin. Erityisesti huumausaineiden ongelmakäyttäjät kokevat jo nyt syrjintää ja marginalisaatiota yhteiskunnassa, joten terveydellisen ongelman tunnustaminen myös lainsäädännön tasolla voisi ainakin jossain määrin kohentaa käyttäjien asemaa. THL:n kyselytutkimuksen mukaan vuonna 2018 noin 20 prosenttia kyselyyn vastanneista suomalaisista oli sitä mieltä, että huumausaineiden käytöstä ei pitäisi rangaista. 25-44-vuotiaista tätä mieltä oli 29 prosenttia.²²⁰ Samana vuonna Suomen huumeongelmaa puolestaan piti suurena ongelmana 27 prosenttia.

THL:n tilastoissa mielenkiintoista oli, että vuonna 2002 vankeusrangaistusta huumausaineiden käytöstä kannatti 21 prosenttia ja vuonna 2018 29 prosenttia. Tilastoissa on näin ollen huomattavissa se, että niin ankarampia rangaistuksia, kuin niiden poistamista kannattavien osuus on kasvanut. Väitän, että erityisesti kasvanut vankeusrangaistusten kannatus saattaa kuitenkin osin johtua kasvaneen ongelman tiedostamisesta, johon mahdollisesti halutaan vastata ankarammin. Ankarammat rangaistukset voivat istua paremmin huumausaineita voimakkaasti vastustavien oikeustajuun, vaikka kysymys ei todellisuudessa ole huumausaineiden vastustamisesta tai puolustamisesta. Kyse on näin ollen myös empiirisen tiedon valossa tarkoituksenmukaisemmasta reagoinnista rikollisuuteen, mihin voidaan viitata myös esimerkiksi Suomen vankeusrangaistuksien pituuksia kritisoivissa keskusteluissa.

²¹⁹ Reuband 1998, s. 326

²²⁰ Karjalainen et al. 2020, s. 29

Väitän, että asenteisiin väistämättä vaikuttavat myös yleisesti kriminalisoinnilla luodut mielikuvat. Huumausaineiden käyttö on ollut laitonta vuosikymmeniä ja tähän asetelmaan myös suuri osa ihmisistä on tottunut. Alun perin kriminalisointi on perustunut periaatekieltoon, mikä on varmasti vaikuttanut myös kansalaisten asenteisiin, vaikkakin erityisesti nuorten keskuudessa mielipiteet ovat sittemmin muuttuneet sallivimmiksi. Keskusteluissa voitaisiin kuitenkin painottaa ennen kaikkea terveydellistä näkökulmaa ja dekriminialisoinnin mahdollisia hyötyjä, jotta muutos mahdollisesti olisi suuremmankin joukon hyväksyttävissä.

5.4. Terveysvaikutukset

Tutkimuksessa, jossa arvioitiin 20 maan huumausainepolitiikkaa todettiin, että täyskieltoa toteuttavissa maissa asuvien asenteet hoitoon hakeutumisen suhteen parantuivat, kun huumausainepolitiikkaa muutettiin liberaalimmaksi.²²¹ Tutkimuksessa todettiin, että mikäli politiikalla kyettiin halutusti vähentämään huumeisiin liittyvää stigmaa ja sanktioiden pelkoa, huumeiden käyttäjät olivat taipuvaisempia hakemaan apua, hakeutumaan ensiapuun yllänostustapauksessa taikka käyttämään esimerkiksi neulanvaihtopisteitä. Dekriminalisoinnin päätarkoituksena on tällöin nähty olevan kannustaminen avun piiriin hakeutumiseen sen sijaan, että tarkoituksena olisi luoda positiivisia asenteita itse huumeiden käyttöä kohtaan.

Dekriminalisoinnilla voidaan näin ollen madaltaa stigmatisaation aiheuttamaa kynnystä hakeutua palveluiden pariin. Muutos voitaisiin myös nähdä yhteiskunnallisena kannanottona sen puolesta, keitä yhteisössä pidetään rikollisina. Ongelmaksi saattaisi kuitenkin muodostua erityisesti taloudelliset resurssit, sillä toivotut tulokset väistämättä edellyttävät myös resursien lisäämistä ennen kaikkea terveydenhuoltoon. Kansainvälistä kehitystä käsittelevissä aineistoissa on todettu, että hoitoon hakeutuneiden määrä on kaikissa maissa kasvanut dekriminialisoinnin jälkeen.²²²

Dekriminalisoinnilla voidaan myös laajentaa yhteiskunnan keinovalikoimaa siten, että seuraamus myös todellisuudessa toimisi mahdollisimman tehokkaasti yksilön hyväksi. East-

²²¹ Benfer et al. 2018

²²² Eastwood et al. 2016

wood, Fox ja Rosmarin ovat esittäneet, että arviolta 10-15 prosenttia käyttäjistä kärsii ongelmallisesta huumeriippuvuudesta ja ovat näin ollen hoidon tarpeessa.²²³ Näin ollen suurin osa käyttäjistä ei välttämättä hyötyisi hoidosta lainkaan. Tällöin kuitenkin esimerkiksi saatu huomautus tai hallinnollinen sakko voisi olla hyödyllinen seuraamus. Keinovalikoiman laajentamisella voidaan myös hieman laajemmin huomioida myös henkilön yksilöllinen tilanne.

Kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamista koskevan lakialoitteen julkisessa kuulemisessa rikosylikomisario Jari Kinnunen on todennut, että haittojen vähentäminen riippuu kuitenkin siitä, miten henkilö itse kokee hoidon tarpeensa. Jos henkilö ei koe tarvitsevansa hoitoa, eivät Kinnusen mukaan myöskään hyvätkään hoitopolut auta. Keskusteluissa (joista tarkemmin jäljempänä) on myös yleisesti todettu, että harva todellisuudessa tarttuu hoidon mahdollisuuteen, vaikka nykyinen lainsäädäntö sen mahdollistaa. Näin ollen onkin mahdollista varmastikin sanoa, tarttuisiko useampi hoidon mahdollisuuteen dekriminialisoinnin myötä, vaikka tutkimukset tällaista hypoteesia puoltavatkin. Erityisesti stigman vähentyminen voisi kuitenkin johtaa kynnyksen madaltumiseen.

Kinnunen myös esittää, että hoidolle ei ole esteenä nykyinen lainsäädäntö. Muodollisesti tämä pitääkin paikkaansa, mutta huomioon olisi kuitenkin otettava myös epämuodolliset seikat, kuten käyttäjän oma kokemus. Rangaistuksen inhimillisyyteen voidaan myös suhtautua kriittisesti erityisesti sellaisen käyttäjän kohdalla, joka ei ole halukas hoidon piiriin hakeutumiseen, vaikka olisikin hoidon tarpeessa.

5.5. Rikollisuus

Goldsteinin esittämän mukaan huumausaineet ja rikollisuus liittyvät toisiinsa kolmen mahdollisen yhteyden kautta. Ensimmäisenä on ajatus siitä, että huumausaineiden käyttö voi muuttaa henkilön käytöstä epärationaalisella tavalla, mikä voi puolestaan johtaa esimerkiksi väkivaltaan tai muihin rikoksiin. Toisessa mallissa henkilö voi ikään kuin taloudellisen pakon edessä turvautua omaisuusrikoksiin huumausaineiden käytön rahoittamiseksi. Viimei-

²²³ Eastwood et al. 2016, s. 10

sessä, niin sanotussa systemaattisen väkivallan mallissa päätellään, että huumausainemarkkinoilla väkivalta on välttämätöntä, sillä siellä toimivilla henkilöillä ei ole laillisia keinoja erimielisyyksien ratkaisuun.²²⁴

Käsittelen rikollisuutta vain lyhyesti, sillä edellä esitetystä jaottelusta huolimatta huumausaineiden käytön (sellaisenaan) yhteydestä rikollisuuteen ei voida tehdä varmoja johtopäätöksiä. Yleisesti todisteet siitä, että huumausaineiden käyttö nimenomaisesti aiheuttaa rikollisuutta ovat puutteellisia.²²⁵ Tämän lisäksi usein voi olla vaikeaa varmasti sanoa, onko huumausaineiden käyttö ollut suora syy rikolliselle teolle. Esimerkiksi Maier, Mannes ja Koppenhofer ovat kuitenkin Yhdysvaltojen osavaltioita koskevassa tutkimuksessa todenneet, että kannabiksen dekriminialisointia toteuttavissa osavaltioissa ei todettu tilastollisesti merkittäviä rikollisuuseroja osavaltioihin, joissa kannabista ei ole dekriminisoitu. Kirjoittajien tarkasteltavana olivat tilastot erityisesti omaisuus- ja väkivaltarikoksista. Dekriminialisointia toteuttavissa osavaltioissa rikollisuus kuitenkin vaikutti olevan alhaisempaa kaikissa tarkastelluissa rikostyypeissä lukuun ottamatta ryöstöjä.²²⁶ Törkeät pahoinpitelyt ja varkaudet olivat puolestaan huomattavista vähäisempiä kannabiksen dekriminisoinnin toteuttaneissa osavaltioissa.

Tutkimuksessa kuitenkin todetaan, että itse lainsäädännön yhteydestä rikostilastoihin on mahdotonta vetää suoria johtopäätöksiä. Tämä johtuu myös siitä, että tilastoihin vaikuttavat esimerkiksi osavaltion asukkaiden yleinen koulutustaso ja työttömyysaste. Tämän lisäksi Yhdysvalloissa yksittäinen huumausainetta koskeva rikosmerkintä voi vaikuttaa esimerkiksi tulevaan työllistymiseen huomattavasti Suomea laajemmin, mikä saattaa altistaa esimerkiksi työllistymisen vaikeudelle ja sitä kautta niin sanotulle rikolliselle uralle. Sinänsä voidaan kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että rikollisuustilastoissa ei havaittu pelättyä piikkiä muutosten jälkeen.

Edellä on esitetty, että esimerkiksi Suomessa merkittävä osa varkauksista tehdään huumausaineiden ostoon tarvittavien varojen hankkimiseksi, minkä lisäksi rikollisuutta väistämättä lisäävät esimerkiksi velkojen perintään tai muuhun huumausaineliittännäiseen toimintaan

²²⁴ Goldstein 1985

²²⁵ Pacula et al. 2013

²²⁶ Maier et al. 2017, s. 136

liittyvät välienselvittelyt. On kuitenkin huomattava, että dekriminalisointi ei estä huumaus-
aineiden käyttöön puuttumista, vaan yhtenä tarkoituksena erityisesti pitkällä aikavälillä voisi
olla juuri kysyntään ja ongelmakäyttöön puuttuminen ja vaikuttaminen. Väitän, että rikolli-
suuspiikin voisi mahdollisesti aiheuttaa tilanne, jossa käyttöön ei voitaisi millään keinoin
puuttua (esimerkiksi laillistaminen). Näin voisi käydä myös silloin, jos käyttö muutoksen
jälkeen kääntyisi jyrkkään nousuun.

6. Kansalaisaloite kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamiseksi

Kansalaisaloite kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamiseksi avattiin 1.5.2019 kansalaisaloite.fi -palveluun.²²⁷ Aloite keräsi vaaditut 50.000 kannatusilmoitusta ja se lähetettiin eduskuntaan 5.11.2020. Kyseessä on ensimmäinen kerta, kun kannabista koskeva kansalaisaloite on edennyt eduskunnan käsittelyyn. Käsittelyn tuoretta aloitetta erityisesti siitä esitettyjen kannanottojen valossa ja tarkoituksena on näin ollen tarkastella, minkälaisia argumentteja aiheesta on julkisesti esitetty.

Aloitteen laatijoina on ryhmä Suomen kannabisyhdistys ry:n toimijoita. Aloitteessa rikoslakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että lain 50. luvun 1 §:n huumausainerikoksen määritelmän täyttäisi vain useamman kuin neljän hamppukasvin viljely tai sen yritys esimerkiksi huumausaineena käytettäväksi. Näin ollen henkilön olisi sallittua kasvattaa ja pitää hallussaan enintään neljää kannabiskasvia. Lisäksi henkilöllä olisi oikeus pitää hallussaan enintään 25 grammaa huumausaineena käytettävää kannabistuotetta. Aloitteessa myös ehdotetaan, että nykyinen huumausaineen käyttörikosta koskeva pykälä ei tulisi sovellettavaksi silloin, kun käytettynä huumausaineena on kannabis. Nimenomainen kannabiksen käyttörikos olisi kuitenkin kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun käyttö tapahtuu julkisessa tilassa taikka päiväkodin tai koulun läheisyydessä. Myös valmistelua ja huumausainerikoksen edistämistä koskevia säännöksiä ehdotetaan muutettavaksi siten, etteivät ne koskisi sallittujen rajojen sisällä tapahtuvaa hamppukasvien viljelyä tai sen valmistelua.

6.1. Kansalaisaloitteen perustelut

Aloitteen perusteluissa todetaan esimerkiksi, että nykyinen huumausainepolitiikka ei ole onnistunut haittojen vähentämisessä. Aloitteen laatijoiden mukaan kannabiksen käytön ja hallussapidon kieltä perustuu lähinnä huumausainevastaisten mielikuvien luomiselle ja käytännössä kontrolli kohdistuu sattumanvaraisesti vain pieneen osaan käyttäjistä. Tämä ylläpito tuhlaa laatijoiden mukaan poliisin resursseja ja haittaa käyttäjiä. Kannabiksen saattaminen laillisen kontrollin piiriin katsottaisiin myös heikentävän järjestäytyneen rikollisuuden kasvuedellytyksiä.

²²⁷ ”Kansalaisaloite kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamiseksi”

Aloitetta perustellaan myös yleisillä asennemuutoksilla ja kannabiksen käytön yleistymisellä. Tämän lisäksi esimerkiksi käytöstä seuraavan rekisterimerkinnän katsotaan sulkevan ovia nuorilta, jos tältä esimerkiksi myöhemmin edellytetään turvallisuusselvityksen läpikäyntiä. Tällä puolestaan katsotaan voivan olla esimerkiksi syrjäytymiseen johtavaa vaikutusta. Aloitteessa myös viitataan YK:n kantaan dekriminialisoinnin sekä tutkimusnäyttöön perustuvan keskustelun puolesta. Esiin nostetaan myös se, ettei dekriminisointi ole kansainvälisten velvoitteiden vastaista. Depenalisaatiota pidettiin aloitteessa ongelmallisena, sillä sen katsottiin lähettävän ristiriitaisen viestin siitä, mikä on kiellettyä ja mikä sallittua.

Oikeutta kannabiksen viljelyyn perustellaan esimerkiksi käyttäjien halulla välttää kontakteja rikollisten kanssa sekä pyrkimyksellä varmistua käyttämänsä huumausaineen laadusta. Myös lääkekäytölle annettiin aloitteessa merkitystä ja hallussapito tällöin ikään kuin rinnastettaisiin lääkeaineen hallussapitoon. Tällöin esimerkiksi kannabiksen löytyminen verenkierrosta ei rattijuopumustapauksissa automaattisesti tarkoittaisi sitä, että kuljettajan ajokyky on alentunut. Aloitteessa viitataan perus- ja ihmisoikeuksien osalta erityisesti itsemääräämisoikeuteen, kotirauhan suojaan ja mielipiteenvapauteen ja siinä katsotaan, että kannabista ei voitaisi enää pitää välttämättömänä syynä yksilön vapauden rajoittamiselle.

Aloitteesta voidaan todeta, että se edustaa selvästi yksilönvapautta korostavaa lähestymistapaa. Siinä näin ollen korostetaan yksilön vapauspiiriä ja kritisoidaan vapauksien turhaa rajoittamista. Aloite on myös selkeämmin tehty käyttäjän näkökulmasta tarkastellen esimerkiksi yksityisyydensuojaa, vapautta sekä kotirauhan ja ajatuksen suojaa. Kannabiksen laittomuuden osalta todetaan esimerkiksi, että henkilön itsemääräämisoikeus ei toteudu kannabiksen käytön laittomuuden vuoksi. Aloitteessa voidaan näin ollen arvioida kritisoitavan myös kriminalisoinnin paternalistista luonnetta, minkä merkitystä on käsitelty edellä.

6.2. Eduskunnan mielipiteitä lähetekeskusteluissa

Eduskunnan lähetekeskusteluissa yleiset mielipiteet olivat aloitetta kohtaan pääosin torjuvia.²²⁸ Aloitetta puolustavalla kannalta oli tosin vasemmistoliiton Veronika Honkasalo, joka totesi 26.11.2020 pidetyssä täysistunnossa, että keskustelua huumausaineista on vaikeaa

²²⁸ Eduskunnan täysistunnot 26.11.2020 ja 2.12.2020. Pöytäkirjan asiakohdat PTK 152/2020 vp ja PTK 156/2020 vp.

käydä tutkimustietoon perustuen ja kiihkottomasti. Honkasalon mukaan keskusteluja leimaa usein narkofobia, eli pelokas ja tunnepitoinen suhtautuminen huumausaineisiin ja niiden käyttäjiin. Huumausaineita näin ollen pelätään ja käyttäjiä leimataan.

Honkasalo esitti, että rangaistuksiin perustuva politiikka ei ole johtanut haluttuihin tuloksiin, sillä päihteiden käyttö ei ole vähentynyt. Rangaistuksiin perustuva kieltopolitiikka ei ole onnistunut myöskään maailmanlaajuisesti. Hän totesi, että stigmatisointi ja rangaistavuus loukkaavat perusoikeuksia ja nykyinen politiikka marginalisoi huumausaineiden käyttäjiä. Poliitiikan muutos puolestaan madaltaisi kynnystä hakeutua avun piiriin, sillä päihderiippuvuus on usein sairaus. Honkasalo myös esitti, että rangaistavuuden poistamisen kannattaminen ei liity huumemyönteisyyteen. Nykyisen politiikan hän katsoi olevan erityisen haitallista nuorille, joiden mahdollisesti satunnaisetkin käyttökokeilut voivat johtaa rekisterimerkintöihin ja oikeudellisiin seuraamuksiin, mikä puolestaan voi altistaa esimerkiksi syrjäytymiselle. Honkasalon mukaan myöskään niin sanottua porttiteoriaa ei ole pystytty osoittamaan tutkimuksellisesti päteväksi.

Vastustavalla kannalla olevat olivat huolissaan erityisesti käytön yleistymisestä. Esimerkiksi perussuomalaisten Mari Rantasen mukaan kannabiksen dekriminisaatio lisäisi käyttöä ja siitä aiheutuvia haittoja, eikä yhteiskunnan tehtävänä ole mahdollistaa huumausaineiden käyttöä. Rantasen mukaan lähtökohdan olisi oltava siinä, että kukaan ei alkaisi käyttämään huumausaineita ja vastaavasti ne, jotka jo käyttävät, lopettaisivat käytön. Rantasen mukaan puheet vapauttamisesta ovat vastuuttomia, sillä mitä nuorempina kannabiksen käyttö aloitetaan, sitä suurempi on myös riski vahvempien huumausaineiden käytölle. Myös perussuomalaisten Rami Lehto oli samalla kannalla, sillä hänen mukaansa laillistaminen lisäisi käyttökokeiluja, mikä voisi yhtäkkiä johtaa myös vahvempien huumausaineiden käyttöön. Lehdon mukaan muutos vaikuttaisi erityisesti nuoriin, minkä lisäksi hän katsoo mietojen huumeiden myös mahdollisesti johtavan vakavampiin rikoksiin ainakin joillakin henkilöillä.

Keskustan Hanna-Leena Mattila piti käytön rangaistavuutta hyvänä, sillä hän uskoi sen nostavan kokeilemisen kynnystä. Myös Mattila vetosi siihen, että kannabiksen käytön vapauttaminen johtaa käytön ja terveyshaittojen lisääntymiseen ja huumausainerikollisuuden kasvuun sekä siihen, että myös muiden huumausaineiden käyttö kasvaa. Myös kokoomuksen Marko Kilpi totesi, että käyttö -ja kokeilukynnys on jo nyt matalalla esimerkiksi internetin

tor-verkossa tapahtuvan huumausainekaupan johdosta ja muutos poistaisi kynnyksen kokonaan.

Myös toiminnan valvonta aiheutti huolta. Esimerkiksi Rami Lehto oli huolissaan siitä, että muutoksen jälkeen kasvatukseen ei voitaisi puuttua. Marko Kilpi puolestaan nimesi ongelmalliseksi sen, että huumausaine on yhdessä kädessä laillista ja toisessa laitonta, minkä vuoksi toimintaa on hyvin hankalaa valvoa. Tämän seurauksena kansalaiset huomaisivat, että toimivaa valvontaa ei voida järjestää, mistä puolestaan seuraa lainkuuliaisuuden heikkenemistä. Kilpi myös esitti, että käyttörikosten kautta paljastuu myös huomattava määrä muita rikoksia, joihin ei muutoksen jälkeen päästäisi samalla tavalla käsiksi. Tämän lisäksi Kilpi katsoi, että käyttörikosten poistaminen tarkoittaisi, että käyttäjä pääsisi laillisesti käsiinsä aineisiin. Myös kokoomuksen Jukka Kopran mukaan olisi yleisen oikeustajun vastaista, mikäli poliisilta otettaisiin pois mahdollisuus käyttörikoksiin puuttumisessa ja sitä kautta vaikeutettaisiin pääsyä laajempiin rikosverkkoihin.

Keskustan Hanna-Leena Mattila totesi yhteiskunnan viestivän lakien ja säädösten kautta siitä, minkälainen toiminta on sopivaa ja mikä ei. Hänen mukaansa kaikenlaiset huumausaineet ovat vaarallisia ja terveydelle haitallisia ja kielto pohjautuu siihen, että elämää ja terveyttä halutaan näin suojella. Mattilan mukaan tämän vaarantavat näin ollen toimivat rikollisesti. Myös kokoomuksen Pihla Keto-Huovisen mukaan laillistaminen tai dekriminialisointi antaisi täysin väärää signaalia, mikä myös johtaisi siihen, että nuorten kohdalla viimeinenkin kynnys kokeilulle poistuu.

Myös kristillisdemokraattien Päivi Räsänen yhtyi Keto-Huovisen kantaan siitä, että aloite kannabiksen käytön rangaistavuuden poistamiseksi antaisi toteutuessaan väärän viestin kansalaisille ja madaltaisi kannabiksen käytön kynnystä. Jukka Kopra piti kummallisena, että kannabiksen laillistamista koskevaa keskustelua käydään samaan aikaan, kun erityisesti nuorten ongelmakäyttäjien lukumäärä on suurempi kuin koskaan aiemmin. Myös hän vetosi yhteiskunnan asettamiin rajanvetoihin oikean ja väärän välillä.

Myös terveydenhuollon näkökulmaa käsiteltiin keskusteluissa. Mari Rantanen ei pitänyt hoitokynnystä ongelmallisena, sillä terveydenhuollon henkilökunta ei ilmoita asiasta poliisille. Hoitoon ohjauksen mahdollisuudesta myös Marko Kilpi totesi, että varsin harva todellisu-

nessa tarttuu tähän vaihtoehtoon. Tämä johtui hänen mukaansa esimerkiksi siitä, että ongelmakäyttäjissä ilmenee runsaasti sairautentunnottomuutta, minkä takia hoitoon ei hakeuduta. Satunnaiskäyttäjistä vain harva kokee käyttönsä ongelmaksi, eikä sen vuoksi ole vailla hoitoa. Kilpi myös totesi, että hoitoon ei todellisuudessa ole tarvittavia resursseja eikä nykyinen lainsäädäntö myöskään ole esteenä hoidon kehittämiseksi. Myös Pihla Keto-Huovinen lausui, että hoitoon hakeutumisen esteenä ei hänen näkemyksensä mukaan ole saatu rekisterimerkintä, sillä terveydenhoitohenkilöstö ei tee hoitoon hakeutuvasta käyttäjästä ilmoitusta.

Moni piti nykyistä lainsäädäntöä myös riittävänä asiaan vastaamisessa. Marko Kilpi esimerkiksi lausui, että nuorten suhteen käytössä jo todellisuudessa on depenalisaatio. Keto-Huovisen mukaan nykyiset menettelyt, kuten puhuttelu ovat riittäviä toimia käyttöön vastaamisessa. Keto-Huovinen esitti myös, että käyttörikoksesta seuraavista rekisterimerkinnöistä voidaan saada vain rajatusti tietoja ja vain laissa määriteltyä tarkoitusta, kuten turvallisuus selvitystä varten. Myös kristillisdemokraattien Päivä Räsänen totesi, että jo nyt poliisi ohjaa käyttäjiä hoitoon, minkä lisäksi käytössä ovat esimerkiksi puhuttelut ja huomautukset myös ilman muita seuraamuksia.

Kokoomuksen Markku Eestilä viittasi jo valmiiksi vallitsevaan liian huumemyönteiseen kulttuuriin, johon liittyy esimerkiksi median maalaamat kuvat huumausainerikollisista. Hän myös viittasi siihen, että ennaltaehkäisy ei toteudu aloitteen kaltaisilla tavoilla ja nostaa esiin esimerkiksi huumausaineiden aiheuttamat haitat yksilöille. Mari Rantasen mukaan dekrimin alisaatiosta huolimatta huumekauppa myös pysyisi järjestäytyneen rikollisuuden käsissä. Nykyinen käytön lisääntyminen johtuu hänen mukaansa asennemuutoksesta, kun esimerkiksi viihdekäytöstä on alettu puhua sallivammin. Myös sosiaalidemokraattien Seppo Eskelinen totesi, ettei halua olla tukemassa lainsäädännöllisin keinoin kehitystä, joka huumeasenteissa on tapahtunut. Eskelisen mukaan käyttöä ei yhä useammin pidetä lainkaan vaarallisena.

Kuten edellä on esitetty, erityisesti käytön yleistymisestä ja valvonnan vaikeutumisesta oltiin huolissaan. Kuten ensimmäistä huumausainelakia säädettäessä, myös nyt keskusteluissa käsiteltiin myös lainsäädännön lähettämää viestiä ottaen erityisesti huomioon kannabiksen aiheuttamat ongelmat. Koska asenteiden katsottiin jo nyt muuttuneen sallivimmiksi, lainsäädäntömuutoksella katsottiin olevan haittaa erityisesti nuoriin. Keskusteluissa tuli myös esiin

yleinen huumausainekielteinen asenne ja esimerkiksi Rami Lehto totesi, että hyväksyvämällä suhtautumisella vasemmisto on osoittanut olevansa huumemyönteinen puolue. Näin ollen voidaankin katsoa, että keskustelu myös osin todellisuudessa käsitteli kysymystä huumausaineiden käytön hyväksyttävyydestä. Huomioon on tosin otettava se, että kansalaisaloite olikin toteutettu osin yksilönvapautta ja valintaa korostavasta näkökulmasta. Käyttöön puuttuminen myös todellisuudessa vaikeutuisi kansalaisaloitteen toteutuessa sellaisenaan, sillä osittainen dekriminialisointi toteutettaisiin ilman muita sanktioita.

6.3. Lakivaliokunnan julkinen kuuleminen

Lakivaliokunnan julkinen kuuleminen kansalaisaloitteesta pidettiin 17.2.2021. Tällöin kuultavana olivat aloitteen tekijöiden edustaja Tapani Karvinen, rikosylikomisario Jari Kinnunen Sisä-Suomen poliisilaitokselta, THL:n tutkimusprofessori Pekka Hakkarainen, rikosoikeuden professori Kimmo Nuotio sekä rikos- ja prosessioikeuden professori Matti Tolvanen. Pyrin käsittelemään esitettyjä kannanottoja tiivistetysti olennaisimmilta osin. Koska tutkielman aiheena ovat huumausaineet yleisesti, pyrin keskittymään argumentteihin, jotka eivät käsittele yksinomaan kannabikseen liittyviä erityiskysymyksiä (erityisesti kysymystä lääkekannabiksesta).

6.3.1. Aloitteen tekijöiden edustajan kanta

Aloitteen tekijöiden edustajan Tapani Karvisen mukaan kannabiksen käyttäjiä kohdellaan turvallisuushkana, jolloin tällaisen uhrittoman rikoksen seuraukset ovat kohtuuttomat.²²⁹ Karvisen mukaan käytön rangaistavuus yksilölle on myös merkittävämpi haitta kuin käyttö itsessään. Hän toteaa, että kriminalisointiperusteena ei voida myöskään pitää sitä, että käyttötöriseksiin puuttumalla poliisi pääsee vakavamman rikollisuuden jäljille.

Karvisen mukaan monet kannabista viljelevät pyrkivät näin pitäytymään poissa laittomilta markkinoilta, jotta he eivät myöskään altistuisi muille huumausaineille. Hänen mukaansa pienimuotoisen kasvatuksen omaan käyttöön salliminen vähentää järjestäytyneelle rikolli-

²²⁹ Aloitteen tekijöiden edustajan, Tapani Karvisen lausunto

suudelle meneviä tuloja ja heikentää nykyisiä kannustimia salakuljetukseen ja voittoa tavoittelevaan kannabistuotantoon. Tämän lisäksi vapautettaisiin huumausainevalvonnan resursseja. Itsekasvatetun kannabiksen hyötyinä Karvinen pitää turvallisuuden parantumista käyttäjän tietäessä, mitä tämä on käyttämässä. Karvinen toteaa, että valvonnalla ja itse käytöllä ei ole juuri yhteyttä, sillä kannabiksen käyttö on koko ajan lisääntynyt kiellosta huolimatta. Hänen mukaansa ei ole näyttöä siitä, että rikosoikeudellisilla sanktioilla olisi myöskään vaikutusta käyttöön tai saatavuuteen.

Karvinen vetoaa myös yksityisyydensuojaan ja yhdenvertaisuuteen sekä oikeuteen saada lääkettä sairauden hoitamiseksi. Hän toteaa, että kaikki kannabiksen käyttö ei ole ongelmakäyttöä, vaan suurin osa käytöstä tapahtuu ilman ongelmia ympäröivälle yhteiskunnalle tai käyttäjälle itselleen. Samalla kuitenkin hoitoa tarvitsevat jäävät usein rangaistusten pelossa sitä vaille. Karvinen vetoaa siihen, että käyttöä ei koskaan voida tulla kokonaan kitkemään, mutta politiikan lähtökohtana tulisi olla kysymys siitä, miten käyttäjiä kohdellaan. Hän vertaa rankaisemista lailliseen syrjintään, joka aiheuttaa kärsimystä ja yhteiskunnallisia kustannuksia.

6.3.2. Poliisin kanta

Rikosylikomisario Jari Kinnunen viittaa aluksi erityisesti kannabiksen kasvaneisiin THC-pitoisuuksiin.²³⁰ Hän toteaa, että rikoslain 50 lukua säädettäessä ei voitu tuolloin ennakoida kannabiskasveista kehiteltävien muunnosten yleistymistä ja muunnoksia on tehty erityisesti psykoaktiivisen THC-pitoisuuden nostamiseksi. Hän toteaa poliisin näkökulmasta sen, että kannabis on erittäin usein mukana poliisin tehtävissä ja se on osana myös monissa kuolemantapauksissa silloin, kun henkilön kemiallisista näytteistä on osoitettu huumausainetta. Kannabis on usein mukana myös nuorten tekemissä henkirikoksissa ja itsemurhaepäilyissä.

Kinnunen toteaa kannabiksen viljelyn ja käytön aiheuttavan lukuisia ongelmia esimerkiksi asuinympäristössä, mihin voi kuulua myös kasvatuspaikkoina toimivien asuntojen ympäristössä tapahtuva huumausaineiden ja varastetun tavaran kauppa. Tämä myös lisää poliisin

²³⁰ Rikosylikomisario Jari Kinnusen lausunto

hälytystehtäviä. Kinnusen mukaan haittojen vähentäminen riippuu myös vieroitushoidon tasosta sekä siitä, miten henkilö itse kokee hoidon tarpeensa. Hoidolle ei myöskään ole esteenä nykyinen lainsäädäntö ja poliisi ohjaa jo nyt henkilöitä hoidon piiriin, sillä Kinnusen mukaan esimerkiksi vuonna 2020 tehtiin 5.500 hoitoonohjausta. Haittojen vähentämisen kannalta hän pitää tärkeimpänä käytön estämistä sen sijaan, että käyttö sallittaisiin.

Kinnunen toteaa, että kannabiksen kasvatuksen salliminen ei vähentäisi järjestäytyneen rikollisuuden kasvuedellytyksiä, sillä tarjontaa on paljon erityisesti internetin niin sanotussa dark webissä. Käyttäjät tulevat myös ostamaan huumausaineita ennen kaikkea sieltä, missä se on halvinta. Muutos myös vaikeuttaisi poliisin valvontatehtävien suorittamista, liikennevalvontaa ja kotietsintää. Yleisesti Kinnunen toteaa, että laillistaminen tulisi nostamaan poliisin työmäärää, vaikeuttamaan näytön hankkimista ja lisäämään häiriökäyttäytymistä koskevia tehtäviä. Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset sekä kuolemansyyn tutkinnot tulisivat lisääntymään, minkä lisäksi kannabiksen kasvatus ei tulisi suurimmalla osalla pysymään säädetyissä rajoissa.²³¹

6.3.3. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen näkökulmia

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen edustaja Pekka Hakkarainen toteaa kannabiksen käytön voimakkaasti yleistyneen, minkä lisäksi hän viittaa asennemuutoksiin myös rangaistavuutta kohtaan.²³² Tämän lisäksi maailmanlaajuisesti kannabispoliittikka on ollut murroksessa ja muuttunut osin liberaalimmaksi. Hakkaraisen mukaan suurimmalla osalla suomalaisista käyttö rajoittuu muutamaan kertaan tai tiettyyn elämänvaiheeseen.

Hakkarainen toteaa, että monet kansainväliset toimijat ovat toivoneet vahvempaa sosiaali- ja terveystoimintaa otetta huumausainepoliittikkaan, sillä rangaistus toimii huonosti käytön ja haittojen ehkäisyssä. Rangaistus sopii myös huonosti yhteen nykyisen arvomaailman ja kansanterveysajattelun kanssa. Hakkarainen toteaa Euroopassa mm. Tshekin, Portugalin ja

²³¹ Poliisin kannanotosta yhteenvetona voidaan todeta, että siinä keskitytään huumausaineen haittoihin ja pyritään näin ollen osoittamaan vääräksi oletus kannabiksen niin sanotusta vaarattomuudesta. Esimerkiksi THC-pitoisuuksien esiin tuominen liittyy erityisesti huumausaineen vaarallisuusarviointiin. Kyse lienee olevan näin ollen siitä, että kyseessä olevaa huumausainetta ei voida sen mahdollisesta vaarallisuudesta johtuen pitää yksinomaan yksilön valinnan asiana.

²³² Tutkimusprofessori Pekka Hakkaraisen (THL) lausunto

Viron dekriminalisoinen kaikkien huumausaineiden käytön ja henkilökohtaisen hallussapidon ja ensimmäisenä pohjoismaana Norja on myös valmistelemassa käytön rangaistavuudesta luopumista. Hakkarainen toteaa, että rangaistavuuden poistaminen ei estä puuttumista käyttöön muulla tavoin.

THL ei kuitenkaan kannata erillislainsäädäntöä kannabista koskien. Erillinen kannabista koskeva lainsäädäntö tarkoittaisi, että hyödyt muitakin aineita käyttävien kohdalla jäisivät rajallisiksi. Tämä johtuu Hakkaraisen mukaan siitä, että vakavimmat haitat näkyvät ennen kaikkea ongelmakäyttäjillä, joiden määrä on lisääntynyt. Hakkaraisen mukaan avun hake- mista usein viivytellään, eikä hoitoa välttämättä ole aina tarjolla. Tämän lisäksi huumeon- gelmia leimaa vahva stigma, mihin liittyy myös palveluissa näkyvä syrjintä. Hakkaraisen mukaan kannabiksen erityiskohtelu olisi ongelmallista myös yhdenvertaisuuden kannalta, sillä se jättäisi huono-osaisimmat monipäihdekäyttäjät entistä huonompaan asemaan.

THL:n mukaan suhtautuminen käytön rangaistavuuteen on yleisempi, kaikkia aineita kos- keva sosiaali- ja terveystieteellinen kysymys. Jos käytön rangaistavuudesta luovutaan, se tu- lisi THL:n mukaan tehdä kaikkia aineita koskien ja hoitojärjestelmää kehittäen. Hakkarainen pitää huumeiden käytön haittoja kansanterveysongelmana ja kyse on usein myös yhä suu- remman joukon perus- ja ihmisoikeuksista. THL ehdottaa, että huumeidenkäyttöä kehitettäi- siin niin, että huumeiden käyttöön puututtaisiin erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon kei- noin ja yhteiskunnallista keskustelua jatkettaisiin käytön rangaistavuuden poistamiseksi kaikkien huumeiden osalta.

6.3.4. Rikosoikeuden professoreiden näkökulmia

Rikosoikeuden professori Kimmo Nuotio toteaa lausunnossaan, että huumeiden käyttäjien rikosoikeudellisen kontrollin olisi myös uudelleenarvioinnin tarpeessa.²³³ Nykyinen ratkaisu, jossa kaikkien huumausaineiden käyttö on rangaistavaa perustuu Nuotion mukaan ajatuk- seen siitä, että kriminalisoinnilla voidaan tehokkaasti kontrolloida käyttöä ja sen leviämistä. Tausta-ajatuksena kriminalisoinnille hän arvioi olleen jo edellä esitelty porttiteoria-ajattelu, joka on puoltanut ankaraa suhtautumista myös mietoihin huumausaineisiin.

²³³ Rikosoikeuden professori Kimmo Nuotion lausunto

Nuotio toteaa, että tärkeänä pidetty positiivinen yleispreventio korostaa rikosoikeuden moraalialue luovaa vaikutusta, mutta vaikutus edellyttää sitä, että kontrollin ja kieltojen taustasyitä ymmärretään ja niitä pidetään perusteltuina. Hänen mukaansa on merkkejä siitä, että välillisen yleisprevention vaikutustapa ei kiistattomasti toteudu. Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että kontrolli koetaan valikoivaksi ja epäreiluksi ja käyttämisen leima saattaa seurata käyttäjää pitkään. Rikosoikeudellinen kontrolli myös Nuotion mukaan leimaa käyttäjää ja nostaa hoitoon hakeutumisen kynnyistä, minkä lisäksi leimaautuminen voi johtaa kielteiseen suhtautumiseen esimerkiksi terveydenhuollossa.

Nuotion mukaan rikosoikeuden kontrollissa tämä haitta joudutaan hyväksymään, mutta vastaavasti kontrollin hyödyt tulisivat tällöin siitä, että muut jättävät kokeilematta siksi, että kyse on rikoksesta. Tällöin voidaan kuitenkin kysyä, onko oikein alistaa käyttäjien ryhmä leimaavaan kontrolliin yhteiskunnan kokonaisedun nimissä. Nuotio toteaa, että huumeiden käyttö tuntuu myös jatkuvan rangaistavuudesta huolimatta.

Nuotio tuo esiin, että vaikka kotimainen lainsäädäntöratkaisu perustuu laajaan huumeiden käytön rangaistavuuteen, samalla ymmärrys kontrollin haittavaikutuksista on ollut esillä pitkään. Nuotio nostaa esiin myös huumausaineen käyttörikosta koskevan muutoksen, jossa samalla otettiin käyttöön sakottaminen rangaistusmääräysmenettelyssä. Lakivaliokunta vetosi tuolloin siihen, että rangaistusmääräysmenettelyä koskeva uudistus ei saisi johtaa kaavamaiseen rangaistuskäytäntöön, vaan hoitoon hakeutumisen perusteella tulisi soveltaa erityisesti toimenpiteistä luopumista koskevaa sääntelyä. Lakivaliokunta oli myös huolissaan kriminalisoinnin vaikutuksista hoitoon hakeutumiselle.

Nuotio toteaa, että aloite toteuttaisi sinällään laajemmin henkilön itsemääräämisoikeutta. Käyttöön liittyy kuitenkin sellaisia haittavaikutuksia, että käyttöä ei aina voida katsoa vapaaehtoiseksi. Käytön vaikutukset ja haitat on näin ymmärrettävä yksilöä laajemmin. Nuotio myös esittää, että kun nykyinen rangaistavuuteen perustuva linja valittiin, nykyistä kriminalisointiperiaatteisiin tukeutuvaa punnintamallia ei tuolloin käytetty tässä harkinnassa. Nuotion mukaan kriminalisointi on kuitenkin muokannut asenteita kielteisemmiksi, mutta jos kannabiksen kriminalisointi tulisi kysymykseksi nyt, tulisi rangaistavuudelle kyetä esittämään hyväksyttävät perusteet.

Nuotio myös esittää, että ihmiseltä ei voida edellyttää päihteettömyyttä rangaistuksen uhalla, eikä ihmisillä ole velvollisuutta huolehtia itsestään tai terveydestään. Kriminalisointi on näin ollen puhtaasti holhoavaa. Nuotio toteaa, että tällainen holhoava sääntely ei ole yhteensopivaa perus- ja ihmisoikeuksien eikä nykyisten kriminalisointiperiaatteiden kannalta, eikä sääntely ole myöskään empiirisen tiedon valossa välttämätöntä. Käytön dekriminalisointi edistäisi myös yksityisyyden suojaa. Nuotio myös toteaa, että käyttörikoksiin ei myöskään kannata suhtautua niin, kuin ne olisivat luonnollinen asia.

Nuotio esittää, että parempi voisi olla se, että keskustelu laajennetaan kaikkia huumausaineita koskevaksi, koska vaarallisempiin huumausaineisiin liittyy myös eniten riskejä. Suomensisäisesti huumeita käyttävien asema on jo nyt yhteiskunnallisesti hyvin heikko ja kriminalisoinnin leimaava vaikutus kohdistuu käytön lisäksi heihin yksilöinä. Turvallisempaa käyttöä myös näin rajoitetaan (esimerkiksi koostumuksen selvittäminen tai käyttöhuoneet). Nuotio toteaa, että esimerkiksi Norjan käytön rangaistavuutta koskevassa mietinnössä kumotaan oletus, että käytön rangaistavuuden poistaminen johtaisi käytön lisääntymiseen empiirisesti perusteettomana. Nuotion mukaan on olennaista, että huumepolitiikka perustuu tutkimustietoon.

Rikos- ja prosessioikeuden professori Matti Tolvanen puolestaan toteaa lausunnossaan, että itselääkityksen edistäminen ilman lääkärin määräystä ei ole perusteltua.²³⁴ Tolvasen mukaan viihdekäytön salliminen on kuitenkin poliittinen kysymys, johon ei voida vastata rikosoikeudellisin argumentein. Kysymys on Tolvasen mukaan siitä, haluaako eduskunnan enemmistö noudattaa sallivaa vai pidättyvää päihdepolitiikkaa, kun tähän asti linjana on ollut päihteiden käytön vähentäminen.

Tolvanen toteaa, että oman käytön rangaistavuus on kriminaalipoliittinen kysymys, johon rikosoikeuden tutkija voi vastata. Tolvanen lausuu, että rikosvastuu itsensä vaarantamisesta on lähtökohtaisesti rikosoikeudelle vieras ajatus eikä rankaisemisella ole suotavaa pyrkiä muuttamaan ihmisiä niin sanotusti paremmiksi ihmisiksi. Rangaistuksella ja rangaistusuhalla kuitenkin pyritään vahvistamaan kieltojen ja käskyjen noudattamista ja ideana näin ollen on, että tämä saa ihmisen tai ainakin merkittävän osan heistä pidättymään teosta.

²³⁴ Rikos- ja prosessioikeuden professori Matti Tolvasen lausunto

Tolvanen toteaa, että ennalta estävän vaikutuksen tehoa on kuitenkin vaikea mitata. Muissa kuin vakavissa rikoksissa vaikutus on välillistä, jolloin vaikutus näkyy pitkällä aikavälillä moraalikäsitelyissä. Tolvasen mukaan ei kuitenkaan ole tutkittua tietoa siitä, miten oman käytön rangaistuksettomuus vaikuttaisi huumausaineiden tarjontaan. Hän toteaa, että hyvin perustein voidaan olettaa, että oman käytön rangaistavuuden poistaminen ei ainakaan vähentäisi huumausaineiden tarjontaa. Tolvanen viittaa myös siihen, että aloitteessa todetaan käytön lisääntyneen laittomuudesta huolimatta. Tästä ei hänen mukaansa voida kuitenkaan tehdä suoraa johtopäätöstä siitä, etteikö kriminalisointi olisi hidastanut käytön yleistymistä.

Tolvasen mukaan lääketieteellisistä lähtökohdista oman käytön kriminalisoinnista pitäisi luopua kokonaan, kaikkien huumeiden osalta. Hänen mukaansa oman käytön kriminalisointia ei voida perustella kuin rikostutkinnallisilla syillä. Näkökohta on Tolvasen mukaan painava, mutta perusteita tulisi myös olla sille, miten tämä käytännössä on toteutunut. Hän toteaa, että oman käytön kriminalisoinnin on todettu leimaavan käyttäjiä ja olevan esteenä esimerkiksi tulevalla opiskelu- ja työuralla, mutta näitä haittoja voidaan kuitenkin ehkäistä myös tietojen käytön rajoittamisella.

Tolvanen toteaa, että omasta käytöstä ei pitäisi rangaista ja voimassa oleva rikoslaki jo mahdollistaa laajamittaisen toimenpiteistä luopumisen. Tolvanen pitää parhaana ratkaisuna sitä, että rikoslaissa oman käytön rankaisemattomuus olisi käytännössä pääsääntö ja tällöin rankaisemisen tueksi tulisi esittää perusteeksi muita seikkoja, kuten käyttö julkisessa tilassa. Hän ehdottaa lopuksi, että oikeusministeriö asettaisi laajapohjaisen työryhmän pohtimaan sitä, pitäisikö oman käytön kriminalisoinnista luopua kokonaan vai riittääkö toimenpiteistä luopumista koskevan sääntelyn tarkistaminen tavalla, joka tekisi toimenpiteistä luopumisen omasta käytöstä säännönmukaiseksi menettelyksi. Hänen mukaansa olisi syytä myös selvittää tutkimuksella se, mikä on oman käytön kriminalisoinnin todellinen vaikutus huumausaineiden jakeluorganisaatioiden paljastamisessa.

6.4. Huomioita käydyistä keskusteluista

Matti Tolvanen esitti lausunnossaan, että kansalaisaloitteessa esitetyt pykälät on räätälöity liikaa yhden käyttäjäryhmän tarpeita vastaavaksi. Aloitteen lähtökohta onkin hieman erilainen, kuin tutkielmassa käsitelty lähestymistapa. Kuten todettua, kannabista koskeva aloite

käsittelee kysymystä voimakkaammin yksilön valinnan ja vapauden lähtökohdista. Aloitteessa kuitenkin käsitellään myös esimerkiksi rangaistuksien mahdollisia haittavaikutuksia, kuten lainsäädännön leimaavaa vaikutusta ja tähän liittyvää syrjäytymisvaaraa sekä hoitokynnystä. Kansalaisaloitteen lähtökohta on varsin kannabismyönteinen, mihin varmasti vaikuttaa myös aloitteen tekijöiden tausta kannabisyhdistyksen jäsenenä. Toteutuessaan aloite näin ollen rajoittaisi käyttöön puuttumisen mahdollisuuksia, mikä on varmasti aloitteen tarkoituskin.

Aloite saikin hyvin torjuvan vastaanoton eduskunnassa. Mielenpitoissa tuotiin esiin huolestuttavaa nykytilannetta huumausaineiden käytön suhteen, mitä muutoksen katsottiin voivan entuudestaan pahentaa. Mielenpiteet vaikuttivat myös olevan hyvin asenteellisia huumausaineita kohtaan eikä kysymystä tarkasteltu esimerkiksi kriminalisointiperiaatteiden tai ihmisoikeuksien valossa. Väitän, että keskustelu sekoittui osin keskusteluksi huumeiden vastustamisesta tai kieltämisestä sen sijaan, että siinä olisi tarkasteltu esimerkiksi politiikan mahdollista toimivuutta. Myös huoli lainsäädännön lähettämästä signaalista on erityisesti nykyisten kriminalisointiperiaatteiden valossa hieman ongelmallinen. Aloitteessa kuitenkin käsiteltiin vain kannabista ja sen erottelu muista huumausaineista lainsäädännön tasolla varmasti viestisi myös kannabiksen asemasta niin sanotusti muita vaarattomampana huumausaineena. Tämä asetelma myös varmasti vaikutti esitettyihin, kannabiksen vaaroja korostaviin kannanottoihin. On kuitenkin mainittava, että kaikille väitteille ei löydy luotettavaa, empiiristä pohjaa.

Keskusteluissa tuli esiin myös se, että nykyinen lainsäädäntö jo todellisuudessa mahdollistaa toimenpiteistä luopumisen ja esimerkiksi hoitoon ohjauksen. Tämä onkin hyvin olennainen seikka, sillä esimerkiksi jos toimenpiteistä luopuminen muodostuisi todellisuudessa pääsäännöksi, olisi tilanne lähellä de facto dekriminalisointia. Tilanne ei kuitenkaan ole täysin muodostunut toimenpiteistä luopumista koskien sellaiseksi, jollaista esimerkiksi lakivaliokunta on painottanut. Myös Matti Tolvanen esitti, että olisi arvioitava sitä, tulisiko käytön kriminalisoinnista luopua kokonaan, vai riittäisikö toimenpiteistä luopumista koskevan sääntelyn tarkistaminen siten, että toimenpiteistä luopumisesta tulisi käytännössä pääsääntö. Tässä voitaisiin kuitenkin tarkastella myös sitä, kuinka merkityksellistä ja perusteltua asian käsittely nimenomaisesti rikosasiana on.

Asiantuntijoista THL:n Pekka Hakkarainen ja professori Kimmo Nuotio olivat puolestaan sen kannalta, että keskustelua tulisi laajentaa koskemaan kaikkia huumausaineita ja käytön

rangaistavuutta erityisesti terveydellisestä ja ihmisoikeuslähtöisestä näkökulmasta. Eduskunnassa esitettyjen kannabista koskevien kannanottojen ja poliisin kielteisen kannan perusteella ilmapiiri muutokselle vaikuttaa kuitenkin ainakin toistaiseksi torjuvalta. Kysymys tiivistyy osin siksi, lähestytäänkö asiaa rikosoikeudellisesta vai terveydenhoidollisesta näkökulmasta. Tällöin hyödyllistä onkin eri alojen asiantuntijoiden ottaminen mukaan keskusteluun. Kuten aiemmin mainittua, Portugalissa käytettiin lähestymistapaa, jossa politiikassa konsultoitiin erityisesti ulkopuolisia asiantuntijoita ilman, että ratkaisuja johdettiin poliisista ja oikeuslaitoksesta käsin. Näin pyrittiin pidättymään niin sanotuista ideologisista ennakkolasenteista huumausaineita kohtaan.

On kuitenkin sinänsä merkittävää, että kannabista koskeva lakialoite eteni eduskuntaan, sillä tämä voi herättää myös yleistä keskustelua nykyisestä huumausainepolitiikasta. Aloitteessa voidaan katsoa näkyvän myös yleiset asennemuutokset sekä se, että nykyinen rangaistuskäytäntö nähdään toisinaan epäreiluna tai kohtuuttomana. Torjuvissa puheenvuoroissa kuitenkin esitettiin myös sellaisia huomioita, joita tulisi edelleen tarkastella, mutta lakialoite voi toimia myös yleisenä keskustelun avauksena laajemmallekin yhteiskunnalliselle keskustelulle. Tällöin kysymystä voitaisiin lähestyä myös muista, kuin yksilön vapauksista käsin ja tarkastella näin huumeongelmaa myös laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

7. Lopuksi

Tutkielmassa on käsitelty huumausaineiden käytön mahdollista dekriminointitarvetta. Pohjimmiltaan kysymys on edellä esitetyin tavoin siitä, halutaanko käyttää käsitellä rikosoikeudellisesta vai terveydenhuollon näkökulmasta. Nykyisessä lainsäädännöllisessä ratkaisussa on kuitenkin elementtejä molemmista, mihin viittaa erityisesti toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus esimerkiksi hoitoon hakeutumisen perusteella. Pääpaino on kuitenkin tosiasiallisesti rikosoikeudellisessa rankaisemisessa ja asiaa lähtökohtaisesti käsitellään aina rikosasiana.

Kriminalisoinnista voi olla hyötyä esimerkiksi sen moraalialueen luovan vaikutuksen, sekä yleisestävyyden kautta. On kuitenkin jossain määrin epäselvää, missä määrin tämän kaltainen yleisestävä vaikutus toteutuu huumausaineiden kohdalla. Ongelmana on myös se, että niin sanotun yleisen edun nimissä myös mahdollisesti jo muutoin heikossa asemassa olevien joukko saattaa joutua sanktioituksi, vaikka nämä saattavat olla muunlaisten tukitoimien tarpeessa. Edelleen ongelmana kuitenkin on resurssien riittämättömyys ja tietysti pohjimmiltaan se, miten henkilö itse kokee tilanteensa. Kriminalisoinnilla kuitenkin saattaa olla erityistä leimaavaa vaikutusta, joka edelleen voi nostaa hoitoon hakeutumisen kynnyksen.

Pelkkä käyttäjä suojeleobjektina on myös jossain määrin ongelmallinen, sillä henkilöä ei pääosin lainsäädännön keinoin voida kieltää satuttamasta itseään. On myös huomattava, että pelkkä suojeltavan oikeushyvän yksilöinti ei yksin tarkoita, että kriminalisointiin olisi automaattisesti ryhdyttävä. Näin ollen asiaa olisi tarkasteltava myös muiden kriminalisointiperiaatteiden kannalta. Huumausaineiden käytön tuomittavuus kuitenkin pohjautuu poliittiseen päätökseen erotuksena esimerkiksi mala in se -rikoksista, joissa tekoa pidetään niin sanotusti moraalisesti vääränä huolimatta lainsäädännöllisistä ratkaisuista. Myös itse huumausaineen määritelmä on osin lainsäädännöllinen konstruktio.

Huumausaineen käyttörikoksen kohdalla erityistä huomiota voidaan kiinnittää myös hyötyhaitta -periaatteeseen sekä ultima ratio -periaatteeseen. Esimerkiksi hyötyhaitta -periaatteen kautta voidaan tarkastella sitä, aiheutuuko kriminalisoinnista sen hyötyjä enemmän mahdollisia haittavaikutuksia. Haittoina voidaan pitää erityisesti lainsäädännön stigmatisoiva vaikutus sekä rangaistusten kohdistuminen jo mahdollisesti entuudestaan huono-osaisiin. Täl-

löin pelkästään saatu sakkorangaistus saattaa näyttäytyä yksilölle kohtuuttomana. Rekisterimerkinnät voivat puolestaan rajoittaa esimerkiksi tietyille aloille työllistymistä, vaikka tietoja voidaankin hyödyntää vain rajoitetusti. Ultima ratio -periaatteen valossa voidaan puolestaan argumentoida, että rikoslainsäädännölle vaihtoehtoisten toteutustapojen punnintaa ei ole lainsäädäntövaiheessa juuri tehty. Rikosoikeuden kuitenkin tulisi olla viimesijainen keino niin sanotusti haitalliseksi katsottuun toimintaan vaikuttamisessa. Tällöin myös ihmisoikeudet voidaan mahdollisesti huomioida tehokkaammin.

Dekriminalisointi ei myöskään väistämättä tarkoita, että toimintaan ei voitaisi lainkaan puuttua. Olen käsitellyt edellä dekriminalisoinnin erilaisia toteutustapoja, joista täysi sanktiottomuus on vain yksi mahdollinen ratkaisu. Käyttäjän suojelun kannalta erityisesti tehostetumpaa hoitoon ohjausta painottava järjestelmä on todettu onnistuneeksi erityisesti Portugalissa, vaikkakin jopa sanktioiden täysi poistaminen on esimerkiksi Saksassa nostanut hoitoon haikutuneiden määrää. Pelkällä rikosoikeudellisen statuksen muuttamisella voi näin ollen olla erityisesti käyttäjän näkökulmasta positiivisia vaikutuksia. Rikosoikeus kuitenkin määrittää myös yhteiskunnassa ne henkilöt, joita pidetään rikollisina.

Mielipiteet kaikkia huumausaineita koskevaa dekriminalisointia kohtaan voivat kuitenkin olla toistaiseksi torjuvia. Muutos myös näin ollen väistämättä edellyttäisi taakseen yleisten asenteiden muutoksia, sillä muutoksen tulisi olla myös yleisesti hyväksyttävissä. Tällöin erityisesti termien merkityseroista tulisi tehdä paremmin selkoa. Dekriminalisointi ei ole käyttämieni tutkimuksien mukaan kuitenkaan johtanut katastrofaalisiin tuloksiin esimerkiksi käytön yleistymisen muodossa, mitä voidaan myös pitää muutoksen puolesta puhuvana seikkana. Toisinaan tällaiset väitteet saattavatkin perustua pääosin henkilön omaan kokemukseen ja arvioon.

Myös Norjassa suunnitteilla oleva lainsäädännöllinen muutos saattaa tulevaisuudessa vaikuttaa keskusteluihin myös muissa pohjoismaissa. Näin kaikkia huumausaineita koskevasta dekriminalisoinnista tehtävää arviointia tulisi edelleen jatkaa. Hyödyllistä olisi, että keskusteluissa ei liiaksi tukeuduttaisi ideologisiin lähtökohtiin, vaan että sitä käytäisiin parhaan ja toimivimman politiikan näkökulmasta. Tässä kohtaa voitaisiin toki tehdä myös Tolvasen esittämää arviointia siitä, tulisiko toimenpiteistä luopumisesta tehdä tosiasiallisesti pääsääntö huumausaineen käyttörikoksen kohdalla. Jos tämän ei katsota olevan riittävää, voidaan keskustelua edelleen jatkaa mahdollisen rikosoikeudellisen statuksen muuttamiseksi.